

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE SOSYALİSTLERİN İSLAM'I ELE
ALMALARI BAKIMINDAN YÖNTEMSEL BİR
FARKLILAŞMA ÖRNEĞİ OLARAK HİKMET KIVILCIMLI**

Göksal Caner MALATYA

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Belma TOKUROĞLU**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
AMME İDARESİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

ARALIK - 2019

**TÜRKİYE'DE SOSYALİSTLERİN İSLAM'I ELE ALMALARI
BAKIMINDAN YÖNTEMSSEL BİR FARKLILAŞMA ÖRNEĞİ OLARAK
HİKMET KIVILCIMLI**

Göksal Caner MALATYA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
AMME İDARESİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK - 2019

Göksal Caner MALATYA tarafından hazırlanan "TÜRKİYE'DE SOSYALİSTLERİN İSLAM'I ELE ALMALARI BAKIMINDAN YÖNTEMSSEL BİR FARKLILAŞMA ÖRNEĞİ OLARAK HİKMET KIVILCIMLI" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Amme İdaresi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Belma TOKUROĞLU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Başkan : Prof. Dr. Hamit Emrah BERİŞ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye : Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Tez Savunma Tarihi: 04/12/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Göksal Caner Malatya

(04.12.2019)

TÜRKİYE'DE SOSYALİSTLERİN İSLAM'I ELE ALMALARI BAKIMINDAN
YÖNTEMSSEL BİR FARKLILAŞMA ÖRNEĞİ OLARAK HİKMET KIVILCIMLI
(Yüksek Lisans Tezi)

Göksal Caner MALATYA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2019

ÖZET

Bu tez çalışmasında İslam'ı ele almada Hikmet Kıvılcımlı'nın kullandığı yöntem ortaya konularak, İslam'ın incelenmesinde kullanılan yöntemlere katkı sağlamak amaçlanmıştır. Hikmet Kıvılcımlı, İslam'ı sistematik olarak maddeci bir şekilde ele alan ilk ve tek Türkiyeli sosyalisttir. Kıvılcımlı İslam'ı, üretimin gerçekleşmesi ve dolayısıyla toplumsal gerçekliğin oluşması sırasında etken olan tarihsel ve maddi koşullarla birlikte izah etmeye çalışmıştır. Kıvılcımlı İslam'ı bu koşullar içerisindeki toplumsal yapının öğelerinin karşılıklı olarak mücadeleleriyle birlikte birbirleriyle kurdukları ilişkisellik üzerinden açıklayarak, Marksizm'den kopmadan Ortodoks Marksist gelenekte bulunmayan yöntemleri ortaya koyarak Marksizm'i geliştirmeye hedeflemiştir.

Bilim Kodu : 111611
Anahtar Kelimeler : Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, Din, İslam, Sosyalizm,
Sayfa Adedi : 77
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Belma TOKUROĞLU

HIKMET KIVILCIMLI AS AN EXAMPLE OF A METHODOLOGICAL
DIFFERENTIATION AMONG SOCIALISTS IN TURKEY REGARDING THEIR
TREATMENT OF ISLAM

(M.Sc. Thesis)

Göksal Caner MALATYA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

December 2019

ABSTRACT

This thesis aims at contributing to the methods used in Islam research by assessing Hikmet Kıvılcımlı's method of studying Islam. Hikmet Kıvılcımlı was the first socialist in Turkey to systematically discuss Islam in a materialist way and remains the only one to this day. Kıvılcımlı sought to analyze Islam together with the historical and material conditions that constitute a factor in the realization of production and thus the constitution of social reality. Kıvılcımlı explained Islam via the elements of the social structure in these historical and material conditions and via the dialectical relations those elements form with social struggles. Thus, he aimed at a further development of Marxism, not by breaking with Marxism, but by putting forth methods outside of the orthodox Marxist tradition.

Science Code : 111611
Key Words : Hikmet Kıvılcımlı, Thesis of History, Religion, Islam, Socialism,
Page Number : 77
Supervisor : Assist. Prof. Belma TOKUROĞLU

TEŞEKKÜR

Tez yazma sürecim boyunca gösterdikleri ilgi ve destek için hocalarım Prof. Dr. Örsan Akbulut, Dr. Öğretim Üyesi Belma Tokuroğlu'na; yaşamım boyunca bana öğrettikleri değerlerle bugünlere gelmemi sağlayan başta babam Hasan Malatya, annem Melahat Malatya, kardeşlerim Burak Necati Malatya ve Köksal Can Malatya'ya, her zaman yanımda olan ve desteklerini benden esirgemeyen amcalarım Oğuz Malatya ve Feramuz Malatya'ya, öğretmenim Ayhan Altay'a; TODAİE'de başlayan yüksek lisans eğitim süresince dostluklarını benden esirgemeyen Max Zirngast, Gökçen Yıldırım, Gözde Çelik, Mahmut Durkal, Hasan Ateş, Hasan Durkal, Mustafa Doğruol, Hacer Elif Cavlak ve Reha Gülbitti Yalçın'a; tez yazım süresince desteklerini sunan sevgili meslektaşlarım Fatih Türkmen ve Emrah Utar'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	viii
1. GİRİŞ	1
2. MARKSİZM'DE DİYALEKTİK YÖNTEM	5
2.1. Marks ve Engels'te Diyalektik Yöntem	5
2.2. Hikmet Kıvılcımlı'da Diyalektik Yöntem.....	9
3. MARKS, ENGELS VE HİKMET KIVILCIMLI'DA TARİH KURAMI.....	15
3.1. Marks ve Engels'te Tarih Kuramı	15
3.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi	28
4. MARKS, ENGELS VE HİKMET KIVILCIMLI'NIN DİNLERİ VE İSLAM'I ELE ALIŞI.....	45
4.1. Marks ve Engels'in Dinleri ve İslam'ı Ele Alışı	45
4.1.1. Marks ve Engels'in Dinleri Ele Alışı.....	45
4.1.2. Marks ve Engels'in İslam'ı Ele Alışı	49
4.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın Dinleri ve İslam'ı Ele Alışı.....	51
4.2.1. Hikmet Kıvılcımlı'nın Dinleri Ele Alışı.....	51
4.2.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın İslam'ı Ele Alışı.....	58
5. SONUÇ.....	69
KAYNAKLAR.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	77

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

Hz.

Hazreti

vb.

ve benzeri

vs.

vesaire

1. GİRİŞ

Toplumsal gerçeklik zemininde gerçekleşen kamu yönetimi toplumsal yaşamın en önemli biçimlendiricilerinden birisidir diyebiliriz. Toplumsal gerçeklik, gerek üretim biçimi ve sınıf hareketlerinin içsel varlığıyla gerekse çevrimsel ve yayılmacı kimi koşulların etkiyle oluşmaktadır. Toplumsal gerçekliğin bu oluşumu, toplumun temel yapıtaşını oluşturan üretimin gerçeklik kazanmasıdır. Fakat toplumsal gerçeklik, üretim olgusunun yanı sıra toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve üretimin sürekliliğinin sağlanması bakımından biçimlendirilir. Toplumsal gerçekliğin ortaya çıkmasında en etkili unsurlar, belli çıkarları taşıyan ve aralarında güç farklılaşmaları olan siyasal ve yönetsel kurumlardır. Toplumsal gerçekliğin biçimlendirilmesi de yasal düzenlemeler ve yönetsel kurumlar ile gerçekleşir. Dolayısıyla biçimlendiricilik kamu yönetiminin karakteristiğidir. Kamu yönetimi biçimlendiriciliğini tanımlayabilmek için de toplumsal gerçekliğin ortaya çıkışının tanımlanması gerekmektedir.¹

Türkiye toplumsal gerçekliğini belirleyen öğelerinden biri olması nedeniyle İslam'ın, üretim biçimi ve sınıf hareketleri açısından ele alınması hem sosyal bilimler hem kamu yönetimi açısından önem kazanmaktadır.

İslam'ın üretim biçimi ve sınıf hareketlerinin belirleyicilerinden biri olarak ele alınması ise Türkiye'deki sosyalist hareketlerin bir çoğu tarafından göz ardı edilmiş ya da önemsenmemiştir. Türkiye'deki sosyalistler İslam'a yaklaşımlarında genel olarak Müslümanların insanüstü ve oldukça soyut bir Allah anlayışından hareket ettikleri, dolayısıyla somut gerçeklikle bağı olmayan bu soyut inanışın sadece acıları, sömürüyü hafifletmeye yarayan bir "afyon" olduğu görüşünden hareket etmektedirler. Bu görüşün devamı olarak da yapılması gerekenin inançlı insanlara dinin "afyon" niteliğinin gösterilerek terk edilmesi gerektiği ve acılara ve sömürüye karşı çözümün sınıf mücadelesine katılmaktan geçtiğinin propaganda edilmesi olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte İslam'ın getirdiği kültürel etkilerin "gerici" nitelik taşıdığından dolayı bu kültüre ait bu davranış biçimlerinin tamamıyla reddedilmesi gerektiği de belirtilmektedir.

---

¹Akbulut, Örsan Ö. (2007). *Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. (Birinci Baskı).Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, 10-13, 165, 368.

Bu konuda tek ve en önemli istisna Hikmet Kıvılcımlı'dır. "Dini siyasete alet etmekle" yargılanan² ilk ve tek sosyalist olan Hikmet Kıvılcımlı, İslam'ı bir bütün olarak sistematik ve maddeci bir şekilde analiz ederek ele alan tek sosyalist olmuştur. Hikmet Kıvılcımlı, İslam'daki Allah anlayışının aslında tarihsel determinizm yani tarihin gidiş kanunları olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre Müslümanların Allah dedikleri şey üretim biçimi ve sınıf mücadeleleri tarafından belirlenen tarihin gidiş kanunlarıdır. Dolayısıyla Allah'a olan inanış, esasında tarihte gerçekleşen olayların üretim biçimi ve sınıf mücadeleleri tarafından belirlendiğini kabul eden somut ve maddecil bir inanıştır. Buna ek olarak Kıvılcımlı İslam'ın Yukarı Barbarlık Konağı'ndaki Arap toplumunun medeniyete geçişinin düşüncesi olduğunu, bundan dolayı medeniyetin sınıflı toplumunun değerleriyle taşımakla birlikte komünal değerleri de barındırdığını belirtir. Bu yüzden İslam'ın getirdiği kültürel etkilerin "gerici" yönleri olmakla birlikte temel olarak kimi komünal etkiler taşıdığını belirtir ve sosyalistlerin kendi özgünlüklerini korumakla birlikte bu komünal etkileri "modern sosyalizm" mücadelesiyle birleştirmeleri gerektiğini vurgular.

Bu yönüyle bir ilkselliğe sahip olan Kıvılcımlı'nın İslam'ı ele alış yönteminin incelenmesi, konumuzun odak noktasını oluşturacaktır. Hikmet Kıvılcımlı'nın yaklaşımı, Türkiye'deki sosyalistlerin İslam'a yaklaşımlarının ortaya konulması açısından da önemlidir.

Çalışmamızın amacı İslam'ı ele almada Hikmet Kıvılcımlı'nın kullandığı yöntemi ortaya koyarak, İslam'ın incelenmesinde kullanılan yöntemlere katkı sağlamaktır. Bu çalışmayla dinleri ele alırken, dinlerin ortaya çıktığı ve etkileyip-etkilendiği maddi koşulları temel alan yöntemin sosyal bilimlerde kullanımına katkı sağlamak da hedeflenmektedir.

"50 yıl Marksizm - Leninizm sancağı altında dövuştüğünü"³ belirten Hikmet Kıvılcımlı, koyduğu kuramsal analizlerde Marksizm'e bağlı kaldığını ve onu geliştirmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda Kıvılcımlı'nın yönteminin "farklılığının" incelenmesi, Marks, Engels ve kendisini Marksist olarak ifade eden düşünür ve yazarların metinleriyle sınırlandırılmıştır.

---

²Ağcabay, Cenk. (2015). *Dr. Hikmet Savaşçı Bir Hayat 1902-1971*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 243.

³Kıvılcımlı, Hikmet. (2009). *Günlük Anılar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 383.

Hikmet Kıvılcımlı, insan tarafından oluşturulan ve daha sonra da insanı yeniden biçimlendiren toplumsal gerçekliğin ortaya çıkarılarak dinlerin oluşumundaki etkisini ve insanların bu oluşum sürecinde dine olan etkisi ile dinden etkilenişinin açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Bundan dolayı Hikmet Kıvılcımlı İslam'ın ortaya çıktığı ve etkilendiği tarihselliğin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapılarını ve İslam'ın bu siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıları nasıl etkileyip değiştirdiğini, maddi koşulları temel alarak ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Kıvılcımlı'nın İslam'ı ele alışı, İslam'ı ortaya çıkmasında etkin olan tarihsel-toplumsal gerçeklik ve Hz. Muhammed'in eylemleri doğrultusunda etkilediği ve etkilendiği tarihsel-toplumsal gerçeklik ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Marksist diyalektik yöntem incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak Marks, Engels ve Lenin'in diyalektik üzerine yazdıkları metinler ele alınarak Marksist diyalektik yöntem ortaya konulacaktır. İkinci olarak ise Hikmet Kıvılcımlı'nın diyalektik yöntemi incelenecektir. Kıvılcımlı'nın diyalektik yöntemi, Marks, Engels ve Lenin'in diyalektik yöntemiyle karşılaştırılarak bu yöntemle olan bağlantısı ortaya konulacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ilk olarak Marks ve Engels'in Tarih Kuramı ortaya konulacaktır. İkinci olarak ise Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi incelenecektir. Kıvılcımlı'nın tarih tezi, Marks ve Engels'in Tarih Kuramı ve diğer Marksistlerin koydukları yaklaşımlarla karşılaştırılarak Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'nin Marksizm ile olan bağlantısı ortaya konulacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise ilk olarak Marks ve Engels'in dinleri ve İslam'ı ele alış yöntemi incelenecektir. İkinci olarak ise Hikmet Kıvılcımlı'nın İslam'ı ele alış yöntemi ortaya konulacaktır. Hikmet Kıvılcımlı'nın İslam'ı ele alışı, Marks ve Engels'in dinleri ve İslam'ı ele alış yöntemi ile karşılaştırılarak Hikmet Kıvılcımlı'nın yönteminin "farklılığı" ve Marksizm ile olan bağlantısı ortaya konulacaktır.

2. MARKSİZM'DE DİYALEKTİK YÖNTEM

2.1. Marks ve Engels'te Diyalektik Yöntem

Lenin materyalizmin maddeyi esas aldığını belirtir. Duyularla algılanabilen, kendimizin de ait bulunduğu maddi dünya tek gerçektir. Maddenin varlığının duyumlara veya yapay olarak bir araya getirilmiş sözlere bağlı olmadığını, tam tersine duyumun beyine, ağtabakaya, sınırlara vb. belirli bir şekilde örgenlenmiş maddeye bağlı olduğunu ifade eder. Duyarlık, düşünme, bilincin de maddenin en yüksek ürünleri olduğunu söylemektedir. ⁴Engels'e göre de düşünce ve bilinç, insan beyninin ürünleridir. Varlık sadece dış dünya biçimleridir ve düşünce varlıkların biçimlerini yalnızca dış dünyadan çıkartıp türetebilir. Aynı zamanda doğanın ürünleri olan insan beyninin ürünleri, doğanın bütünüyle çelişki içinde değil, tam tersine uyumluluk içerisindedir. ⁵

Kendi doğası gereği insan düşüncesi, görelî gerçeklerin bir toplamından başka bir şey olmayan mutlak gerçeği verebilmektedir. Bu mutlak gerçeğe, bilimlerin gelişmesinin her yeni aşamasında yeni tohumlar eklenir, ama her türlü bilimsel önermenin getirdiği gerçeğin de sınırları görelidir. Bilimlerin ilerlemesi sırasında bu gerçekler mutlak gerçeğe doğru yönelirken bazen daralır bazen de genişlerler. ⁶

Gerçeğin nesnel bir ölçütünü sağlayan insanın canlı pratiği ise bilgi teorisinin temelini oluşturur. İnsan zihninin dışında bağımsız olarak var olan ve etki yapan bir doğa yasasını bilinmediği sürece, bu doğa yasası insanı kör zorunluluğun kölesi yapar. İnsan kendi iradesinden ve bilincinden bağımsız olarak işleyen bu doğa yasasını tanıdığı anda doğanın egemeni olur. Doğa üzerindeki bu egemenlik, insan pratiği içinde gerçekleşir ve doğa görüngülerinin ve süreçlerinin insan kafasındaki nesnel olarak doğru bir yansısının sonucudur. Ve bu egemenlik, pratikte ortaya çıkan sınırlar içerisinde bu yansının mutlak, nesnel ve sonsuz bir gerçek olduğu olgusunun kanıtıdır. ⁷

Diğer yandan tek tek her insanda bilincin gelişmesiyle birlikte bütün insanlığın kolektif bilgisinin gelişmesi, bilinmeyen kendinde-şeyin bilinen bizim-için-şey

⁴Lenin, V. İ. (1993). *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları, 50, 87, 135.

⁵Engels, F. (1977). *Anti-Dühring*. (İkinci Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları, 92-93.

⁶Lenin, 1993, 142, 189.

⁷Lenin, 1993, 206-207.

dönüşmesini de sağlar. Bu iki biçimin dönüşümü, dış dünyanın nesnel gerçekliği ile doğa yasalarının tamamen insanlar tarafından bilinebilir olduğunu, ama yine insanlar tarafından mutlak bir kesinlikle hiç bir zaman bilinmeyeceği olgusunu göstermektedir. Şeyler bizim zihnimizin dışında ve zihnimizden bağımsız olarak vardır. Bir nesne, duyularımız üzerine etki yaptığında bilgisizliğin yerini bilgi almakta, böyle bir etki olmadığında ise bilginin yerini bilgisizliğin aldığı bilgisi ise bilginin evriminden gelmektedir.⁸

Evrenselliğin biçimi bir bütünlük olduğundan sonsuzluğun da bir biçimidir. Bu biçim bir takım sonlunun sonsuz içinde kavranmasıdır. Bütün gerçek doğa bilgisi de mutlağın, sonsuzun ve ölümsüzün bilgisidir.⁹ Her zaman edinilen her bilgi ise zorunlu olarak sınırlıdır ve bu bilgi de içinde kazanılmış olduğu koşullara bağımlıdır. Özdeş ve değişik, iyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi giderilemez karşıtlıklarının ancak göreceli bir değeri vardır. Şimdi doğru olarak tanınan şeyin gizli bir yanlış yanı, şimdilik yanlış tanınanın da doğru bir yanı vardır. Zorunlu olduğu ileri sürülen şey ise tamamen rastlantılardan meydana gelmiştir ve ayrıca rastlantı da zorunluluğun altında gizlendiği biçimdir.¹⁰

Engels, birincil ögenin doğal zorunluluk, ikincil ögenin insan bilgisi ve iradesi olduğunu belirterek insan iradesinin ve bilgisinin kaçınılmaz ve zorunlu olarak doğal zorunluluğa kendilerini uyarlamaları gerektiğini ifade etmektedir.¹¹ Deneyimimiz ve bilginiz de uzaya ve nesnel zamana kendilerini giderek daha çok uyarlarlar. Bu deneyimimiz ve bilginiz doğanın en yüksek ürünü olduğundan evrenin yasaları ile zaman ve uzayı daha doğru ve daha derinlemesine yansıtırlar.¹² Evren sistemi içinde birbiri ardından meydana gelen değişmelerin her aşamasında ayrı yasaların, yani aynı evrensel hareketin başka görüngüsel biçimlerinin egemen olduğu bir tarih bulunmaktadır. Böylece mutlak evrensel geçerlilikte, hareket dışında geriye hiçbir şey kalmamaktadır. Hareket ise bütün duysal olarak algılanabilen hareket biçimlerinin toplamıdır.¹³

---

⁸Lenin, 1993, 205-206.

⁹Engels, Friedrich. (1979). *Doğanın Diyalektiği*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Arif Gelen). Ankara: Sol Yayınları, 297.

¹⁰Engels, Friedrich. (1992). *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları, 43.

¹¹Engels, 1977, 202-204.

¹²Lenin, 1993, 182, 203.

¹³Engels, 1979, 298-299, 303.

Hareket halindeki maddede ayrı cisimlerin kendi hareketlerinin karşılıklı bağlantısı ve bunların birbirleriyle belirlenmeleri bulunmaktadır. Bir dizi hareket biçimi birbirine geçişir, karşılıklı olarak birbirlerini belirler. Bir yerde neden olan başka bir yerde etki olabilir ve hareketin tümü bütün o değişen biçimlerinde aynı kalmaktadır. Belirli bir hareketi bir başka hareket izler ve bu hareketin doğada meydana gelmesini sağlayan koşulları meydana getirilerek belirli bir hareketi sağlar. Ve hatta doğada hiç bulunmayan hareketler de başka bir biçimde meydana gelebilir ve bu hareketlere daha önceden saptanmış bir yön ve yaygınlık verilebilir. ¹⁴ Her hareket içerisinde "sürekliliğin kesintiye uğramasını", "sıçramaları", eskinin yıkılmasını ve yeninin doğuşunu ve "karşıtlara dönüşmeyi" barındırır. Bunlarla birlikte hareketin içindeki karşıtların birliği geçici, süreksiz, görelî ve koşullara bağlıdır. Birbirlerini dışlayan karşıtların mücadelesi ise hareketin ve gelişmenin mutlak oluşu gibi mutlaklıdır. ¹⁵

Karşıtların bir arada var olmalarını, birbirleriyle mücadelelerini ve karşıtlıkların birliğini barındıran diyalektik, evrensel geçerlilik aşamasına en uygun düşen tek düşünce biçimidir. Herhangi bir önermede, diyalektiğin bütün öğeleri ortaya konulabilir ve diyalektiğin genel olarak bütün insan bilgisinin bir özelliği olduğunu gösterilebilir. Doğa bilimi de tekilin bütüne ve olabilirliğin zorunluluğa dönüşümüyle, değişiklikler, geçişler ve karşıtların karşılıklı bağıntısıyla nesnel doğayı göstermektedir. İşte bu Marksist diyalektiğin bilgi teorisidir. ¹⁶

Diyalektiğin üç yasası bulunmaktadır: Karşıtların birliği, niceliğin niteliğe ve niteliğin de niceliğe dönüşümü, yadsınmanın yadsınması. Diyalektik, karşıtların sürekli çatışması ve bunların birbirlerine veya daha yüksek biçimlere geçmeleri yoluyla doğanın yaşamını belirleyen hareketin karşıtlar aracılığıyla yansımalarıdır. ¹⁷

Karşıtların birliği, doğanın tüm görüngülerindeki ve süreçlerinde çelişen ve birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan karşıt eğilimlerin ve bütün bu süreçlerin de "kendi hareketleri" içinde yani gerçek ve somut yaşamları içinde bilinmesidir. Dolayısıyla gelişme bu karşıtların "mücadelesi" içerisinde gerçekleşmektedir. Gelişmenin ise iki temel kavramı bulunmaktadır: Birincisi azalma, artma ve

---

¹⁴Engels,1979, 291-294.

¹⁵Lenin, 1993, 414.

¹⁶Engels,1979, 270; Lenin, 1993, 415-416.

¹⁷Engels,1979, 85, 268.

yinelenme olarak gelişme, ikincisi ise karşıtların birliği yani bir birliğin karşılıklı olarak birbirlerini dışlayan karşıtlara bölünmesi ve bu karşıtların karşılıklı ilişkileri olarak gelişme.¹⁸

Diyalektik mantık düşüncenin hareket biçimlerini yeni çıkarımın ve yargının çeşitli biçimlerini saymakla ve onları bağlantısız halde yan yana koymakla yetinmez. Bu yeni çıkarım ve yargı biçimlerini birbirinden çıkararak onları eşit bir düzeye koymak yerine birbirlerine bağımlı kılar ve yüksek biçimleri daha aşağı biçimlerden geliştirir. Böylece niceliklerin niteliğe, niteliklerin de niceliğe dönüşümü sağlanır.¹⁹

Diyalektik karşısında hiçbir şey bitimli, kutsal veya mutlak değildir. Diyalektik her şeyin geçici karakterini ve her şeydeki geçici karakteri ortaya çıkarır. Diyalektikte kesintisiz oluş ve yok oluş sürecinden, daha aşağıdakinden daha yukarıdakine sonsuz çıkış sürecinden başka hiçbir şey yürürlükte kalmaz. Diyalektik yadsınmanın yadsınmasıdır. Diyalektik yadsınmanın, şüpheciliğin ve göreciliğin bir ögesini kapsar, ama diyalektik bunlara indirgenemez. Diyalektik bütün bilgilerin göreliliğini nesnel gerçekliğin yadsınması olarak değil, bilgilerin nesnel gerçekliğe yaklaşmasının sınırlarının tarihsel göreliliği anlamında kabul etmektedir. Diyalektik toplumun gelişmesinin ve bilginin belli aşamalarının kendi koşullarına ve kendi çağlarına göre meşruluğunu kabul eder, ama bunların mutlak olduğunu ileri sürmez. Bundan dolayı diyalektiğin tutuculuğu görelidir, fakat devrimci niteliği ise mutlaklıdır.²⁰

Diyalektik yöntemi insanın ve toplumun tarihine uyguladığımızda tarihin, son ve kesin bir tamamlanışa varmadığını, sürekli bir hareket içinde olduğunu görmekteyiz. Eksiksiz, mutlak, tam bir toplum, devlet vb. ancak imgelemde var olabilmektedir. Tarih içinde art arda birbirini izleyen durumlar, insan toplumunun sonsuz gelişmesi içinde geçici birer aşamadırlar. Bu tarihsel gelişmedeki rastlantılar, diyalektikte zorunluluk olarak ifade edilir ve kendine düşen rolü oynarlar. Gelişmelerdeki her aşama zorunludur ve aşamalar kendi bulunduğu koşullara ve tarihselliğe göre meşrudur. Fakat bu aşama kendi içerisinde yavaş yavaş gelişen daha üst düzeydeki yeni koşulların karşısında hükümsüz ve geçersiz kalır. Koşullar oluştuğunda daha üst düzeyde bir aşamaya yer verir ve bu yeni aşama da sırası

---

¹⁸Lenin, 1993, 413.

¹⁹Engels, 1979, 283-284.

²⁰Engels, 1992, 13; Lenin, 1993, 144-145.

gelince gerileme ve ölüm devresine girer. Böylece yeni bir aşamaya girilir ve bu böylece devam eder.²¹

Sonuç olarak diyalektik yöntem tarihe uygulandığında, tarihin belirli aşamaları arasında sürekli bir hareketliliğin ve ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu aşamalar içinde bulunduğu tarihselliğin ve koşulların getirdiği bir zorunluluk olmakla birlikte raslantısallığı da taşımaktadır. Çünkü bu tarihsellik ve koşullar başka bir aşamayı da barındırmaktadır. Bundan dolayı gerçekleşen aşama, kendisini doğuran aşama için bir zorunluluk değil olasılık idi. Bu olasılığın bir rastlantısallıkla zorunluluğa geçmesini sağlayan şey ise onu ortaya çıkartan tarihsel ve maddi koşullardır. Bu tarihsel ve maddi koşullar ise içlerinde bulunan toplumsal yapının öğelerinin karşılıklı olarak mücadeleleri, yadsınmaları, birlik olmaları yani birbirleriyle kurdukları ilişkisellik sonucunda oluşmaktadır. Dolayısıyla tarihin diyalektik bir yöntemle incelenmesi, bu ilişkiselliklerin ortaya konulması demektir.

2.2. Hikmet Kıvılcımlı'da Diyalektik Yöntem

Kıvılcımlı'nın diyalektik materyalizm düşüncesine göre maddeler dünyası, insanların duyuları aracılığıyla yansıtılırlar. Bu maddeler dünyası insanların dışında var olan objektif bir gerçekliktir. Maddeler dünyasındaki bir şeyi, hareketli bir şekilde değişerek geçirdiği gelişim süreci içerisinde, adım adım ve bütünüyle izlersek kavrayabiliriz. Bu nedenle diyalektik denilince aklımıza ilk gelen şey de hareket olmalıdır.²²

Kıvılcımlı'ya göre diyalektik üç süreci barındırmaktadır. Birincisi süreç içerisinde gerçekleşen gelişimi sağlayan "Gelişim Kanunu"dur. İkincisi bu gelişime neden olan çelişkilerin veya zıtlıkların bir aradalığını sağlayan "Zıtlıkların Beraberliği Kanunu"dur. Üçüncüsü ise gelişimin nihai aşaması olan nicelikten niteliğe geçişi sağlayan "Nicelikten Niteliğe Atlayış Kanunu"dur.²³

Kıvılcımlı'nın diyalektik materyalizm düşüncesine göre gerçek, bu üç süreç içerisinde oluşmaktadır. Bu süreç ise varlıkların geçirdiği kımıltılı değişikliktir. Kıvılcımlı'ya göre bu süreci kavramak için ilk önce kımıltılı gelişimi duymak, ardından bu kımıltılı gelişimin çelişkilerden veya zıtlıklardan doğduğunu sezmek

²¹Engels,1979, 269, 282, 306; Engels, 1992, 13.

²²Kıvılcımlı, Hikmet. (2011b). **Diyalektik Nedir? Ne Değildir?**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 19, 30, 35,36.

²³Kıvılcımlı, 2011b, 34, 157.

gerekmektedir. Çünkü bütün kıvıltılar ve değişiklikler çelişkilerden doğmuşlardır. Nitekim doğa ve toplum kanunları da varlıklardaki kıvıltı ve değişikliklerin çelişkilerle yürüdüğünü göstermektedirler. Çelişki varlıkların öz iç gücüdür ve gelişimi sağlar. Bu çelişkiler somut zorunluluktan dolayı birlikte bulunurlar ve bu somut zorunluluktan dolayı birbirlerine dönüşürler. Çelişkiler birlikte bulunurken ve birbirlerine dönüşürlerken sürekli hareketli ve değişkendirler.²⁴

Kıvılcımlı'ya göre gelişim için ilk olarak zıtlıkların bir araya gelmesi gerekmektedir. İkinci olarak bu zıtlıkların çatışması ve bu çatışmaların belirli bir niceliksel birikim sağlaması gereklidir. Üçüncü olarak ise bu çatışmaların daha fazla niceliksel birikim sağlayamadığı noktada niteliksel bir değişim gerçekleşir. Böylece gelişim süreci nicelikten niteliğe geçiş ile tamamlanır. Niceliksel birikime tekâmül ya da evrim denir. Nicelikten niteliğe geçişe ise inkılâp ya da devrim denir. Fakat evrim belirli bir süre içerisinde başarılmazsa devrime varılamayabilir. Dolayısıyla her niceliksel birikimin mutlak bir şekilde niteliksel bir dönüşümü sağlayacağından bahsedilemez.²⁵

Kıvılcımlı, gelişim sürecinin bir bütün halinde olduğunu belirtir. Gelişim sürecinin öğeleri tek başına değil birbirlerine gösterdikleri etki-tepkilerle hareket edebilirler. Dolayısıyla bu öğeler hareketli bir şekilde yaşarlar.²⁶

Kıvılcımlı diyalektikte üç öge bulunduğunu ifade eder: tez, antitez, sentez. Sentez, tez ve antitezin çatışmasıyla meydana gelir ama o ikisinin özeti veya toplamından farklı bir şeydir. Bu sentez, sentez olduktan sonra başka bir şeyin tezi veya antitezi olur. Tez, antitez ve sentezin ilişkileri karşılıklı zıtlaşmalarla ve birbirlerini inkâr etmeleriyle gerçekleşir. Tezin karşısına çıkan antitez tezi inkâr eder, sentez de antitezi inkâr eder. Buna "İnkârın İnkârı Kanunu" denir. Her olayda tez ile antitezin bir arada olmasına ise "Zıtlıkların Beraberliği Kanunu" denir.²⁷

Kıvılcımlı'ya göre gerçek objektiftir. Gerçek bütün yönleri, ayrıntıları ve çelişkiliği bir arada bulundurur. Gerçek somuttur ve içinde bulunduğu koşullara ve ilişkilere bağlıdır. Gerçek çok taraflı, zamana ve mekâna bağlı bir ilişkidir. Gerçek bu ilişkileri içerisinde kavranılmalıdır. Gerçekler ise izafi veya mutlak olmak üzere

²⁴Kıvılcımlı, 2011b, 33, 38, 79, 80.

²⁵Kıvılcımlı, 2011b, 45, 49, 50.

²⁶Kıvılcımlı, 2011b, 49.

²⁷Kıvılcımlı, 2011b, 38, 39, 50, 51.

iki niteliğe sahiptirler. Mutlak gerçek, izafi gerçeklerin bütünüdür. Birtakım izafi gerçekler belli bir niceliksel birikime ulaşarak diyalektik bir sentezle mutlak gerçeğe ulaşır. Diyalektik materyalizm, mutlak gerçeğin bulunduğunu kabul eder, ama bu mutlak gerçeğin metafizik değil somut maddi gerçek olduğunu belirtir.²⁸

Mutlak gerçek, izafi gerçeklerin birikmesiyle elde edilir. Şimdi mutlak gerçek olan, bir gelişmenin ve başkalaşan koşullar ile ilişkilerin oluşturduğu yeni çelişkilerin arasında izafi gerçek olur. Yani hareketin durmazlığı yüzünden mutlak gerçek, değişik zaman ve mekân şartlarında izafilerir. Dolayısıyla Kıvılcımlı'ya göre Marksizm'de tam, eksiksiz, bitmiş, mükemmel bir mutlak gerçek yoktur. Biricik mutlak gerçek "hareket"tir. Mutlak gerçeği bulabilmek için de hareketi sağlayan çelişkileri yani izafi gerçekleri bulmak gerekmektedir. Ayrıca bu da izafi gerçek ile mutlak gerçek arasında karşılıklı ilişki olduğunu gösterir.²⁹

Gerçeğin sürekli, ezeli, mutlak olup olmadığını gösterecek şey ise o gerçeğin toplumsal olarak denenmesi ve yapılmasıdır, yani pratiktir. Potansiyel olarak her insanın deneyebileceği bir şey doğru ve gerçektir. İnsanlığın binlerce yıllık deneyimleri ise birer izafi gerçektirler. Bu izafi gerçeklerin sayısı artar ve bir sınıra varınca mutlak gerçeği verir. Böylece izafi gerçekler, her şeyin daima hareket ve değişim için olduğunu gösteren mutlak gerçeği ispatlamaktadır. Ayrıca bilgimiz izafi olmakla birlikte şeylere dair mutlak gerçekleri de kapsamaktadır.³⁰

Kıvılcımlı'ya göre insanların izafi veya mutlak gerçekleri bulabilmeleri için diyalektik materyalizmi kullanabilmeleri gerekmektedir. Diyalektik materyalizmin kullanılabilmesi için yapılması gereken dört şey bulunmaktadır: İlk olarak "Diyalektik Açıklama'da" (veya Aydınlatma'da) olayların nedeni olan ilişkiler ve çelişkiler ortaya konulur. İkinci olarak "Diyalektik Değiştirme'de" ortaya konulan ilişki ve çelişkilerden dolayı oluşacak olan hareketler ve sentezler her yönden ve zamansal olarak somut bir şekilde incelenir. Açıklama ve değiştirme, karşılıklı olarak birbirlerini bütünleyerek art arda gelirler ve gelişirler. Açıklama ve değiştirme aynı sürecin iki zıt koludur ve birbirlerine zıt bir şekilde gerçekleştirilirler. Üçüncü olarak ise ortaya çıkan gerçeklerin doğru olup olmadığı, kişisel ve toplumsal pratik ile sınırlıdır. Dördüncü olarak ise bu pratikler sonucunda ortaya çıkan en önemli, en

²⁸Kıvılcımlı, 2011b, 168-171.

²⁹Kıvılcımlı, 2011b, 184-185.

³⁰Kıvılcımlı, 2011b, 176, 177, 179, 183.

etkili ve en faydalı gerçek seçilip çıkartılır. Bu gerçek ise toplumsal işlerde veya bilimsel çalışmalarda daha farklı keşifler gerçekleştirmek için kullanılır. Ve böylece diyalektik, pratik ile teori arasındaki zorunlu bağı ortaya koymuş olur.³¹

Bu aşamalardan sonra bulunan gerçek, aynı zamanda o şeyi harekete geçiren nedeni, yani kaçınılmaz ana çelişkileri de barındırmaktadır. Bu ana çelişkilerin hangi koşullar ve kaçınılmaz ilişkiler içerisinde nasıl hareket ettiklerini her yönden sürekli incelemek gerekmektedir. Çünkü koşullar sürekli değiştirmektedir ve bu değişikliklere göre güncellenmeyip sabit kalan ana çelişkiler somutluktan uzaklaşıp soyutlaşırlar. Dolayısıyla giderek eskiyen ve soyutlaşan bu ana çelişkilerin yerine bugünkü şartlara uygun yeni gerçek ana çelişkileri bulmak gerekmektedir. Bu yüzden çelişkiler ve koşullar oldukları gibi yani objektif olarak kavranılmalıdır. Bu da onların gelişimini ve gelişirken uğradıkları değişiklikleri somut olarak kavramak demektir.³²

Kıvılcımlı'nın Marks, Engels ve Lenin'in ortaya koyduğu diyalektik materyalizmin ana prensiplerine sadık kaldığını görmekteyiz. Kıvılcımlı hareketin mutlak oluşu, tez-antitez-sentez ögeleri arasındaki ilişkiler, zıtlıkların bir aradalığı konusunda Marks, Engels ve Lenin ile hemfikirdir. Bunun yanında Kıvılcımlı diyalektiğin nasıl kullanılmasına dair açıklama çabasıyla "pratiğe" yönelik bir adım atmıştır. Kıvılcımlı'nın diyalektiğin kullanımına dair açıklaması, Marksizm'in bir düşünceden çok eylem kılavuzu olduğuna dair özel bir vurguyu içermekle birlikte, Marks, Engels ve Lenin'in ortaya koyduğu ana prensiplere aykırı bir nitelik taşımamaktadır.

Kıvılcımlı'ya göre insanlar, gerçekleri kavrarken içinde buldukları toplumdaki edindikleri deneyim ve düşüncelerle evrene bakmaktadırlar. Dolayısıyla her insan içinde bulunduğu sosyal çevrenin ve şartların damgasını taşır. Aynı zamanda her insan yalnızca diğer insanlarla birlikte, yani bir toplumun içerisinde, karşılıklı etki-tepkiler içerisinde düşünür ve davranır. Diğer yandan bir toplumdaki bütün maddi değerlerin özü insan emeğidir. Bundan dolayı bütün manevi değerlerin ve gerçeklerin de özü insan emeğidir. İnsanın düşüncesindeki gerçek kavramı, aynı zamanda insan emeğinin birikimine ve olgunluğuna da bağlıdır. Bütün bunlarla

³¹Kıvılcımlı, 2011b, 71-72, 117, 138, 140, 142, 148-150.

³²Kıvılcımlı, 2011b, 82, 84, 85, 89, 90, 99.

birlikte insanın düşüncesi, doğanın belirli bir gelişim aşamasıyla da bağlantılıdır. Bu yüzden düşüncelerimiz ile doğa kanunları arasında da diyalektik bir ilişki vardır.³³

Kıvılcımlı'ya göre insan, içinde bulunduğu toplumun yaşadığı tarihî olaylarla hem ilişkilidir hem de o olaylarla çelişki içerisindedir. İnsan, kendisinden önceki kuşakların davranış ve düşüncelerine bağlı olmakla birlikte, içinde yaşadığı zamana uygun davranmak zorunda olduğu için bu davranış ve düşüncelerle çelişki içerisindedir. İnsan ve toplum bu karşılıklı etki ve tepki içerisinde bulunarak gelişir. Böylece insanın kendisi ve bilgisi tarihcil ve sosyal gelişmelerin ürünü olur.³⁴

Bundan dolayı Kıvılcımlı diyalektik materyalizmin alâmetifarikalarından birisinin "topluma bakışı" olduğunu ifade eder. Bu bakış, toplumun maddi ve manevi bütün kuruluş, işleyiş ve gidişine bakıştır. Tarihsel materyalizm de bu bakıştan doğmuştur. Ve bu bakışa göre, bizim düşüncemiz dışındaki toplum ilişkileri ve toplum şeyleri, sosyal varlık denilen objektif bir gerçekliği oluşturur. Tarihte yaşanmış olaylar, içinde bulunduğumuz ilişkiler ve şartlarla birlikte yaptığımız faaliyetlerin hepsi "sosyal varlık" kapsamındadır. Sosyal varlık ise iki ögeden oluşur: Madde temeli ve üstyapı.³⁵

Madde temeli, insanların üretim, dağıtım, bölüşüm, tüketim gibi madde ilişkilerini içine alır ve bunlara ekonomi varlığı denir. Üstyapı, toplumun maddi temeli olan ekonomik ilişkilerin belirlediği manevi ilişkileri, yani hukuk, din, siyaset, felsefe, ahlâk, güzel sanatlar vb. ilişkilerini tanımlar.³⁶

Kıvılcımlı'ya göre, diyalektikte madde temeli ve üstyapı birbirinden ayrılamaz. Diyalektik ikisine de aynı önemi vererek, onları birlikte ele alır. Diyalektik, her üstyapı ilişkisini, diğer üstyapı ilişkileriyle ve ekonomi ilişkileriyle karşılıklı etki-tepkide bulunurkenki haliyle ele alır. Diyalektik bu ele alışla, sosyal varlığın hareketini sağlayan maddi ekonomi ilişkilerinin ve üstyapı ilişkilerinin kanunlarını ortaya koymaya çalışır.³⁷

---

³³Kıvılcımlı, 2011b, 13, 28, 78, 104.

³⁴Kıvılcımlı, 2011b, 79.

³⁵Kıvılcımlı, 2011b, 11.

³⁶Kıvılcımlı, 2011b, 11-12.

³⁷Kıvılcımlı, 2011b, 12.

Kıvılcımlı sosyal varlığın hareketini sağlayan kanunların, sınıflı toplumlarda sınıflar arasındaki ilişkiler olduğunu belirtir. Sınıflı toplumlardaki değişiklikler ve hareketlerin nedeni sınıfsal çelişkilere dayanmaktadır.³⁸

Sınıflı toplumlarda toplumun hareketini belirleyen, bu toplumdaki sınıfsal çelişkilerin yön verdiği kitle hareketleridir. Kitle hareketini yaratan maddi şeyler ise toplumun iktisadî temelleri ve üretim ilişkileridir. Kitle hareketi, toplumun temellerindeki değişikliklere uygun olarak tarihin ileriye doğru gidişini arttıran bir süreçtir. Sınıf savaşlarının sonucunda oluşan bu kitle hareketleri, belli bir birikime ulaştıktan sonra, yeni toplum biçimlerine yol açacak olan devrimlere neden olur. Bu yüzden tarih, büyük insan yığınlarının zaman ve mekân içinde bir nitelikten başka bir niteliğe atlamalarıdır. Bundan dolayı Kıvılcımlı'ya göre diyalektik materyalizm de toplumsal bir olayı açıklayıp değiştirirken topluma bakar ve toplumda rol oynayan büyük yığınların hareketlerini ölçer. Bu hareketlerin iktisadi anlam ve hedeflerini arar. Ve ondan sonra gerçek surette toplumsal süreçten ileri gelen açık ve net kurallaştırmalar ile formülasyonlar üzerine dayanarak hükümler verir.³⁹

Kıvılcımlı, diyalektiğin topluma bakışını ortaya koyarken, özellikle sınıfsal çelişkilere ve bu çelişkilerden dolayı ortaya çıkan sınıf savaşmaları ile kitle hareketlerine esas belirleyici olma niteliğini atfetmesi, Marks, Engels ve Lenin'den aldığı ana prensiplere sadık kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda Kıvılcımlı'nın toplumlardaki gelişmelerde esas olarak belirleyici olanın "dış" etkilerden çok "iç" etkilerin olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak Kıvılcımlı'nın diyalektik yöntemi, Marks, Engels ve Lenin'in diyalektik yönteminin sadık bir devamcısı olarak nitelendirilebilir.

---

³⁸Kıvılcımlı, 2011b, 144.

³⁹Kıvılcımlı, 2011b, 39, 125-127, 211.

3. MARKS, ENGELS VE HİKMET KIVILCIMLI'DA TARİH KURAMI

3.1. Marks ve Engels'te Tarih Kuramı

Engels'e göre insanların en önemli tarihsel faaliyetleri, diğer bütün maddi faaliyetlerinin de temeli olan, yaşam gereksinimlerini üretimdir. İnsanların kendi yaşam gereksinimlerini üretme biçimi, insanların belirli bir eylem tarzını ve belirli bir yaşam tarzını temsil etmektedir. Böylelikle insanların kendi aralarındaki ilişkiler de bu üretim biçimi tarafından koşullandırılmaktadır. Bununla birlikte insanlar kendi tarihlerini bilinçli bir şekilde yaparlar. Fakat insanların tasarladıkları amaçlarla vardıkları sonuçlar arasında fark vardır. Bu farkın nedeni ise denetleyemedikleri kuvvetlerdir. Dolayısıyla insanlar kendi tarihlerini belirli koşullar altında kendileri yaparlar.⁴⁰

İnsanların içinde buldukları üretim koşulları, her zaman sahip oldukları üretici güçlerin gelişimleriyle yani insanların üretim araçları, üretim nesnelere ve doğa güçleriyle olan etkileşimiyle bağlantılıdır. Bundan dolayı, üretim koşullarının tarihi aynı zamanda gelişen ve her yeni kuşak tarafından benimsenen üretici güçlerin de tarihidir. Bu bakımdan da üretim biçiminin tarihi bizzat insanların kendi güçlerinin tarihidir.⁴¹

Marks'a göre insanlar, yaşamlarının devamını sağlayacak üretimi toplumsal bir şekilde gerçekleştirmeleri için birbirleriyle zorunlu olarak ilişki kurarlar. Kurdukları bu üretim ilişkileri ise maddi üretici güçlerin belirli bir gelişme derecesine tekabül etmektedir. Bu üretim ilişkilerinin somut temeli üzerinde ise hukuki ve siyasi yapı yükselmektedir. Keza insanların maddi yaşamlarını üretme tarzları toplumsal, siyasi ve entelektüel hayatı da belirlemektedir. Bütün toplulukların amacı kendi varlıklarını sürdürme ve topluluğun yeniden üretilmesidir. Bu yeniden üretim eylemi üretimi geliştirmekle birlikte yeni ilişki biçimleri ile yeni gereksinimleri getirir ve üreticileri de değiştirir. Böylece toplumun maddi üretici güçleri gelişmelerinin belli bir aşamasında mevcut üretim ilişkilerine ve mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Bu üretim ve mülkiyet ilişkileri, maddi üretici güçlerin

---

⁴⁰Engels,1979, 52-53; Engels, 1992, 46; Engels, Friedrich. (2000). *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*. (İkinci Baskı). (Çev. Öner Ünalın). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 16; Engels, F., Marks, K. (2013a). *Alman İdeolojisi*. (İkinci Baskı). (Çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 30.

⁴¹Engels ve Marks, 2013a, 30.

gelişmesine engel oluşturur ve böylece toplumsal devrimler gerçekleşir. Ekonomik temeldeki bu değişim hızla üstyapıyı da altüst eder. Ve bu altüst oluş dönemi, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan kaynaklanmıştır. Yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, ancak bu ilişkilerin maddi varlık koşulları olduğu takdirde gerçekleşebilmektedir.⁴²

Dolayısıyla Marksist tarih anlayışına göre, tarihte en sonunda belirleyici etken yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bundan dolayı ekonomik durum temeldir, fakat biricik etken değildir. Çünkü politika, hukuk, felsefe, din vb. üstyapının çeşitli öğeleri de etkilerini göstermektedir. Bütün bu öğeler arasında etkileşimler ve bağlar bulunmaktadır. Fakat en sonunda ekonomik olan belirleyicidir.⁴³

Engels'e göre ekonomik ilişkiler, belli bir toplumdaki insanların kendi geçim araçlarını üretme ve işbölümünün var olduğu ölçüde de ürünleri değiştirme tarzıdır. Bu ekonomik ilişkiler bütün üretim ve ürünleri ulaştırma tekniğini de kapsamaktadır. Bu teknik, ürünlerin değişim ve bölüşüm tarzını; değişim ve bölüşüm tarzı da toplumun sınıflara bölünmesini, insanlar arasındaki egemenlik ilişkilerini, devleti, hukuku vb. belirlemektedir. Ekonomik ilişkiler aynı zamanda üzerinde buldukları coğrafi alanı, kendisinden önceki ekonomik gelişme aşamalarının aktarılmış gelenek olarak sürdürülen kalıntıları ve bu toplum biçimini kuşatan dış çevreyi de kapsamaktadır.⁴⁴

Marks, doğal koşullara önem vererek ekonomik bakımdan iki sınıfa ayırır: İlk olarak balık dolu sular, verimli topraklar vb. gibi geçim araçları biçimindeki doğal zenginlik; ikinci olarak kömür, madenler, odun, ulaştırmaya uygun nehirler, şelaleler vb. gibi emek araçları biçimindeki doğal zenginlik. Marks uygarlığın başlangıç döneminde birincilerin, daha yukarı gelişme aşamalarında ikincilerin ağır bastığını belirtmektedir.⁴⁵

Yine Marks, toplumsal iş bölümünün de doğal koşullardan etkilendiğini ileri sürmektedir. İş bölümünün doğal temelini oluşturan ve insana doğal çevresindeki

---

⁴²Marks, Karl. (2009a). *Formen*. (İkinci Baskı). (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu). Ankara: Sol Yayınları, 31; Marks, Karl. (2013). *Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları, 25-26.

⁴³Engels, 2000, 12, 16, 20, 22, 36.

⁴⁴Engels, 2000, 35-36.

⁴⁵Marks, Karl. (2011). *Kapital 1. Cilt*. (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap, 489.

doğal değişmelerle, çalışma tarzlarını, emek araçlarını, yeteneklerini ve ihtiyaçlarını çok yönlülemeye teşvik eden, toprağın mutlak verimliliği değil nitel farklılığı, doğal ürünlerinin çeşitliliğidir.⁴⁶

Toplumdaki işbölümü ilk olarak fizyolojik temele dayanmıştır. Çok eski toplum biçimlerinde toplumsal iş bir plan ve zorunlu bir düzen içerisinde örgütlü bir şekilde yürütülürken, işbölümü ya yoktur ya da dağınık ve rastlantısal bir gelişme düzeyindedir. Kabileler, topluluklar iletişime geçtiğinde ürün değişimi başlar ve bu ürünler giderek metalara dönüşürler. Bu dönüşüm de fizyolojik işbölümünün gevşemesiyle sonuçlanır. Bu gevşemeyle çeşitli çalışma alanları giderek bağımsızlaşır, ürünlerin meta olarak değiştirilmesi bu alanları birbirlerine bağlar.⁴⁷

Sonrasında işbölümü, sınaî ve ticaretin tarım işinden ayrılmasına ve bunun sonucunda da kent ile kırsal ayrılmasına ve çıkarlarının çatışmasına yol açmıştır. Bunun ardından ise ticaret ile sınaî birbirinden ayrılır. Farklı kollar içindeki işbölümünün gelişmesi nedeniyle farklı alt-bölümlerin de geliştiği görülür.⁴⁸

Bir toplulukta karşılanmaları zorunlu doğal gereksinmelerin sayısı ne kadar az, iklimin elverişliliği ile toprağın verimliliği ne kadar fazla olursa, üretimde bulunanların yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli-emek süresi de o kadar kısa olur. Böylece bu topluluğun zorunlu tüketim maddelerinin üretilmesi için gerekli olan kısmı ne kadar az olursa, başka işlere ayrılacak kısmı da o kadar fazla olur. İnsanların çalışması, zorunlu yaşama araçları üretiminin dışında az çok bir artı-ürün sağlayacak durumda ise devletin ve hukukun gelişmesi ile ticaret ve yönetimle uğraşanların oluşması için güçlendirilmiş ve daha büyük bir işbölümünü gerekli kılmıştır.⁴⁹

Belirli bir tarihsel toplumun üretim ve değişim biçimi ile bu toplumun tarihsel koşulları, aynı zamanda, ürünlerin bölüşüm biçimini de içerirler. Bölüşüm üretim ve değişim karşısında edilgen değildir, onlar üzerinde de etkili olur. Her yeni üretim tarzı veya değişim biçimi, eskisi tarafından engellenir. Bu yüzden yeni olan uzun bir savaşım içinde kendine uygun düşen bölüşümü kendine bağlaması gerekir. Üretim ve değişim biçimi ne kadar hareketli, gelişime ve evrime yatkın olursa, bölüşüm de eski

---

⁴⁶Marks, 2011, 490.

⁴⁷Marks, 2011, 340-341.

⁴⁸Engels ve Marks, 2013a, 31.

⁴⁹Engels, 1977, 298; Marks, 2011, 489.

üretim ve değişim biçimiyle çatışmaya girdiği düzeye o kadar çabuk çıkar. Üretim biçimi, iniş çizgisinin büyük bir kısmını tamamladığı, varlık koşulları büyük oranda ortadan kalktığı zaman gitgide daha eşitsiz olan bölüşüm haksız görünür. Böylece üretim biçimindeki dönüşüm, mevcut üretim düzeniyle bağdaşmaz duruma geldiğinde, üretim düzenine karşı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bölüşümdeki farklılıklar ile sınıf farklılıkları da ortaya çıkar. Toplum egemenler ile yönetilenler, sömürücüler ile sömürülenler şeklinde bölünür. Sadece ortak çıkarları korumak ve dışarıya karşı korumak için oluşturulan devlet ise egemenlerin yönetilenlere uyguladığı zoru da amaç edinmiş olur.⁵⁰

Devlet ilk olarak toplumda vazgeçilemeyecek belirli kamu işlevlerinden doğmuştur. Bu işlevlerin gerçekleşmesi için kişiler atanmış, böylece işbölümünün yeni bir dalı ortaya çıkmıştır. Zamanla bu kişilerin kendilerini atayanlardan ayrı, özel çıkarları oluşmuştur. Böylece bu kişiler kendilerini atayanlardan bağımsızlaşırlar ve devlet ortaya çıkar. Devletin iradesi ise, bu veya şu sınıfın üstünlüğüyle, son tahlilde üretici güçlerin ve değişim ilişkilerinin gelişimiyle belirlenmektedir. Devlet temelde üretimdeki devinimi izlerken, kendisi de artık üretim koşulları üzerinde etkili olur. Devlet gücünün ekonomi üzerinde üç etkisi olabilir. Üretimle aynı yönde etkili olabilir ve işler hız kazanır. Ters yönde etkili olabilir ve bu durumda devlet parçalanabilir. Üçüncü olarak da ekonomik gelişmenin ilerlemesini engeller ve başka bir doğrultulara yöneltir.⁵¹

Dolayısıyla devletin uyguladığı siyasal zor ilk olarak iktisadi bir göreve dayanmaktadır. Topluluk üyelerini özel üretici durumuna getirir ve bu üyeleri ortak toplumsal görevi yürüten yöneticilere yabancılaştırır. Siyasal zor, iktisadi evrime karşı çıktığında iktisadi evrim karşısında yenik düşer. Böylece içeriden ve dışarıdan gelecek etkileri açık hale gelir. Ya fatih halkların fethi ile ya da iç savaşla siyasal iktidar yıkılır.⁵²

İlk topluluklarda üretim ortaklaşa yapılarak elde edilen ürünler bölüşülmekteydi. Ev ise ortaklaşa kullanılmaktaydı. Mülkiyetin bu ilk biçimi, aşiret mülkiyetidir. Bu mülkiyet biçimi, bir halkın av ve balıkçılıkla, hayvan yetiştirmeyle veya tarımla beslendiği üretimin gelişmesinin ilk evresidir. Bu evrede işbölümü pek

---

⁵⁰Engels, 1977, 252-253; Engels, 1992, 49-50; Marks, 2013, 262.

⁵¹Engels, 1992, 51; Engels, 2000, 22

⁵²Engels, 1977, 300, 547.

az gelişmiştir ve ailenin sunduğu biçimdeki doğal işbölümü sınırlıdır. Bundan dolayı toplumsal yapı da ailenin genişlemesiyle sınırlı kalır.⁵³

Mülkiyetin ikinci biçimi, antikçağda rastlanan, birçok aşiretin fetih yoluyla veya sözleşme yoluyla bir tek kentte birleşmesinden ileri gelen ve köleliğin varlığını sürdürdüğü komünal mülkiyettir. Komünal mülkiyet yanında özel mülkiyet daha o zamandan, komünal mülkiyete bağımlı bir biçimde gelişir. Komün üyeleri çalışan köleler üzerindeki iktidarlarını ancak kolektif olarak yürütürler, bu da onları komünal mülkiyet biçimine bağlar. Komünde ev ve evin avlusu çiftçinin özel mülkiyeti olmuştur. Tarıma elverişli toprak da, komünün mülkiyeti olmasıyla birlikte, komünün üyeleri arasında belirli bir zaman için bölüşülmüştür. Her tarım üreticisi kendine ayrılan toprağı işler ve ürünü kendine alır. Komünün ikili niteliği yani ortak ve özel mülkiyetin bir arada olması ona güç ve canlılık katmıştır. Ortak mülkiyet ve ondan doğan toplumsal ilişkiler komüne güçlü dayanak sağlarken özel mülkiyet de bireyselliğin gelişmesine imkân vermiştir. Ama bu ikili nitelik dağılma nedeni de olabilmektedir. Servet birikimi ekonomik ve toplumsal eşitliğin bozucu etkisi olacak, tarıma elverişli toprağın özel mülkiyete dönüşmesine yol açacak, ormanların, otlakların ve köyün yakınındaki boş toprakların özel mülkiyetin komünal ekleri haline gelmesine yol açacak çıkar çatışmalarına neden olacaktır. Komün tarafından kontrol edilemeyen hile ve rastlantıların kolayca etkin olduğu bireysel değişimlerle taşınabilir mülkiyet tarımsal ekonomi üzerinde egemen olacaktır ve ilkel iktisadi ve toplumsal eşitlik yok olacaktır. Böylece komün, ortaklaşa mülkiyete dayanan toplumdaki özel mülkiyete dayanan topluma geçiş aşamasıdır. Fakat her komünün gelişmesi bu yolu izlemeyecektir. Bunu belirleyecek olan tarihsel ortamdır. Bu tarihsel ortama göre ya özel mülkiyet ağır basacaktır ya da kolektif unsur.⁵⁴

Taşınır mülkiyetle başlayan özel mülkiyet, aşiret mülkiyeti, feodal toprak mülkiyeti, taşınır lonca mülkiyeti, manüfaktür sermayesi gibi başka başka evrelerden geçerek, büyük sanayi ve evrensel rekabetin koşullandırdığı özel mülkiyeti temsil eden modern sermayeye kadar evrim göstermiştir.⁵⁵

---

⁵³Engels ve Marks, 2013a, 31.

⁵⁴Engels ve Marks, 2013a, 31; Engels, F., Marks, K. (2009). *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Mihri Belli). Ankara: Sol Yayınları, 266-268, 285-287.

⁵⁵Engels ve Marks, 2013a, 61; Marks, 2009a, 36-37.

Komün, toplumların arkaik şekillenmesinin son biçimidir. Komünü, daha eski topluluklardan ayıran şeyler şunlardır: 1) Eski toplulukların üyeleri arasında kan birliği ilişkisi vardır ve akraba olunmadıkça bu topluluklara girilemez. Komün kan bağıyla birbirine bağlı olmayan ilk özgür insanların toplumsal gruplaşmasıdır. 2) Eski topluluklarda ortak ev ve ortaklaşa oturma iktisadi temeldi. Komünde ev ve evin avlusu özel mülkiyet olarak çiftçiye aittir. Topraklardan bireysel yararlanmanın ortaklaşa mülkiyet ile bağlantılı olduğu toplumlar ise komüne geçiş aşamasındadır. 3) Komünde ortaklaşa mülkiyet olan toprak başkasına devredilemeyecek şekilde zaman zaman bireylere dağıtılır ve birey buradaki ürünü kendisine alır. Eski topluluklarda ise çalışma ortaklaşadır ve ürün de buna göre bölüşülür.⁵⁶

Topluluk insanları bir yere yerleştğinde, bu topluluğun az ya da çok ne ölçüde değişikliğe uğrayacağı çeşitli dışsal, fiziksel, coğrafik, iklimsel vb. koşullara ve onların özel doğal yapılarına –kabile niteliklerine- bağlı olacaktır. Bu insanlar toprağı topluluğun mülkü, kendisini canlı emekle üreten ve yeniden üreten topluluğun mülkü sayarlar. Komün ya da kabile üyelerinin kabile toprağı ile olan ilişkilerinin farklı biçimleri; toprağın ürünlerinin mülk edinildiği iktisadi ilişkilere, iklime, toprağın fiziksel niteliklerine, toprakta yararlanma biçimlerine, komşu kabilelerle ilişkilere, göçlere vb. bağlı olacaktır. Birey ancak böyle bir topluluğun üyesi olduğu sürece kendisini bir mülk sahibi veya zilyedi sayar.⁵⁷

İlk olarak mülkiyet, insanın kendi doğal üretim koşullarına kendi mülkü olarak, kendisinin doğal önkoşulları, kendi bedeninin uzantısı ve kendi varlığının önkoşulları olarak davranmasıdır. Sonrasında ilkel her topluluğun ilk uğraşlarından biri, mülkiyetin hem savunulması hem de edinilmesi için savaşmak olmuştur. Toprak üzerindeki mülkiyet, toprağın organik ürünleri üzerindeki mülkiyeti de içermektedir. Kabile topluluklarında mülkiyetin temel koşulu ise kabilenin üyesi olmaktır. Bir başka kabile tarafından istila edilen ve boyun eğdirilen kabile mülksüz kalır ve istila edenin yeniden-üretiminin inorganik koşullarının bir parçası haline gelir. Dolayısıyla kölelik ve serflik, kabile yapısına dayanan mülkiyetin daha sonraki gelişmeleridirler.⁵⁸

---

⁵⁶Engels ve Marks, 2009, 285-286.

⁵⁷Marks, 2009a, 8-9, 21.

⁵⁸Marks, 2009a, 27-29.

Marks Formen adlı eserinde bireyin topluluk toprağıyla olan ilişki biçiminin Asyatik, Slav, Roma ve Cermen olmak üzere 4 şekilde olduğunu belirtmektedir. Bütün bu biçimlerde (Asyatik, Slav, Roma, Cermen), birey ile topluluk arasındaki ilişki, bireyin kabilenin diğer üyeleriyle ilişkileri, bireyin emeğin koşullarıyla ilişkisi, hepsi nesnel bir varlığın yeniden üretiminin sağlaması için önceden saptanmış bir sınır içerisinde ve bu gelişmenin temelidir.⁵⁹

Asyatik biçimde artı-ürün, küçük toplulukların üstünde duran ve herkesi kapsayan en üst birliğe aittir. Dolayısıyla mülkiyet yasal olarak bulunmaz. Bunun temeli çoğu durumda manifaktür ile tarımın birleşmesiyle tamamıyla kendine yeterli hale gelmiş, üretimin ve artı-üretimin bütün koşullarına sahip bulunan küçük topluluk içerisinde yaratılmış olan kabile mülkiyeti ya da ortak mülkiyettir. Rant ve vergi çakıştığından toprak rantından farklı bir vergi bulunmaz. Toprağın özel ve ortaklaşa zilyedliği ve kullanımı olsa da toprağın özel mülkiyeti yoktur. Asyatik biçimde üye, toplulukla doğrudan birlik olarak toprağın zilyedine sahiptir.⁶⁰

Asya'da devlet vergilerinin esasında aynı olarak ödenen rantlardan oluşması, doğal olay düzenliliği ile yeniden ortaya çıkan üretim koşullarına bağlıdır. Eski üretim biçiminin devamını sağlayan da bu ödeme biçimi olmuştur.⁶¹

Marks Slav biçiminin, Asyatik biçimin değişikliğe uğramış hali olduğunu ifade etmekle birlikte mülkiyetin doğrudan ortak mülkiyetin kendisi olduğunu belirtmekle yetinmektedir.⁶²

Roma biçiminde ise kan gruplarından oluşan topluluk, daha baştan savaşçı temeller üzerinde askeri güç olarak örgütlenir ve bu onun mülk sahibi olarak varoluşunun koşullarından biridir. Bu savaşçı örgütlenmenin temeli ise yerleşmenin kentlerde yoğunlaşmasıdır. Topluluk üyesinin kendisini yeniden üretmesi, birliği dışa ve içe karşı korumayı amaçlayan komünal çıkarları hedefleyen emeğe katılarak olur. Mülkiyet Roma yurttaşlarının malıdır. Toprağın özel sahibi bu sıfatı ancak Romalı olmakla elde eder ve her Romalı bir özel toprak sahibidir. Fakat patrisyen, daha üst bir düzeyde topluluğu temsil ettiğinden dolayı *ager publicus*'un yani ortak toprağın

---

⁵⁹Marks, 2009a, 32,33.

⁶⁰Marks, 2009a, 9, 19; Marks, Karl. (2015). *Kapital 3. Cilt.* (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp). İstanbul: Yordam Kitap, 777.

⁶¹Marks, 2011, 143; Marks, 2015, 781.

⁶²Marks, 2009a, 35.

zilyedi olur ve onu kendi himayesi altında bulunanların aracılığıyla kullanır. Kabile yapısının niteliği, kan gruplarının üst ve alt gruplar olarak farklılaşmasına yol açar ve bu toplumsal farklılaşma, istila eden ve istila olunan kabilelerin vb. kaynaşmasıyla daha da ilerler. Ortak toprak burada özel mülkten ayrıdır. Bireyin topluluktan ayrı olarak mülk sahibi olmayıp, daha çok yalnızca zilyed sahibi olduğu birinci durumun tersine, bireyin mülkü, burada doğrudan komünal mülk değildir. Böylece patrisyen toprağı yavaş yavaş mülk edinir.⁶³

Roma'da plebler ise başlangıçta kendi tarlalarını kendi hesaplarına ekip biçmekte olan özgür köylülerdir. Tarihin akışı içerisinde mülksüzleşmişlerdir. Onları üretim ve geçim araçlarından uzaklaştıran hareket, büyük toprak mülkiyetinin oluşmasını ve para olarak büyük sermayenin meydana gelmesini sağlamıştır. Böylece bir yanda emek-gücü dışında satacak şeyleri olmayan proleterler, diğer yanda emek-gücünü sömürerek servet edinenler oluşmuştur. Fakat Roma plebleri ücretli emekçi olmamış, kapitalizm yerine köleci üretim tarzı gelişmiştir. Çünkü büyük benzerlik taşıyan olaylar farklı tarihsel ortamlarda farklı sonuçlar vermektedir.⁶⁴

Cermen biçimde ise her aile birbirlerinden uzak mesafelerle ayrılan ormanlara yerleşmişlerdir. Cermen topluluğu soy, dil, ortak geçmişten vb. dolayı bir araya gelirler. Burada bireysel toprak mülkiyeti topluluk aracılığıyla sağlanmaz. Topraklar, bireysel mülk sahiplerinin ortak mülkiyetindedir. Bu bir arada oluş değil bir araya geliştire; bir birlik değil, toprak sahipleri olan bağımsız öznelerin bir anlaşmaya dayanan birleşmesidir.⁶⁵

Cermen kabileleri arasında topraklar her yıl bölüşülmekteydi. Mark adı da verilen bu düzende, tarla ve çayırıkları üyeler arasında devirli bir şekilde dağıtılmaktaydı. Bireysel mülk sahipleri tarla ve çayırıkları kişisel ereklerle kullanamamaktaydılar. Toprak bulunan hazineler, bir saban demirinden daha büyük derinlikte iseler topluluğun oluyordu. Mark'ta bireysel olan ilk toprak parçası, evin üzerine yapıldığı arsa olmuştur. Konut dokunulmazlığı göç arabasından yerleşik

---

⁶³Marks, 2009a, 11-17.

⁶⁴Engels ve Marks, 2009, 301.

⁶⁵Marks, 2009a, 17-19.

köylü evine doğru geçmiş, yavaş yavaş ev eklentileriyle de tam mülkiyet hakkı oluşmuştur.⁶⁶

Cermenler fethettikleri ülkelerde toprakların ilk dağıtımı sırasında tarla ve çayırıkların özel mülkiyetini benimsemişlerdir. Fakat ormanların ve otlakların ortak mülkiyeti ve Mark'ın dağıtılan topraklar üzerindeki denetimi ile kendi düzenlerini her yere sokmuşlardır. Fransa'nın doğusunda Burgondlar, Fransa'nın kuzeyinde Franklar, İngiltere'de Anglo-Saksonları, İtalya'da Ostrogotlar ve Lambardlar, Fransa'nın güneyi ile İspanya'da Vizigotlarda böyle davranmışlardır.⁶⁷

Bununla birlikte bütün fetihlerde 3 olasılık vardır: Fatihin fethedilene kendi üretim tarzını kabul ettirmesi (İngilizlerin Hindistan'da yaptığı gibi), fatihin eski üretim tarzının devamına izin vermesi ve bir vergi almakla yetinmesi (Romalılar ve Türkler), karşılıklı bir etkilenme olur ve sentez doğar (Cermenler).⁶⁸

Antik dönemdeki fetihçi barbar halk için geleneksel ve ilkel üretim tarzından başka bir tarz mümkün değildir. Nüfusun çoğalması da zorunlu bir şekilde yeni üretim araçlarının gereksinmesine yol açtığından dolayı bu fetihçi barbar halk için savaşın kendisi normal bir ilişki tarzıdır. Fetheden barbar halkın ülkesinde gelişmiş olan ilişki tarzı, daha önceki çağların çıkarlarının ve yaşayış koşullarının izlerini taşımaktadır. Ama fetihle birlikte, fethedilen ülkede fetheden ülkede gelişmiş olan tarz tam ve engelsiz bir biçimde kök salabilir. Fatih bir kavim, fethettiği ülkeyi üyelerinin askeri yeteneklerine göre aralarında bölüştürür ve üretimi belirleyerek belli bir dağıtımı ve toprak mülkiyetinin ortak olma biçimini kabul ettirebilir. Fethedilen halkları da köle haline getirerek köle emeğini üretimin temeli haline getirebilir.⁶⁹ Çoğu durumda daha güçlü olanlar çökmeye yüz tutanları yenerek zorla köleleştirir. Daha güçlü topluluklar da köleliğe dayanıyorlarsa bu durum merkezin yer değiştirmesiyle sonuçlanır. Bu süreç köleliği başka bir üretim tarzıyla değiştiren bir halkın fatih olarak ortaya çıkmasına kadar daha yüksek bir düzeyde yinelenir.⁷⁰

---

⁶⁶Engels ve Marks, 2009, 266; Engels, Friedrich. (1990). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Dokuzuncu Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları, 196.

⁶⁷Engels ve Marks, 2009, 265-266; Engels, 1990, 195-196

⁶⁸Marks, 2013, 263.

⁶⁹Engels ve Marks, 2013a, 32, 74; Marks, 2013, 142, 261-262.

⁷⁰Engels, 1977, 532.

Diğer yandan barbar halklar için talan ve yağma, yani ele geçirme her yerde çabucak son bulur ve alacak bir şey olmadığı için üretime yönelmeleri gerekmektedir. Bu üretim zorunluluğu, oraya yerleşen fatihlerin kabul ettikleri ortaklık biçiminin, fethedilen topraklarda buldukları üretici güçlerin gelişim evresine uygun düşmesi gereğini doğurmaktadır. Eğer bu uygunluk mevcut değilse topluluk biçimi, üretici güçlerdeki değişikliklere uygun olarak değişikliğe uğramaktadır. Bu durum fatihlerin, ele geçirilen ülkenin törelerini, kültürünü ve dilini çabucak kabul etmeleriyle birlikte üretim tarzını da kabul etmeleriyle sonuçlanır.⁷¹

Diğer yandan üretici güçlerin gelişmesi, insanın üretici gücünde de bir gelişmeyi getirdiği için, topluluk ile birey arasında nesnel bir birliğin olduğu üretim biçimini de çözer. Çalışma başlangıçta doğal bir temelden başlarken, artık tarihsel bir veri haline gelmiştir. Topluluk üyelerinin komunal mülkün yanı sıra özel mülk sahipleri olarak ayrı bir varlık edindikleri yerde daha sonra ikili ilişkiyi yitirmelerini sağlayacak koşullar oluşmuştur. Özel mülkiyet, eski doğal topluluklarda yabancılar ile değişim içinde gelişmiştir. Topluluk ürünleri değişim ereğiyle üretilirse çeşitli topluluk üyelerinin servetleri eşitsiz bir duruma gelir. Eski toprak mülkiyeti aşınır ve topluluk dağılmaya gider. Yabancılarla veya kölelerle olan ilişkiler, fazla ürünü değişme arzusu vb. zorunlu olarak ortaya çıkan bu gelişmeler, topluluğun üretim biçimini ve onunla birlikte nesnel bireyi de çözer.⁷²

Emekçinin mülk sahibi olduğu veya mülk sahibinin çalıştığı değişik biçimleri çözüştüren tarihsel süreçler ise şöyledir: İlk olarak insanın kendi inorganik varlığı ve kendi irade alanı olarak davrandığı toprakla üretimin doğal koşulu olarak kurduğu ilişkide yaşanan çözüşme. İkinci olarak insanın aletin sahibi olarak görüldüğü ilişkilerde yaşanan çözüşme. Üçüncü olarak emekçilerin kendilerinin canlı emek-gücünün içerisinde hala doğrudan üretimin nesnel koşulları olarak buldukları ve bu sıfatla mülk edindikleri -dolayısıyla köle ya da serf oldukları - ilişkilerde yaşanan çözüşme. Bireyin ne toprağın ne de aletin sahibi olduğu, sadece geçim araçlarına sahip olduğu biçim ise köleliğin ve serfliğin formülüdür. Mülk edinmenin esas

---

⁷¹Engels ve Marks, 2009, 159, 335; Engels ve Marks, 2013a, 67.

⁷²Engels, 1977, 270; Marks, 2009a, 31-34.

ilişkisi burada toprakla, hayvanlarla vb. karşılaştırıldığında artık egemenlik ilişkisidir. Egemenlik ilişkisi, bir başkasının iradesinin mülk edinilmesini öngörür.⁷³

Böylece üçüncü mülkiyet biçimi, feodal mülkiyet ya da zümre mülkiyeti olarak ortaya çıkmıştır. Antikçağ kentten ve onun küçük toprak alanından hareket etmekteyken, Ortaçağ kırdan hareket etmekteydi. Tarımdaki feodal gelişme, Roma fetihlerinin neden olduğu yayılmayla çok daha geniş bir alan üzerinde başlamıştır. Gerileme halindeki Roma İmparatorluğu'nun son yüzyılları ve barbarların fetihleri ise bir yığın üretici gücü tahrip etmiştir. Bu tahribin sonucunda tarım gerilemiş, sanayi ise pazar yokluğundan dolayı gerilemeye başlamış, ticaret zor yoluyla kesintiye uğramış, kırın olduğu kadar kentin de nüfusu azalmıştır. Bu durumdan dolayı Cermenlerin askeri örgütlenişlerinin etkisi altındaki fethin örgütleniş tarzı, feodal mülkiyeti geliştirmiştir. Keza Norman akınları da, kralların bitmeyen savaşları, büyük toprak beylerinin aralarındaki çatışmaların yol açtığı yıkımlar, özgür köylüleri bir korunak aramaya itmiştir. Büyük feodaller ve kilise de hile, vaat, tehdit ve zor ile daha çok köylüyü ve toprağı egemenlikleri altına almışlardır. Köylünün toprağı her durumda beyin toprağı olmuş, toprak yükümlülük ve angarya karşılığında köylüye verilmiştir. Köylü özgür toprak sahibi olmaktan bağımlı, angaryacı serf durumuna düşmüştür. Toprak mülkiyetinin hiyerarşik yapısı ve onunla birlikte yükümlülerin oluşturdukları silahlı birlikler, soylulara serfler üzerinde tam bir yetki vermiştir.⁷⁴

Serflik ve angarya yükümlülüğü özgül olarak sadece ortaçağa ait feodal bir biçim değildir. Fatihin toprağı yerli halka kendi hesabına işlettiği hemen hemen her yerde buna rastlanılmaktadır.⁷⁵

Toprak mülkiyetinin bu feodal yapısına kentlerde, lonca mülkiyeti denk düşmüştür. Loncalarda mülkiyet her bireyin emeğinden meydana gelmiştir. Birleşmiş soylulara karşı birlik zorunluluğu, kapalı ortak pazarlara olan gereksinme, vb. loncaları doğurmuştur. Ayrı ayrı zanaatçılar tarafından azar azar biriktirilen küçük sermayeler ve durmadan artmakta olan bir nüfus içinde zanaatçı sayılarının değişmezliği, kentlerde de köydekine benzer bir hiyerarşi doğuran kalfalık ve çıraklık koşulunu geliştirmiştir. Feodal dönem süresince mülkiyet, bir yandan

⁷³Marks, 2009a, 34-39.

⁷⁴Engels ve Marks, 2013a, 32-34; Engels, 1990, 200-201.

⁷⁵Engels ve Marks, 2009, 297.

serflerin emeğinin boyunduruk altına sokulduğu toprak mülkiyetine, diğer yandan ise küçük bir sermaye yardımıyla kalfaların emeğini yöneten kişisel emeğe dayanmaktaydı.⁷⁶

Öte yandan kentin varlığı yönetimin, polisin, vergilerin vb. zorunluluğunu, genel olarak da siyasetin zorunluluğunu içermiştir. Topluluğun ilk kez iki büyük sınıf halinde bölünmesi, doğrudan doğruya işbölümü ve üretim araçlarına dayanan bölünmesi burada ortaya çıkmıştır. Kent topluluğun, üretim aletlerinin, sermayenin, eğlencelerin vb. bir merkezde toplanmasıyla, kır ayrı ayrı ve dağınık olmasıdır.⁷⁷ Kentler üretim yapılan köylerin yanında, dış ticaret için özellikle elverişli olan ya da iktidarda olanların gelirlerini (artı-ürünü) emek karşılığında değiştikleri noktalarda kurulur. Bu açıdan feodal dönemde kentler önem kazanır.⁷⁸

Meta dolaşımının ilk aşamalarında sadece kullanım-değerleri fazlaları paraya çevrilmiştir. Altın ile gümüş bu fazlalığın veya servetin toplumsal ifadeleri olmuşlardır. Para biriktiriciliğin bu biçimi, geleneksel üretim biçiminin sabit ve sınırlı bir aile çevresi gereksinmelerini karşılamak için sürdürüldüğü topluluklarda devamlılık kazanmıştır.⁷⁹ İlerleyen zamanla kentlerde ticaret işlerini gerçekleştiren bireyler, yağma, korsanlık, kaçırılan insanların köleleştirilmesi ve sömürgelerin ele geçirilmesi gibi yağma sistemi ortaya çıkararak ticaret sermayesine sahip olurlar. Bu ticaret sermayesi, artı-ürünün büyük kısmına el koyar.⁸⁰

Ticaret sermayesi tarafından para ile desteklenen değişim-değerindeki gelişme, her yerde değişim-değerinin üretilmesine yönelik bir eğilim yaratır. Bu eğilim kullanım-değerini esas alan üretimi ve bu üretime tekabül eden mülkiyet biçimlerini çözüştürerek bir emek-pazarı yaratılması dürtüsünü kazandırır. Paranın bu etkisi ise sermayeye ve ücretli emeğe değil, emeğin loncalar vb. içerisinde örgütlenmesine dayanan kentsel zanaatların sürekli etkinliğine, üretim biçiminin sağlamlığına ve içyapısına bağlıdır. Bu kentsel emek, loncalara dar gelen üretim araçlarını yaratmıştır.⁸¹

---

⁷⁶Engels ve Marks, 2013a, 32-34.

⁷⁷Engels ve Marks, 2013a, 56.

⁷⁸Marks, 2009a, 11.

⁷⁹Marks, 2011, 134.

⁸⁰Marks, 2015, 332.

⁸¹Marks, 2009a, 48; Marks, 2015, 333-334.

Tüccar ilk başta emekçilerin ürünlerini, sonrasında onların emeklerini satın almıştır. Böylece tüccar, emekçilerin ürünleri ve aletleri üzerindeki mülkiyetlerini de çekip aldığı için onları egemenliği altına alabilmiştir. Sermayenin ilk olarak ortaya çıktığı biçim ise eski üretim tarzlarının yanında manifaktür olmuştur. Bu manifaktürler, yığınsal üretimin olduğu büyük ticaret merkezlerinde ortaya çıkmıştır. Manifaktür ilk başlarda kentsel zanaatları değil dokumacılık, iplikçilik gibi zanaat ustalığını en az gerektiren kırsal yan uğraşları ele geçirmiştir.⁸²

Diğer yandan tefeci sermaye hem zengin toprak sahiplerine hem de küçük üreticilere faiz karşılığında para vererek onların yoksullaşmasını ve para-sermayenin yoğunlaşmasını sağlar. Tefecilik, para servetini üretim araçlarının dağılık olduğu yerlerde merkezileştirir, ama üretim biçimini değiştirmez. Fakat bu sürecin eski üretim tarzını yok edip onun yerine kapitalist üretim tarzını koyup koyamayacağı tarihsel gelişme aşamasına ve o aşamadaki koşullara bağlıdır.⁸³ Tefecilik Asya biçimlerinde olduğu gibi ekonomik çöküş ve siyasal bozulma olmadan uzun süre devam edebilir. Kapitalist üretimin önkoşullarının bulunduğu yerde ise feodal beylerle küçük üreticileri yok edip emek koşullarını sermayede merkezileştirerek yeni üretim tarzının kurulmasına yardımcı olur.⁸⁴

Paranın sermaye haline gelmesi, emeğin nesnel koşullarının ve özgür emekçilerin canlı emeğinin satın alınmasını sağlayan bu tarihsel süreç aynı zamanda çözülme sürecidir.⁸⁵ Kapitalizme doğru yönelen bu çözümün tarihsel süreçleri ise şunlardır: Emekçiyi toprağa ve toprağın sahibine bağlayan bağımlılık ilişkilerinin çözülmesi; emekçiyi çalışan özgür küçük toprak sahibi veya özgür köylü yapan toprak mülkiyet ilişkilerinin çözülmesi; emekçinin üretim aletleri üzerinde mülk sahibi olmasını öngören lonca ilişkilerinin çözülmesi; mülk sahibi olmayan emekçilerin kendi beylerinin maiyetinde artı-ürünün ortak tüketicileri oldukları ve bu ortak tüketici olmanın karşılığında da beye hizmetlerde buldukları korunuk ilişkilerinin çözülmesi.⁸⁶

Sermaye, ticaret ve tefecilikten sağlanan servetten oluşmuştur. Bu servet, sanayi sermayesine dönüştürülen, ticari kârlarla ve tefecilikle –özellikle toprak

---

⁸²Marks, 2009a, 51.

⁸³Marks, 2015, 593.

⁸⁴Marks, 2015, 595.

⁸⁵Marks, 2009a, 46.

⁸⁶Marks, 2009a, 41; Engels ve Marks, 2009, 305.

mülkiyeti üzerindeki tefecilikle–para olarak biriktirilen taşınabilir servettir. Tüccar ve tefeci, özgür emek kendisini var eden nesne koşullardan kopartıldığı durumda, özgür emeği satın alabilir. Servet, üretim koşullarının bir araya getirip emekçiye sunmaz. Emekçilerin koşullardan yoksun bırakılmasına kısmen yardımcı olur. Servetin sermayeye dönüşmesini sağlayan bir yanda özgür emekçilerin bulunmasıysa, diğer yanda da geçim araçları ve malzemelerinin serbest satılabilir olmasıdır. Sermaye bu koşulları hazır olarak bulur, çünkü tarihsel süreç sermayenin sonucu değil önkoşuludur. Sermaye emekçileri aletleriyle birlikte belirli noktalarda toplayarak kendi egemenliği altında bir araya getirir. Sermaye bir dönemin evrensel egemen biçimi olmak için sadece yerel olarak değil, geniş ölçekte gelişmelidir.⁸⁷

16. ve 17. yüzyılda coğrafi keşiflerle ticaret ve tüccar sermayesinin gelişmesi feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçişi kolaylaştıracak genişlemeyi yaratmıştır. Dünya pazarındaki genişleme sonucunda meta dolaşımının artması, Asya'nın ürünleri ve Amerika'nın zenginliklerini ele geçirmek için Avrupalı ulusların gösterdiği hırs ve rekabet de feodal zincirlerin parçalanmasını sağlamıştır. 16. ve 17. yüzyılda ticaretteki ani gelişme ve dünya pazarlarının oluşumu da var olan kapitalist üretim biçimi temeli üzerinde olmuştur. Fakat sanayide devrimlere yol açan ticaret değil sürekli büyüyen sanayinin kendisidir. Ticaret sanayinin büyüklüğüne bağlıdır.⁸⁸

Sanayi ve ticaretin büyümesiyle dünya çapında genişleyen kapitalist üretim biçimi egemen hale gelir. Bununla birlikte kapitalizm kendi mezar kazıyıcısını yani proletaryayı ortaya çıkarmıştır. Ve proletarya burjuvazinin yıkılışını getirip kendi zaferini ilan ederek kapitalist üretim biçimine son verecektir.⁸⁹

3.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi

Kıvılcımlı'ya göre tarih çok yanlıdır, çelişkilidir ve temeli üretimdir. Tarih metodu sebep-sonuç, mekân ve zaman içinde birbirleriyle karşılıklı etki, birbirinden ötekine geçiş ve atlayış bağlantılarıyla ele alınmalıdır. İnsanın kendi dışında, isteğinin ve iradesinin üstünde etki yapan çevresi kendisi doğmadan önce vardır.

---

⁸⁷Marks, 2009a, 44-45, 48-49.

⁸⁸Marks, 2015, 335-336.

⁸⁹Engels, F., Marks, K. (2015). *Komünist Manifesto*.(Üçüncü Baskı). (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap, 46-56.

İnsan yaşarken de kendisinden önce var olmuş olan çevresinin şartlarına göre hareket eder.⁹⁰

İnsan doğaya toplum aracılığıyla ve araçlarıyla tepki gösterir. Tekniğin gelişiminde doğal şartları ancak toplum sebepleri ile bir araya gelirse gelişme gösterir. İnsan toplumla doğayı değiştirir ve dolayısıyla aynı zamanda doğa da toplumun eseridir.⁹¹

İnsanlar tekniği kullanıp içinde bulunduğu maddi koşulları işleyip değiştirirken toplum ve birey arasında diyalektiği de geliştirir. Toplum ve birey arasındaki diyalektik birbirine üstün gelmek şeklinde değil, birbirini dengeleyecek şekilde gerçekleşir. Bu gerçekleşme H. Kıvılcımlı'nın deyişiyle "cebirsal akış" şeklinde olmaktadır. Bu cebirsal akış, toplum ve birey arasındaki diyalektiğin birbirlerini denkleymen, oluşturan bir etkileşimli eylemsellik çerçevesinde gerçekleşmesidir. Bu cebirsal akışın gidişini belirlemede üretici güçlerin gelişimi temel etkenlerden biridir.⁹² Hayatın yeniden üretimini sağlayan üretici güçler tarihi en son olarak belirleyendir. Bu maddi güç aynı zamanda bilinci de belirler.⁹³

İnsanın somut varoluşunu etkileyen en önemli nedenlerden biri üretici güçlerdir. Kıvılcımlı dört üretici gücün olduğunu ileri sürmektedir: İnsan, tarih (gelenek-görenek), teknik ve coğrafya. Kıvılcımlı, "medeniyetlerin kuruluş ve yıkılış kanunlarının" gerçekleşmesinde bu dört üretici gücün belirleyici olduğunu belirtir. İnsan ve tarihin manevi, coğrafya ve tekniğin maddi güçler olduğunu söyleyen H. Kıvılcımlı, bu güçlerin birbirlerini olabildiğince denk şekilde etkilediğini belirtir. Fakat toplumlar ayrı insan, tarih, teknik ve coğrafya üretici güçlerine sahip oldukları için ayrı biçimlere sahip toplumlar oluşabilir. Bu üretici güçlerin süreç içerisinde gelişmesi, mevcut toplumu değişime zorlar ve bu zorlama bir krize yol açar. Bu krizin sonucunda ise tarihsel ve sosyal devrimler gerçekleşir ve bu üretici güçler yeni bir düzlemde tekrardan oluşurlar. Bu parçalanma ve tekrar derlenme "tarihin gidiş

---

⁹⁰Kıvılcımlı, Hikmet. (2014). **Tarih Devrim Sosyalizm**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 89-90.

⁹¹Kıvılcımlı, Hikmet. (2011g). **Tarih Yazıları**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 73.

⁹²Kıvılcımlı, Hikmet. (2011a). **Allah-Kitap-Peygamber**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 13-14

⁹³Kıvılcımlı, 2014, 43; Kıvılcımlı, 2011g,19.

kanunları" doğrultusunda olur ve Kıvılcımlı bunu tarihsel determinizm olarak tanımlamaktadır.⁹⁴

İnsan üretici gücü, üretici güçlerin içinde en elastiki ve uyum yapma yetenekli olanıdır. İnsan üretici gücü, insanların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkilerinden doğan somut eylemlerdir. Nitekim tarihe yön veren öğelerden biri de insanların bir araya gelerek oluşturdukları bir toplumun başka bir topluma karşı somut eylemde bulunmasını sağlayan "Kolektif Aksiyon"dur. Bu kolektif aksiyon aynı zamanda insanların bir araya gelerek oluşturdukları kolektif emek gücünün bir başka görünümüdür ve insan üretici gücünün somutlaşmasıdır. Diğer yandan insan üretici gücü, teknik üretici gücüne ve coğrafyaya oldukça bağımlıdır. İnsan, düşünüp yeniden yeni davranışlar geliştirerek diğer üretici güçlerin altında kalmamayı başarabilir. Fakat insanlığın gelişimi göz önüne alındığında insan üretici gücünün diğer üretici güçlere olan bağımlılığı görülmektedir.⁹⁵

Kıvılcımlı'ya göre tarih, son derece somut, insan eylemidir. İnsan gelenekler ve göreneklerle düşünüp davranır ve bu gelenekler bilinç yerine geçerler. Gelenekler ve görenekler, insanların kendileriyle çevrelerini yorumlama ve bu yorumlama doğrultusunda üretimi gerçekleştirmeye yönelik eyleme, davranma biçimleridirler. Bundan dolayı nesiller boyunca, yüzlerce-binlerce yıl bu gelenekler terk edilemezler. Tarih üretici gücü de insanın geçmişten kalma gelenek-görenekler, içinde yaşadığı belirli coğrafya ve tekniğe dayanarak yaptığı yaşama eyleminde belirli seviyeye ulaşmış kolektif aksiyonundan doğar ve gelişir.⁹⁶

Teknik üretici gücü ise insanın çevresine uyum geliştirmekte kullandığı ve bu açıdan insanın kendisinden de daha fazla uyum zenginliklerine sahip olan bir üretici güçtür. İnsan teknikle toplum biçimlerini başkalaştırmıştır. Teknik üretici gücü, potansiyel gücü ile komünü parçalayıp sınıflı toplum biçimleri gelişimine açarak insan toplumuna çağları aşırın başlıca maddi güçtür. Fakat teknik üretici gücü, ancak sınıflı toplumda diğer üretici güçlerden daha fazla etkin olabilmektir.⁹⁷

---

⁹⁴Kıvılcımlı, 2014, 17-20; Kıvılcımlı, 2011a, 189.

⁹⁵Kıvılcımlı, 2011a, 90; Kıvılcımlı, Hikmet. (2013). **Komün Gücü**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 218

⁹⁶Kıvılcımlı, 2013, 219; Kıvılcımlı, 2014, 25, 101.

⁹⁷Kıvılcımlı, 2013, 220.

İnsan toplumu yaşayabilmek için doğayı toplumcullaştırarak, yani insan toplumu doğal güçleri ve nesnelere toplumun yararına kullanabileceği şekilde biçimlendirir. Böylece insan toplumu doğayı kendisi için biçimlendirerek yani toplumcullaştırarak doğayı kendi mekânı haline getirmiştir. Bu durum insanın teknik ve metot geliştirmesine yol açar. İnsan toplumu, üretici güçlerin bütünlüğü içerisinde doğayı istediği koşullarda toplumcullaştırması coğrafya üretici gücüdür. İnsanın doğayı toplumcullaştırabilmesi için teknik, metot, toplum ve gelenek gibi üretici güçleri geliştirmesi gerekmektedir. Bu güçler gelişmedikçe doğayı toplumcullaştıramaz, coğrafya üretici gücünü geliştiremez. Doğanın olanakları, onu değerlendirebilecek gelişmiş toplum olmadıkça bir hiçtir ve coğrafya üretici gücü gelişemez. Dolayısıyla coğrafya üretici gücü de, diğer üretici güçlerle topyekûn etkileşimle gelişebilmektedir.⁹⁸

Üretimin gelişimi sadece tekniğin değil, bütün üretici güçler diyalektiğindedir. Örneğin göçebelik aşamasına coğrafya üretici gücünün evcilleştirecek hayvan sürüsünü sunması ve insan aklıyla geçilmiştir. Medeniyete coğrafyanın subtropikal ırmak boyunda ekilebilir toprak sunması, insan toplumunun kolektif emek birikimleriyle-gelenekleriyle ve aksiyonlarıyla ve ateş, ok, yay, çömlekçilik, kerpiç ev gibi tekniklerle geçilmiştir. Dolayısıyla üretici güçler, birbirinden koparılamaz bir biçimde bütünlük sergileyerek dinamik bir etkileşim içindedirler.⁹⁹

Kıvılcımlı'nın üretici güçleri dörde ayırması ve bunlardan insan ve tarih üretici gücünü "manevi" olarak tanımlaması, Marksist üretici güçler tanımlamasından ayrılma olarak görülebilir. Kıvılcımlı bu üretici güçleri üretimin gerçekleşmesini sağlayan kolektif aksiyon ve gelenekler-görenekler gibi eyleme biçimleri üzerinden tanımlamaya özen göstererek bu "ayrışmanın" önüne geçmeye çalışmıştır. Fakat bu Marksist tanımlamadan bir farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Kıvılcımlı da bu ayrımın soyut olarak görünen şeylerin altındaki somut gerçeklikleri ortaya çıkarıp derinleştirmek için yaptığını ifade ederek farklılaşmayı Marksizm'den kopmadan hatta Marksizm'i derinleştirmek adına yaptığını belirtmiştir. Bununla birlikte insan ve tarih üretici gücünün ayrı olarak ele alınması teknik ve coğrafi belirleyiciliğin de önüne geçilmesini sağlamıştır.

---

⁹⁸Kıvılcımlı, 2013, 222.

⁹⁹Kıvılcımlı, 2013, 222.

Kıvılcımlı insanlık tarihini iki bölüme ayırır: Kapitalist üretim biçiminin hâkim olduğu dönemi "Modern Tarih", öncesindeki dönemi ise "Antika Tarih" olarak tanımlamaktadır. Fakat modern tarih ile antika tarih birbirinden kopuk değildir. Modern tarih, antika tarihin temellerinden çıkıp gelmiş ve antika tarihte yaşanan olayları modernize etmiştir. ¹⁰⁰Modern tarihte teknik üretici gücü öne çıkararak belirleyici olurken, antika tarihte diğer üç üretici güç (Coğrafya, İnsan ve Tarih) belirleyicidir. ¹⁰¹Bu bağlamda da iki çağ bulunmaktadır: 1) Tarihsel Devrimler Çağı: Bezirgan ekonomisi temeldir, medeniler ve barbarlar çatışır. 2) Sosyal Devrimler Çağı: Modern kapitalizm çağıdır. Barbarlar yoktur, iç zıtlıkların çatışması vardır. ¹⁰²Bu Tarihsel ve Sosyal Devrimler, mülkiyet biçimleri üretici güçlerinin gelişmesini engellediği zaman gerçekleşmektedirler. ¹⁰³

Kıvılcımlı medeniler ile barbarların 15. yy'a kadar birbirleriyle dövüşerek bir arada var olduklarını belirtmektedir. 6500 yıl medeniyet ile barbarlık çatışmış, kimi zaman barbarlar kimi zaman medeniler kazanmıştır; kapitalizm ise barbar düzenini alt etmiştir. ¹⁰⁴

Kıvılcımlı, Marks'ın Antika Tarih konusundaki araştırmalarının bütün teorik derinliğine rağmen tamamlanmış bir eser sunmadığını belirtir. Bunun nedenini ise Marks modern toplumla ilgilenmekten antika tarihle yeterince ilgilenememesi olarak gösterir. Kıvılcımlı Engels'in de antika tarih üzerinde kısmen durabildiğini belirtmiştir. Bundan dolayı kendisinin Antika Tarihi incelediğini ifade etmiştir. ¹⁰⁵Hobsbawn da Marks ve Engels'in eski çağları ciddi olarak incelemelerini sağlayacak klasik eğitime ve mevcut materyale sahip olmadığını belirtir. Hobsbawn, Marks ve Engels'in Formen'in yazıldığı dönemde ilkel toplumlara dair bilgilerinin yalnızca taslaksal bilgiler olduğunu yazmaktadır. ¹⁰⁶Kıvılcımlı Marks'ın basit ve geniş yeniden üretim kavramlarını kullanıp, Antika Tarihi basit yeniden üretimin, Modern

---

¹⁰⁰Kıvılcımlı, 2011a, 261.

¹⁰¹Kıvılcımlı, 2014, 25-26.

¹⁰²Kıvılcımlı, 2011g, 52-53.

¹⁰³Kıvılcımlı, 2011a, 15.

¹⁰⁴Kıvılcımlı, 2011g, 47.

¹⁰⁵Kıvılcımlı, Hikmet. (2011h). *Toplum Biçimlerinin Gelişimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 11; Kıvılcımlı, 2014, 43-44.

¹⁰⁶E. Hobsbawn, "Önsöz", F. Engels ve K. Marks., 2009, 20, 24

Tarihi de geniş yeniden üretimin hâkim olduğu tarih olarak ayırarak farklı ve Marksizm dışı olmayan bir tarihlendirme yapmıştır.¹⁰⁷

Kıvılcımlı barbarları tamamlarken Morgan ve Engels'in sınıflandırmasını kullanmaktadır. Barbarlık birbiri ardı sıra gelen aşağı, orta ve yukarı barbarlık konaklarındaki toplulukları ifade etmektedir. Bu ilkel barbar topluluklarda emeğin subjektif ve objektif şartları toplumsaldır. İnsan ve doğa iç içedir. Dolayısıyla üreme ve yeniden üretim de toplumsaldır, ortak mülkiyetle gerçekleşir. Bu toplum biçimi komündür. Komünün temeli tarımdır. Tarımda "Kolektif Emek" ağır bastıkça "Ortak Mülkiyet" de ağır basar. Fakat coğrafya ve teknik üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte tarımda "Kolektif Emek" ne kadar az ağır basarsa, "Özel Mülkiyet" de o kadar ağır basar. Bunlarla birlikte komünde teknik ve coğrafya üretici gücünden çok insan üretici gücü belirleyicidir.¹⁰⁸

Aşağı Barbarlık konağındaki topluluklarda ziraat değil çapa ekimi vardı ve toprağın verimi bittikten sonra başka bölgelere gitmekteydiler.¹⁰⁹ Orta Barbarlıktaki topluluklarda ise göçebelik ve çobanlık hâkimdi. Çobanlığın oluşumu, özel mülkiyetin, özel ailenin tohumlarını atarak ataerkilliğe geçişin ve kadın-erkek işbölümünün yolunu açmıştır.¹¹⁰ Ziraatın keşfedilmesinin sonucunda kentleşme ve yerleşikliğe geçiş, Yukarı Barbarlık Konağı'nı oluşturmaktadır. Ziraatla birlikte demirin keşfi de devrimi başlatır. İlk iş bölümü efendi-köleyi yaratırken, ikincisi zanaat ile ziraat arasında yaratılır. Bu da ürünlerin değişimine, ticaretin ve paranın doğuşuna yol açar. Bu durum sadece savaş durumunda seçilen askeri şefin kalıcılılaşmasına, soyca devam eden liderliğe yol açar. Bu da üçüncü iş bölümüne yol açar, bezirgânları dünyaya getirir.¹¹¹

Yukarı Barbarlık'tan önce alışverişler değiş-tokuş niteliğindedi ve kabile şefleri bu alışverişlerde toplumun tümü adına davranmışlardır. Genişleyen işbölümlü üretimle birlikte alışverişin de genişlemesi özel bir alışverişçi sınıfı gerektirmiştir. Toplum, bu işle ilgilenmeleri için bazı kişileri görevlendirmiştir. Bezirgânlar toplum adına görevlendirilmiş ve gıda maddelerini madenlerle takas etmişlerdir. Kentin ilk zamanlarında "Kan'a" göre yani klan örgütlenme devam ettiğinden kentin yönetimi

¹⁰⁷Kıvılcımlı, Hikmet. (2015). *Üretim Nedir?*. (İkinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 25.

¹⁰⁸Kıvılcımlı, 2011h, 11; Kıvılcımlı, 2014, 43-44.

¹⁰⁹Kıvılcımlı, 2014, 118-119.

¹¹⁰Kıvılcımlı, 2014, 125-129.

¹¹¹Kıvılcımlı, 2014, 129-133.

"imam", "işakku" gibi öğüt veren, yol gösterenlerin elindeydi ve yurttaşlar ortak karar almaktaydılar. Bezirgânlar yönetimdekilerle yani "ulularla", tapınakla işbirliği içinde fazlaya el koyup sosyal sınıflaşmanın oluşmasını sağladılar. Zamanla da bezirgân (özel) ile tapınak (kamu) arasındaki çatlak ilerlemiş ve karma sistem özeline lehine sonuçlanmıştır. Bezirgânlar üretimdeki ihtiyaçtan doğmuş, sonrasında ise üretime egemen olmuşlardır. Bezirgânlıkla birlikte ziraatın da yardımıyla kent ortaya çıkmıştır.¹¹²

İlk kentlerin ortaya çıktığı Irak'ta madenler önemli rol oynamışlardır. Maden yataklarını elde etme önemli savaş nedeni ve ticaret nedeni olmuştur. Sübtropikal ırmak bereketine sahip kentler, taş-maden kıtlığı çekmekteydiler. Bu kıtlığı ise madenlerin bulunduğu yerlerdeki Orta Barbarlıktaki topluluklarla savaşarak ya da ticaret yaparak gidermeye çalışmışlardır. Özellikle demirden yapılan aletler, sulama ve toprağın onarımının süreklileşmesiyle üretim bollaştı ve üretim işi de toplumsallaşmıştır. Bollaşan ürünü satmak için, yani ticaret için yeni kentler kurulmaya başlanmıştır.¹¹³

Üretimin gelişmesiyle birlikte oluşan kentler iki tipte gelişim göstermişlerdir: Barbar Kent ve Medeni Kent. Barbar kentte toprak ekonomisi ve ortak mülkiyet ağır basmıştır. Medeni kentte ise bezirgan ekonomi ve özel mülkiyet ağır basmıştır.¹¹⁴

Yukarı Barbarlıkta ziraatın yardımıyla doğan kent, ilk olarak içine kapanık bir örgütlenmedir. Yabancıları kenttaşlığa kabul etmeyen kent, medeniyetten sonraki halinden farklı olarak medeniyet öncesi oturlukluk idi. Askeri şefin komutasında ana-kentten ayrılanlar ise kurulan kenti destanlarla anlatırlar ve sonrasında askeri şef kentin tanrısı haline gelir. Bu kentlerde de mülkiyet kent tanrısındır, kenttaşlar aileler bazında tasarruf hakkına sahiptirler.¹¹⁵

Kıvılcımlı, Formen'i okuduktan sonra Tarih Tezi'ni yeniden yorumlayarak eklemeler yapmıştır. Kıvılcımlı Yukarı Barbarlık Konağı'ndaki yerleşik toplumda dört tip ortak toprak mülkiyeti olduğunu belirtir: Asyalı (Doğulu), Antik (Romalı), Cermen, Slav. Asyalı (Doğulu) mülkiyette Askeri Şef (Despot) bireylere toprağı tasarruf hakkı vermektedir. Antik (Romalı) mülkiyette ise mülkiyet komüne değil

¹¹²Kıvılcımlı, 2011g, 146; Kıvılcımlı, 2014, 194, 217, 354-355.

¹¹³Kıvılcımlı, 2011g, 147-148; Kıvılcımlı, 2013, 300; Kıvılcımlı, 2014, 220-223.

¹¹⁴Kıvılcımlı, 2011h, 81-82.

¹¹⁵Kıvılcımlı, 2013, 300; Kıvılcımlı, 2014, 209.

kente (şehir) aittir ve birey kenttaş olma üzerinden bu mülkiyete ortak olmaktadır. Kıvılcımlı, Antik-Roma mülkiyeti ile İslam arasında benzerlik kurarak, İslam'da da toprakların bütün Müslümanlara ait olduğunu ve bireyin Müslümanlık (kenttaşlığın yerini Müslümanlık almıştır) üzerinden toprağın tasarruf hakkına sahip olduğunu belirtir. Kıvılcımlı, İslam'da toprakların bütün Müslümanlara ait olduğu düşüncesine Beytül-mâl kavramı yani bütün Müslümanların malevi üzerinden varmıştır. Fakat Beytül-mâl kavramı sadece devlete ait taşınır ve taşınmaz malların tamamını ifade etmektedir. Diğer yandan İslamiyet'te özel mülkiyet açıkça kabul edilmiştir. Bununla birlikte Allah'ın evren üzerindeki mutlak hakimiyeti fikri üzerinden insanların eşyalar ve toprak üzerindeki sahipliğinin bir tür geçici, âriyet niteliği taşıdığı, insanların Allah adına vekil olduğu fikri yaygınlık kazanmış ve uygulanmıştır. Dolayısıyla Kıvılcımlı Müslümanların topraktaki tasarruf hakkı konusunda haklı olmakla birlikte toprakların bütün Müslümanlara ait olduğu konusunda ise somut bir gerçeklikten çoksöylem üzerinden bu düşünceye varmıştır.¹¹⁶ Cermen tipi ise mülkiyette birey komün üyesi olduğu için mülk sahibi olarak görünür, fakat ortak mülkiyet vardır. Cermen bireyi, özerk kişilerin karşılıklı bağı ve ilişkisi doğrultusunda toprağın sahibi gibi görünür. Slav tip mülkiyette despot mülkiyet hakkına sahiptir ve bireyin mülkiyetten nasıl tasarruf edeceğini despot belirlemektedir.¹¹⁷

Kıvılcımlı'nın Engels ve Morgan'dan barbarlık sınıflandırmasını alması ve Formen'i okumasının ardından tezine eklemeler yapması, ilkel toplumları tanımlarken Marksizm dışına çıkmamaya çalıştığını göstermektedir.

Bezirgânlığın gelişmesi ve ticaret yollarının büyümesiyle medeniyetteki kentler de büyürler. Bu durum diğer barbar toplumlara ulaşılmasını ve böylece barbarlarla etkileşimin gerçekleşerek medeniler ile barbarların birbirlerine sızmalarına neden olur. Özellikle bezirgan ekonomiden kaynaklı zenginliği elinde toplayan bezirganlar, içteki zıtlıklara karşı korunmak için dışarıdan barbarları getirirler. Kent dışındaki barbarlar arasında ise ortak mülkiyet devam etmektedir.¹¹⁸

---

¹¹⁶Erkal, Mehmet. (1992). "Beytül-mâl", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. VI, 90; Hacak, Hasan. (2006). "Mülkiyet", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. XXXI, 543-544; Kıvılcımlı, 2011g, 261, 297; Kıvılcımlı, 2011h, 80; Kıvılcımlı, 2014, 284, 349-350.

¹¹⁷Kıvılcımlı, 2011h, 81-82.

¹¹⁸Kıvılcımlı, 2011g, 22-24.

Medeniyet için tarım üretimi temelli şarttır, fakat tek başına yeterli değildir. Kıvılcımlı'ya göre medeniyet bezirgan sınıf ile Yazı-Para-Devlet üçüzünü barındırır. Barbarlıktan medeniyete ilk geçiş de toplumun malını bezirgânlık kanalıyla özel mülk haline getirilmesiyle olmuştur. Medeniyet karakteristiği sanayi kolları ile tarım arasındaki iş bölümünün gelişmesine bağlı olan "ticaret"tir. Toplumda, alışveriş araçları olan bezirgânlar toplumsal bir sınıf haline geldikleri yerde ve zamanda "Medeniyet" başlar.¹¹⁹

Medeniyet ilk doğduğu yerden daha ileri ve gelişkin üretici güçlere ulaşacağı yerlere doğru yayılmıştır. Bu yayılmada tüccarlarla birlikte tapınak da dışarıya açılır. Tapınak tüccardan daha önce giderek ticaretin köşe yerlerine Orakl (Tapınak) kurar ve tüccarlar da o yol üzerinden giderler. Böylece ticaret yolları oluşmaya başlamıştır. Tarihte bütün medeniyetlerin genel gelişim yönlerini de bu ticaret yolları belirlemiştir.¹²⁰

Antika çağ medeniyetleri arasında üç büyük ticaret yolu oluşmuştur. Birincisi Hunlar ve Atilla'nın barbar ordularının akınlarla Çin medeniyeti ile Batı Roma medeniyeti arasında açtıkları, Baykal-Ceyhun-Seyhun-Hazar Denizi-Karadeniz kuzeylerinden Orta Avrupa'ya bağlanan Kuzey Ticaret Yolu'dur. İkincisi Basra-Umman Körfezi'nden başlayıp, Şattularap'tan Fırat- Dicle boyundan kuzeye çıkan, sonra Anadolu içlerinden Ege Denizi, Karadeniz boylarına ulaşan, Suriye'den Fenike'ye, Filistin'e, Mısır'a uzanan; Zagros dağları, İran yaylaları ve kıyıları üzerinden Orta Asya İpek Yoluna, Afganistan'a dek ulaşan Orta Ticaret Yolu'dur. Üçüncüsü ise Kızıldeniz-Hicaz-Yemen-Aden boylarından Umman Denizi ile Hint denizine doğru açılan Güney Ticaret Yolu'dur.¹²¹

Medeniyetler yayılma türlerine göre ikiye ayrılırlar: 1) Bitkicil medeniyet: Bir ırmağın suladığı geniş toprakların bulunduğu yerde, bir ağaç gibi dal budak salarak büyür. Fırat-Dicle ırmaklarının Irak medeniyetini, Sind ırmağının Hint medeniyetinin, Nil ırmağının ise Mısır medeniyetini oluşturması ve büyümesini sağlaması buna örnektir. Keza Atina'nın Mısır'dan gelen Kekrops, Roma'nın Truva'dan Enee (Aeneas), Mekke'nin Irak-Ur'dan gelmiş İbrahim ile kent haline

¹¹⁹Kıvılcımlı, Hikmet. (2011f). **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme Son Geçiş Japonya**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 37; Kıvılcımlı, 2011g, 145, 155; Kıvılcımlı, 2014, 147.

¹²⁰Kıvılcımlı, 2011g, 164, 169, 292; Kıvılcımlı, 2013, 300; Kıvılcımlı, 2014, 279.

¹²¹Kıvılcımlı, 2009, 110-111.

gelmesi, Atina, Roma ve Mekke'nin stratejik bezirgan yolları üstündeki en elverişli ortamlar olarak daha eski ve ilk medeniyetlerin sıçrama kolonileri olduklarının göstermektedir.¹²² 2) Hayvancıl medeniyet: Bitkicil medeniyetin önüne aşılmaz denilen denizler çıkınca medeniyet, uzun mesafeler içinde yer değiştirerek kolonileşerek yayılır ve yeni medeniyetler doğurur. Doğu Akdeniz ve Ege kıyıları boyunca kurulan medeniyetler buna örnektir.¹²³

Kıvılcımlı'nın ticaret yolları tanımlaması ve medeniyet yayılma sınıflandırmasının, Frank ve Wallerstein'ın dünya-sistemi kavramına büyük ölçüde benzer olduğunu görmekteyiz. Tarihin itici gücü olarak sermaye birikimini gören dünya-sistemi kuramına göre bölgeler, ticari ve devletlerarası bir sistemle birbirleriyle bağlantılı parçalarıdır. Ve bu dünya-sistemi tek dünya-ekonomisine sahiptir.¹²⁴ Frank bütün tarih boyunca tek bir dünya-sistemi ve buna bağlı olarak da tek dünya-ekonomisi olduğunu ileri sürerken Wallerstein sadece modern kapitalizmin dünya-sistemi olduğundan bahseder. Wallerstein kapitalizm öncesinde yüksek medeniyetlerin olduğunu, bunların geniş alanları kapsayan bürokratik "dünya-impatorlukları" olduğunu belirtir.¹²⁵ Kapitalizm öncesindeki medeniyetlerin şekillenmesinde ticaretin ve ticaret yollarının önemini vurgulayan Kıvılcımlı'nın Wallerstein ile benzer düşündüğü ileri sürülebilir. Bu noktada Kıvılcımlı'nın dolaşımı esas alıp üretimin dönüştürücülüğünü ihmal etmemesine rağmen ikincilleştirdiğini söyleyebiliriz. Böylece dolaşımdan elde edilen birikimi öne alarak, ilkel birikimi kapitalist olmayan üretim ilişkileriyle gerçekleştirilen üretime dayanarak tanımlayan Marksist literatürden¹²⁶ ayrıştığını söyleyebiliriz.

Medeniyetleşmeyle birlikte daha da çok zenginleşen bezirgânlar, antika tarih dönemi toprak ekonomisi olduğu için paralarını sürekli toprağa yatırarak toprak sahibi olmaya yönelmişlerdir. Diğer yandan bezirgânlar, diğer kentlerdeki toprak

¹²²Kıvılcımlı, 2013, 403; Kıvılcımlı, 2014, 205.

¹²³Kıvılcımlı, 2011g, 63-65; Kıvılcımlı, 2013, 404; Kıvılcımlı, 2014, 230-231.

¹²⁴Andre Gunder Frank, "İdeolojik Geçiş Tarzları: Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm", Frank, Andre Gunder ve Gills, Barry K. (Derleyenler). (2003). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*. (Birinci Baskı). (Çev. Esin Soğancılar), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 392-396; Wallerstein, Immanuel. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi - Bir Giriş*. (Birinci Baskı).(Çev. Ender Abadoğlu) İstanbul: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Yayınları, 40.

¹²⁵Immanuel Wallerstein, "Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri", Frank ve Gills, 2003, 531-533; Wallerstein, 2011, 26.

¹²⁶Akbulut, 2007, 49.

sahiplerine borç vererek tefeciliğe de başlamışlardır. Bu borç vermenin sonucunda kenttaşları oldukları kentlerin yanı sıra diğer kentlerde de toprak sahibi olmuşlardır. ¹²⁷

Tefeci-bezirgânların biriken sermayeleriyle toprak satın almaları, kent içinde sınıflaşmalara yol açmıştır. Bu sınıflaşmalar coğrafya, tarih, insan üretici gücünün durumuna göre köleliğe veya serfliğe yol açmıştır. Örneğin Akdeniz kıyılarında bulunan medeni kentlerdeki kıraç topraklarda oluşan toprak sahipliği, kölelik-efendilik sınıflaşmasının türemesine neden olmuştur. Roma ve Bizans medeniyetleri üzerine akınlar yaparak tarihsel devrim yapan Cermen barbarların da, kentin ilerlemiş aşamasındaki toprak sahipliği ve kölelik olmadığından fethettikleri topraklardaki insanlar zamanla serf ya da derebeyi olmuştur. Kıvılcımlı, derebeyliğin tam ve orijinal bir "medeniyet" olmadığını, bir medeniyetin çökkünleştiği sıralarda ona darbe indiren barbarlığın yarattığı geçiş dönemi olduğunu ifade etmektedir. ¹²⁸

Medeni kentlerde giderek derinleşen sınıflaşmayla birlikte iç çatışmaları hızlanır ve bu çatışmalar iki yolla çözülmüştür: Barışçıl (bir taraf başka yerlere gidip yeni bir kent kurar) ve Savaşçıl (ya iç çatışma ya da çevre kentler ile barbarların saldırısı). Bu iç çatışmalar, var olan sınıfların birbirlerini devirecek kolektif aksiyona sahip olmamalarından kaynaklı olarak bir sosyal devrime yol açamaz. Bu yüzden medeniyet giderek "çürür". Antika medeniyetlerde Coğrafya+ Tarih (Gelenek-Görenek) + İnsan (Kolektif Aksiyon) üretici güçlerinin toplamında medenilerden daha fazla sahip olan barbarlar, çürüten bu medeniyetleri kolayca yenerek iç çatışmayı bitirmişlerdir. Barbarlar teknik olarak geri olsalar da kolektif aksiyon güçlerinden dolayı "medenilere" karşı zafer kazanmış ve "Tarihsel Devrimleri" gerçekleştirmişlerdir. ¹²⁹

Barbarların medeniyetine geçmesine de neden olan bu tarihsel devrimler iki türde olur: 1) Yukarı Barbarlık (Tarımı keşfetmiş, kent kurabilmiş) medeniyeti yıkar, orijinal medeniyet doğar. 2) Orta Barbarlık (Göçebe, çoban toplum) medeniyeti yıkar, medeniyet rönesans-diriliş yaşar, barbar aşısı yapılmış olur. ¹³⁰

---

¹²⁷Kıvılcımlı, 2014, 250, 276.

¹²⁸Kıvılcımlı, Hikmet. (2011e). **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 21-29; Kıvılcımlı, 2011f, 97; Kıvılcımlı, 2013, 203-204, 320.

¹²⁹Kıvılcımlı, Hikmet. (2008a). **Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 9; Kıvılcımlı, 2011g, 22-26, 163-164; 292-293; Kıvılcımlı, 2014, 19, 279-280.

¹³⁰Kıvılcımlı, Hikmet. (2007). **Osmanlı Tarihinin Maddesi**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 117; Kıvılcımlı, 2014, 21-22; Kıvılcımlı, 2011g, 28-29.

Kıvılcımlı, medeniyet öncesindeki barbarlık konaklarında da tarihsel devrimler olduğunu belirtir. Fakat bu devrimlerde sınıf farklılığı oluşmadığını, barbarların "ilkel sosyalist düzeninin" devam ettiğini ifade eder. Bundan dolayı medeniyet öncesinde gerçekleşen alt-üstlükleri "Ön-Tarihsel Devrim" olarak adlandırır. Bu Ön-Tarihsel Devrimler adım adım üretici güçleri geliştirerek medeniyetin doğmasını sağlamıştır.¹³¹

Orta Barbarlıktakiler ne maddi ortam (tarım ve kent içinde işbölümlerini geliştirmiş sanayi) ne de manevi ortam (kentleşme derecesinde sistemleşmiş kendisine özgü kurumları ve kuralları) sahibiydi. Bu yüzden yıktıkları medeniyetin kurumlarını almışlardır. Fakat Orta Barbarlık Konağı'ndaki çoban-göçebe barbarlar yıktıkları medeniyet tarafından içerilirdi; bu medeniyete rönesans-diriliş yaşatırlar. Yukarı Barbarlar ise bezirgân sınıfa, yazı-para-devlet ve kentin oluş haline sahip oldukları için yeni bir medeniyet kurarlar. Yukarı Barbarlık Konağı'ndaki barbarlar, orijinal medeniyet kurabilmeleri için gerekli maddi (tarım-sanayi-işbölümü) ve manevi (devlet kurumları) temellere kısmen de olsa sahiplerdi.¹³² Dolayısıyla bir medeniyetten ötekine geçişler, yeni ve taze (İnsan -Kolektif Aksiyon, Tarih, Coğrafya) üretici güçleriyle medeniyetin eşiğinde bekleyen bir barbar toplumun, tarihsel devrimler ile yazılı antika tarihe girişidir.¹³³ Irak, Mısır, Çin, İslam medeniyetlerinin oluşumu orijinal medeniyetlere örnek iken; Roma İmparatorluğu'nu çökerken Hunlar'ın, Çin medeniyetinden Tanglar sülalesi çökerken Tibetli ulusların, İslam medeniyeti çökerken Hun torunlarından Cengiz Moğollarının yaptıkları tarihsel devrim de rönesans-dirilişe örnektir.¹³⁴

Tarihsel devrimler diğer yandan kentlerdeki insanların eski medeniyetin teknik, sosyal, kültürel kazançlarını yeni topraklara götürmelerine ve tarım-sanayide işbölümünün çabuklaşmasıyla birlikte tefeci-bezirgan ekonomisinin de yayılmasını sağlayan yeni yolların açılmasına da neden olmuşlardır. Diğer yandan Tarihsel Devrimlerle birlikte medeniyette Kolektif Aksiyon tekrardan harekete geçer ve üretimde hız ve ürün bolluğu gerçekleşir. Bunlardan dolayı barbarların tarihteki

---

¹³¹Kıvılcımlı, 2011a, 162; Kıvılcımlı, 2014, 388-391.

¹³²Kıvılcımlı, 2011g, 248; Kıvılcımlı, 2014, 29, 280, 335-336.

¹³³Kıvılcımlı, 2014, 19.

¹³⁴Kıvılcımlı, Hikmet. (2008b). **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları,19; Kıvılcımlı, 2014, 279-280.

yıkıcı rolü olumludur. ¹³⁵ Fakat Barbarlar tarihsel devrimlerle antik tarihte oynadığı olumlu rolü, Hindistan gibi aşılabilir coğrafyalarda oynayamayabilir. Bu durum kastlaşmaya yol açabilmektedir. ¹³⁶

Kıvılcımlı'ya göre Tarihsel Devrimler çağı yeknesak, monoton, yekpare gidişe sahip değildir. Çoğu zaman medeniyet barbarları yenerek "medenileştirir" ya da yok eder. Bundan dolayı her barbar yığını medeniyeti yenemez, yenebilmesi şu şartlar gereklidir: Barbarların tarih ve insan üretici gücünün medenilerinkinden üstün olması, bu tarih ve insan üretici gücünün yeni teknik ve coğrafya üretici güce gebe ve o güçleri ele alabilecek güçte olabilmesi, medeniyetteki sınıf farklılıklarının keskinleşmesi ve bu keskinleşmeden dolayı sömürülenlerin toprağı "eşitçe" dağıtacak olan barbarlara yardım etmesi gerekmektedir. ¹³⁷

Barbarların ilkel sosyalist düzeninde oluşan insan savaştaki maddi gücü oluşturur. Barbarların manevi gücü gelenek-göreneklerden oluşan sosyal gücüdür, toplu bir şekilde hareket etmeleridir. Bu insan gücü ile toplu hareket ediş barbarların, sınıflara ayrıldığı için birbirinden kopuk olan medenileri yenmesini sağlar. Fakat barbarların insan ve tarih gücü teknik ve coğrafya güçleri olmadan tek başına belirleyici değildir. Bireysel mülkiyeti kaldırdıkları için medeniyetteki ezilenler barbarlara karşı çıkmaz, çoğu zaman da yardımcı olurlar. Barbarlar medeniyeti yıkarak tıkanmış ve krizde olan özel mülkiyeti dağıtır, toplumsal mülkiyeti getirir. Barbarlar medeniyeti yıktıktan sonra kendilerine geçimlik toprağı alırlar, gerisini medeniyetin halkına dağıtır. ¹³⁸Örnek olarak Osmanlılar, İslam'ı rönesans-dirilişe uğratan Selçuklular ile Roma'yı rönesans-dirilişe uğratan Bizans arasında sıkışan ve çürüten medeniyete vurgun yapmıştır. Osmanlılar Orta Barbarlıktan geldikleri için ve bireysel mülkiyetleri olmadığından göçebe toplumun özelliklerini koruyarak dirlik düzenini getirmiştir. ¹³⁹

Kıvılcımlı sınıflaşmadan kaynaklı krizde olan medeniyetlerin ilerlemesi için, diğer medeniyetlerin müdahalesi dışlamamakla birlikte, "dışarıdan" müdahale eden barbarlara gereksinim duyduğunu ileri sürerek barbarların müdahalesini diğer

¹³⁵Kıvılcımlı, 2007, 153; Kıvılcımlı, 2011h, 81-82; Kıvılcımlı, 2014, 80-83, 171.

¹³⁶Kıvılcımlı, 2013, 323.

¹³⁷Kıvılcımlı, 2011g, 28; Kıvılcımlı, 2014, 313-315, 369.

¹³⁸Kıvılcımlı, 2011a, 285-286; Kıvılcımlı, 2011e, 113; Kıvılcımlı, 2011g, 253, 293-296; Kıvılcımlı, 2014, 345.

¹³⁹Kıvılcımlı, 2007, 356; Kıvılcımlı, 2014, 296.

medeniyetlerin müdahalesine öncelmesi, Kıvılcımlı'nın "dış belirlenim" varsayımına ve dünya-sistemi kuramına ayrıştığı noktayı oluşturuyor. Tarihin itici gücü olarak sermaye birikimi kabul eden dünya sistemine göre sermaye birikiminin belirli ülkelerde yoğunlaşması çevre-merkez ayrılığını oluşturmaktadır. Ve bu merkez çevreye dışarıdan müdahale ederek onu değiştirip dönüştürmektedir. ¹⁴⁰ Dış belirlenim varsayımı, iç güçlerin tek bir dünya ekonomisinin yapısının bir parçası olduğunu varsayarak varlıklarını yadsımaktadır. Bu varsayım Avrupa dışı toplumların iç gerçeklerinin ve dinamiklerinin değişmeyi ve gelişmeyi engelleyici bir etmen olarak kavramsallaştırır. ¹⁴¹ Kıvılcımlı, barbarların dolaylı olarak medeniyetin "içinde" olduklarını ve tarihsel devrimlerden sonra "medenileşmeleri" de bunu göstermektedir. Diğer yandan barbarların tarihsel devrimi yapabilmeleri için medeniyetteki sınıf çatışmalarının keskinleşmesi gerektiği vurgusu da Kıvılcımlı'nın dış belirlenimden çok iç belirlenimi öne çıkarttığını, barbarların dışsallığını araç olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Turner, bağımsız köylüler, serfler ve yarı-köleler gibi tabi sınıfların, tüccarlar, toprak sahipleri gibi başat sınıfların olmasının egemen bloktaki sınıf-içi çatışmalarıyla, kapitalizm öncesi üretim tarzlarını ve tarzların dönüşümlerindeki krizleri kavramsallaştırmamıza olanak sağladığını belirtir. ¹⁴² Böylece Kıvılcımlı'nın medeniyetlerin yayılması konusunda yaklaştığı dünya-sisteminden iç belirlenim varsayımı ayrıştığını, tam bu noktada da barbarların "devrimci" etkisini vurgulamasıyla klasik Marksist literatürden farklılaştığını ama ayrışmadığını söyleyebiliriz.

Kıvılcımlı medeniyetin antik tarihte geçirdiği evrimleri şöyle basamaklandırır:

1) Dağınık kapalı kentler konağı: Barbarlıktan yeni çıkmış olan toplum, maddî, manevî kent sınırlılıklarını dokunulmaz kutsallıklar gibi savunur. Barbarlık gelenekleri hâlâ üstündür.

2) Kentlerin kümelenişi konağı: Medeniyet etkileriyle oldukça aşınmış bulunan kent sınırları, Barbarlığa en yakın ve en genç olan kentler tarafından ele geçirilerek federasyon biçimli derlenmelere uğratılır. Medeniyet gelenekleri üstündür.

---

¹⁴⁰Akbulut, 2007, 85; Frank ve Gills, "5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş", Frank ve Gills, 2003, 42, 43.

¹⁴¹Akbulut, 2007, 150-151; Frank, Andre Gunder. (2010). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi*. (Birinci Baskı), (Çev. Kamil Kurtul). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 30.

¹⁴²Turner, Bryan S. (2001), *Marks ve Oryantalizmin Sonu*. (Birinci Baskı).(Çev. Ç. Keskinok), İstanbul: Kaynak Yayınları, 85.

3) Kentlerin tamamen açılışı konağı: İlk büyük Barbar akınları ile eski kentlerin sınırları da yok edilir. Barbarlık gelenekleri tekrardan üstün olur.

4) İmparatorlukların kuruluş konağı: Kentler şehirleşirler. Başkent, evrensel bir imparatorluğun merkezi olur. Medeniyet gelenekleri tekrardan üstün hale gelir.

5) Orijinal medeniyetin çöküşü: İç çelişkileriyle ayakta duramaz hâle gelen büyük medeniyet, çürüklüğünü öğrettiği Barbarların akını ile yok olur. Barbarlık gelenekleri yine üstündür.¹⁴³

Her tarihsel devrim ticaret yollarını ve medeniyetleri birbirine yakınlaştırıp bağlar ve yoğunlaşmalarını sağlayarak genişlemelerine neden olur.¹⁴⁴

Medeniyetlerin genişlemesi ise üç aşamada gerçekleşir: Birinci Aşama: Medeniyetler ve Tarihsel Devrimler lokaldır. Sübtropikal ırmak çevresinde gerçekleşir. İkinci Aşama: Medeniyetler kıtalararası saçılır. Lokalin aşılmasıyla Mısır'a, Fenike'ye, Yunanistan'a Hayvancıl ve Bitkicil Medeniyetlerin geçişi gerçekleşir. Üçüncü aşama: İslamiyet ve Bezirganlığın evrensel çağı açılır. Ticaret yolları ve medeniyetler evrensel ölçüde kurulur.¹⁴⁵

Bezirgân ekonomi ile geçimlik toprak ekonomisi arasındaki çekişme 12. yüzyıla kadar sürmüştür. 12. yüzyıla kadar ki süreçte sürekli geçimlik toprak ekonomisi bezirgân ekonomisine karşı galip gelmiş fakat sonunda bezirgân ekonomi gelişerek doğal ekonomiye üstün gelmiştir. Doğu ülkelerinde arazi iradının nakdi değil aynı olması, bu ülkelerde bezirgânın değil geçimlik toprak ekonomisinin egemenliğinin devam etmesine neden olmuştur. Fakat Batı ülkelerinde dış ve uzak ticaretin gelişmesiyle nakdi verginin mümkün olması kapitalist sermayenin ilk birikişinin oluşmasını sağlamıştır.¹⁴⁶

Bezirgân ekonomisinden kapitalizme atlamayı sağlayan coğrafi şartlar, ırmakların karaların içine ticaret yapılmasını sağlaması ve Çin'den Atlas kıyısına kadar yeryüzünün uygarlığa açık olmasıdır. Bununla birlikte kentte ticaretle birlikte sanayi el imalathanesinin gelişmesi, ticaretin “uzak dış ticaret” ile birlikte dünya

---

¹⁴³Kıvılcımlı, 2014, 376.

¹⁴⁴Kıvılcımlı, 2011a, 168.

¹⁴⁵Kıvılcımlı, 2011a, 169; Kıvılcımlı, 2013, 403-405.

¹⁴⁶Kıvılcımlı, 2007, 385-387.

pazarı ölçüsüne ulaşması tefeci-bezirgân sermayenin gelişimini ve kapitalizmin doğuşunu mümkün kılmıştır. ¹⁴⁷

13. yüzyılda sermayenin birikişi, talanı ve ilişkilerinin büyümesiyle kapitalizmin doğuşu başlamıştır. Böylece Doğu ticaret yolları yıkılmış, Batı'da Hollanda, Venedik ve Floransa yükselmeye başlamıştır. Diğer yandan da Parlamentarizm, Makyavelizm, Sanat, Askerlik gibi üst yapılar da bu yükselmeye uygun şekilde gelişmiştir. 15.yüzyıldan itibaren ise geniş yeniden üretim yapabilen kapitalizmin iç zıtlıklarını medeniyet çökmeden sosyal devrimlerle çözümlenebilecek düzeye gelmiştir. ¹⁴⁸

İslam medeniyeti de tefeci-bezirgânlığın evrensel köprüsünü kurulmasının ilk adımlarından birini atmıştır. İslam medeniyeti Moğol -Türk-Arap akınlarıyla Avrupa içlerine, Hindistan'a ve Çin'e dek uzanarak, bütün ticaret yollarını birleştirmiştir. Sonrasında Osmanlı, özellikle İstanbul'un fethiyle, kadim Hint ve Uzakdoğu bezirgân yolları ile Karadeniz ve Akdeniz'le Tuna boylarını koruyup emniyetini sağlayarak dünya ticaretinin anahtarını eline almış, burjuvazinin oluşumunu hızlandırmıştır. ¹⁴⁹

Kıvılcımlı'nın medeniyetin genişlemesi ve evrensel boyut almasını ifade edişinin, Wallerstein'in kapitalizme dair olarak ifade ettiği dünya ekonomisinden çok Frank'ın bütün tarih boyunca olan dünya-ekonomisi ile benzer olduğu görülmektedir. Fakat Kıvılcımlı'nın kapitalizmin 15. yüzyıldan itibaren egemen olmaya başlamayı ifade etmesiyle, Wallerstein'in kapitalizmin 16. yüzyılda Avrupa'da yaratılan bir sistem olduğunu ifade etmesi Kıvılcımlı'nın bu noktada da Frank'tan çok Wallerstein'a yaklaştığını göstermektedir. ¹⁵⁰

15.yüzyıldan itibaren geniş yeniden üretim yapabilen kapitalist düzeninin iç zıtlıklarını medeniyet çökmeden sosyal devrimlerle çözümlenebilmesi nedeniyle, barbarlar bu dönemden sonra Tarihsel Devrimler yapamamışlardır. Ayrıca yeni üretici güçler sağlayacak coğrafya ve barbarların kalmaması, teknik üretici güçlerin büyük gelişimi ve onun sağladığı sosyal devrimci modern sınıfların oluşumu ile bu

---

¹⁴⁷Kıvılcımlı, 2007, 460-462; Kıvılcımlı, 2011g, 77.

¹⁴⁸Kıvılcımlı, 2007, 372-376.

¹⁴⁹Kıvılcımlı, 2007, 609; Kıvılcımlı, Hikmet. (2011d). **Fetih ve Medeniyet.** (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 34-36; Kıvılcımlı, 2013, 405.

¹⁵⁰Akbulut, 2007, 85; Wallerstein, 2011, 51.

sınıflardaki bilinçten dolayı Tarihsel Devrim artık mümkün değildir. Artık sosyal sınıf tahakkümünün yıkıldığı Sosyal Devrimler çağındayız.¹⁵¹ Sosyal Devrimler ile birlikte Modern Tarih'e geçeriz. Tarihsel Devrimler ne kadar bilinçsiz atılımlar ve bilinçaltıyla gelişmişlerse, Sosyal Devrimler o denli bilinçli bir şekilde gerçekleşmişlerdir. Kendi toplum biçimleri gelişim kanunlarını ve üretici güçler gelişiminin bütün insanlık tarihi ölçüsünde yarattığı/yaratacağı etkileri/dengeleri bilincine varan insanla birlikte insan üretici gücü, diğer üretici güçlerle sentezlenmiş olarak Sosyal Devrimleri gerçekleştirecektir. Çünkü insanlık tarihi aynı zamanda komünün kendini yeniden ve yeniden üretişidir.¹⁵²

Komün, üretici güçlerin hızlı gelişiminden kaynaklı sınıflı topluma içerisinde çözülmüş olsa da, insan bilinci geliştikçe kolektivistizmin yeniden üretimiyle geliştirilmiş olacaktır. İnsanlık tarihi Komün'ün parçalanma tarihi olmakla birlikte, komünün sınıflı toplum içerisinde daha modern biçimde yeniden ve yeniden üretilmesidir de. Yani komün parçalanırken kendisini bilince çıkararak kendi kanunlarını doğrultusunda evrensel biçimde kendisini modernleştirerek yeniden üretir. Ve böylece komün tekrardan egemen hale gelmiştir, gelecektir.¹⁵³

---

¹⁵¹Kıvılcımlı, 2008a, 12; Kıvılcımlı, 2013, 406; Kıvılcımlı, 2014, 10, 65.

¹⁵²Kıvılcımlı, 2011a, 87; Kıvılcımlı, 2013, 402; Kıvılcımlı, 2014, 400.

¹⁵³Kıvılcımlı, 2011a, 287, 308-310.

4. MARKS, ENGELS VE HİKMET KIVILCIMLI'NIN DİNLERİ VE İSLAM'I ELE ALIŞI

4.1. Marks ve Engels'in Dinleri ve İslam'ı Ele Alışı

4.1.1. Marks ve Engels'in Dinleri Ele Alışı

Marksizm ve din denilince akla ilk olarak şu cümleler gelmektedir: "Dinsel üzüntü, bir ölçüde gerçek üzüntünün dışavurumu ve bir başka ölçüde de gerçek üzüntüye karşı protesto oluyor. Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığını, tinin dıştalandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor."¹⁵⁴

Bu metindeki "afyon" vurgusu, sadece Marksizm karşıtlarının kullandığı propagandif bir malzeme olmakla kalmamış, Marksistlerin dini ele alışında da önemli bir argümana dönüşmüştür. Fakat yine aynı metinde Marks dini sadece afyon olarak tanımlamamıştır. Marks dinin henüz kendi düzeyine erişmemiş olan insanın özbilinci ve özduyumu olduğunu ifade eder. Din yaşadığımız somut dünyanın ansiklopedik bir özeti, genel teorisi, halkın düzeyine indirgenmiş mantığı, halkın onur sorunu, ahlaki bakımdan onaylanması, coşkunluğu, avuncunun evrensel bir temelidir. Din, insani özün düşsel gerçekleşmesidir.¹⁵⁵

Bu insani öz tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değil, kendi gerçekliği içinde, toplumsal ilişkiler bütünüdür. Bu yüzden dinsel duygu toplumsal bir üründür ve bu insani öz belirli bir toplum biçimine aittir. Aynı zamanda insan zihninin gelişme aşamasının dünyasal olmayan bir biçimidir. Dolayısıyla Marks dinsel meselelerin dünyasal meseleler dönüştürülerek, tarih içerisinde ele alınması gerektiğini belirtir.¹⁵⁶

Tarihin başlangıçlarında din, insanların günlük yaşayışını egemenlik altında bulunduran dış dünyasal güçlerin dünya-üstü güçler biçimine bürünerek insanların kafalarındaki düşlemsel yansımalarıdır. Çeşitli halklar arasında çok değişik ve çeşitli kişileştirmelere bürünüp yansıyan bu güçler ilk olarak doğa güçleridir. Daha

---

¹⁵⁴Marks, Karl. (2009c). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. (İkinci Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları, 192

¹⁵⁵Marks, 2009c, 192

¹⁵⁶Marks, Karl. (1997). *Yahudi Sorunu* (Birinci Baskı). (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu). Ankara: Sol Yayınları, 14, 15, 24; Engels ve Marks, 2013a, 16; Engels, F., Marks, K. (2013b). *Din Üzerine*. (Beşinci Baskı). (Çev. Kaya Güvenç). Ankara: Sol Yayınları, 190.

sonrasında bu doğal güçlerle birlikte toplumsal güçler de yansımalarına katılır ve bu toplumsal güçler tıpkı doğa güçlerinin gibi bir doğal zorunluluk görünüşü ile bu yansımaları egemenlikleri altına alırlar. Başlangıçta sadece doğanın gizemli güçlerinin yansıdıkları düşlemsel kişilikler, böylece toplumsal öznitelikler kazanır, tarihsel güçlerin simgeleri durumuna gelirler.¹⁵⁷

İnsanların maddi faaliyeti ve karşılıklı maddi ilişkileri, insanların fikirlerini, anlayışlarını ve bilincini üretmektedir. İnsanların düşünceleri, anlayışları, karışıklı zihinsel ilişkileri, insanların maddi davranışlarının doğrudan ürünü olarak ortaya çıkar. Bu nedenle ahlak, din, metafizik ve ideoloji maddi temellere dayanan, insanların maddi yaşamlarının sürecinden zorunlu olarak doğmuşlardır. İnsanlar, maddi üretimlerini ve maddi ilişkilerini geliştirerek, düşüncelerini ve düşüncelerinin ürünlerini kendileri değişikliğe uğrattılar.¹⁵⁸

İşbölümü, maddi ve zihinsel emek arasında bir bölünme meydana getirecek kadar geliştiğinde bilinç, kendini dünyadan özgürleştirip "saf" teorinin, teolojinin, felsefenin, ahlakın vb. yaratımına geçecek yetiye kavuşmuştur. Keza teknoloji de insanın doğa ile arasındaki aktif ilişki tarzını, insan yaşamının dolaysız üretim sürecini, insanın toplumsal yaşamının ilişkilerini ve bunlardan kaynaklanan zihinsel tasarımlarını açığa çıkarır. Fakat bu teori, ahlak, teoloji, felsefe vb. mevcut ilişkilerle çelişki içine girse bile, bu yalnızca mevcut toplumsal ilişkilerin mevcut üretim gücüyle çelişki içine girmiş olması nedeniyle gerçekleşmiştir. Meydana gelen çelişkiler sınıf ilişkilerinden, dolayısıyla bu değişiklikleri yapan insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerden ileri gelmektedir.¹⁵⁹

Genel olarak fikirler tarihi de maddi üretim değiştiği ölçüde zihni üretimin de nitelik değiştirdiğine göstermektedir. Her çağın egemen fikirleri her zaman egemen sınıfın fikirleri olmuştur. Toplumsal koşulların her büyük tarihsel altüst oluşu, aynı zamanda insanların kavramlarında, düşüncelerinde ve dolayısıyla onların dinsel düşüncelerinde de bir altüst oluşu harekete getirmektedir.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷Engels, 1977, 492-493; Engels, 1992, 53-54

¹⁵⁸Engels ve Marks, 2013a, 34, 35; Marks, 2011, 89.

¹⁵⁹Engels, 1992, 57; Engels ve Marks, 2013a, 38-39; Marks, 2011, 358-359.

¹⁶⁰Engels, Friedrich. (1974). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. (Çev. Öner Ünalın). Ankara: Sol Yayınları, 32-33; Engels ve Marks, 2013b, 87; Engels ve Marks, 2015, 65-66.

Hıristiyanlık da tarihsel bir altüst oluş döneminde ortaya çıkmıştır. Roma'da evrensel, ekonomik, siyasal, ahlaki ve entelektüel çözüme içindeyken ortaya çıkan Hıristiyanlık, maddi bir kurtuluştan umutlarını kesen ve bilinç alanında kendilerini umutsuzluktan koruyabilecek bir teselli arayan köleler arasında ilk olarak yankısını bulmuştur. Daha önceki bütün dinlere kesin olarak karşı çıkan Hıristiyanlık, egemen sisteme ve "var olan güçler"e karşı olan kitleleri, çoğu mezhep biçimi altında ve daha çok da çelişkili bireysel görüşler kanalıyla kendi tarafına çekmiştir.¹⁶¹

Marks ve Engels'e göre ilk Hıristiyanların halkın en alt katmanları olan Roma tarafından boyunduruk altına alınmış ya da darmadağın edilmiş halkların, haklardan yoksun insanların, yoksulların, azatlıların, kölelerin yani "emekçilerin ve ezilenlerin" arasından çıkması tesadüf değildi. Doğal ekonominin tek başına ya da çok geniş bir ölçüde hüküm sürdüğü bölgelerde vergilerin ağırlığı ve para gereksinimi köylülerin yazgısını giderek daha çok tefecilerin eline bırakmış, servetlerde büyük bir oransızlık yaratmış, zenginler daha zengin ve yoksullar daha yoksul olmuştur. Keza tek başlarına olan küçük kabilelerin ya da kentlerin Roma'nın dev gücüne karşı her direnişi de umutsuzdu. Köleleştirilenler, ezilenler, yoksullaştırılmışlar gibi birbirinden ayrı hatta karşıt çıkarları bulunan bu değişik insan gruplarını o zamanın koşullarında tek bir büyük "devrimci" hareket kucaklayabilirdi: Din. Din bu kitlelere çıkış yolu olarak bu dünyayı değil, bedenlerin öldükten sonra gittikleri yeni bir dünyayı öneriyordu. Bedenlerin ölümünden sonra ruhun yaşaması, yavaş yavaş bütün Roma dünyasında kabul edilen önemli bir konu oldu. Yaşadığı zamanda yaptığı işlere göre ruh için bir ödül ve ceza biçiminin olması giderek her yere yayılıyor ve benimseniyordu. Öbür dünyadaki cezaları, ödülleri, cenneti ve cehennemi yaratan Hıristiyanlık, emekçilerinin ve ezilenlerinin sonsuz cennete götürüleceği yolu gösteriyordu. Böylelikle Hıristiyanlık Stoacı okulunun dünyadan vazgeçme görüşünü ve çileciliğini, emekçileri ve ezilen yığınları sürükleyebilecek evrensel yeni bir dinin temel ahlak ilkesi düzeyine çıkararak onların gerek duyduğu öteki dünyada bir ödüllendirme umudunu sunuyordu.¹⁶²

Hıristiyanlığı doğuran bir diğer etken ise dünya imparatorluğu haline gelen Roma imparatorluğunu evrensel bir dinle tamamlamak gereksinimesiydi. Engels'e göre dinler, kendileri dinsel bir gereksinim duyan ve kitlelerin dinsel

¹⁶¹Engels ve Marks, 2013b, 179, 186.

¹⁶²Engels ve Marks, 2013b, 309-311.

gereksinimlerini anlayan insanlar tarafından kurulur. Her şeyin dağıldığı dönemlerde dinsel felsefe ve dinsel dogmalar bütün derinliklerini yitirerek halka mal olurlar ve her yere yayılırlar. Roma imparatorluğunun da genişleyerek bir dünya imparatorluğu haline gelmesi, Roma sitesinin dar sınırlarına göre biçimlenmiş olan Roma tanrılarını geçersiz hale getirmiştir. Bu gereksinim, Roma'ya yerli tanrılarının yanında saygıya değer bütün yabancı tanrılarını da kabul ettirmek ve onlara birer tapınak sağlamak amacıyla yapılan girişimlerde kendini göstermekteydi. Yeni evrensel din olan Hıristiyanlık düşüncesi de rasyonalist ve alegorik bir görüş içinde yorumlanmış Yahudi gelenekleriyle Yunan felsefesinin, özellikle Stoacılığın ve Greko-Romen dünyanın elde ettiği düşüncelerin kaynaşmasından doğarak bu gereksinimi karşılamıştır.¹⁶³

Hıristiyanlık herhangi bir ayrımcılığa yer veren törenleri ve klasik dünyanın kurban törenleri ile ayinlerini tanımamaktaydı. Böylece bütün ulusal dinleri ve onlarda ortak olan törenleri reddederek, ayırım yapmaksızın bütün halklara hitap ederek kendisi benimsenebilir ilk evrensel din haline getirmiştir. Yahudilik de kendi yeni evrensel tanrısı ile evrensel dine doğru bir adım atmıştı, fakat İsrailoğulları her zaman inananlar ve "sünnetliler" arasında bir aristokrasi olarak kalmışlardı.¹⁶⁴

İlkel Hıristiyanlığın emekçilerin ve ezilenlerin düşlerini gerçekleştirme girişimi, gene çağın koşulları tarafından belirlenen dar sınırlar içine düşmüştü. Özel mülkiyete karşı gerçekleştirilen saldırılar, ortak mülkiyet istemi ve belirsiz eşitlik istemine rağmen çağın koşullarının dar sınırları ilkel Hıristiyanlığın kaba bir iyilikseverlik örgütü biçimine dönüştürüp dağılıp gitmesine neden olmuştur.¹⁶⁵

Bununla birlikte Engels ilkel Hıristiyanlık ile modern sosyalizm arasında benzerlik hatta kimi yerlerde özdeşlik kurmaktadır. Engels'e göre işçi hareketi gibi Hıristiyanlık da başlangıçta ezilenlerin hareketiydi. İşçi sosyalizmi kadar Hıristiyanlık da, kölelikten ve yoksulluktan gelecekteki bir kurtuluşu öğütlerler. Hıristiyanlık bu kurtuluşu öte dünyaya, ölümden sonraki bir yaşama yani cennete bırakırken, sosyalizm kurtuluşu bu dünyaya toplumun bir dönüşümü içine yerleştirir. Her ikisi de devletin düşmanları, toplumsal düzenin düşmanları olarak, kovuşturulur,

¹⁶³Engels, 1992, 34, 54; Engels ve Marks, 2013b, 180-182, 191, 321.

¹⁶⁴Engels ve Marks, 2013b, 186.

¹⁶⁵Engels, Friedrich. (1978). *Köylüler Savaşı*. (İkinci Baskı). (Çev. Okay Gönensin). İstanbul: Payel Yayınevi, 66.

üyeleri sürgün edilir ve özel yasa konusu olurlar. Ve bütün baskılara karşın, hatta bu baskıların doğrudan yardımıyla, her ikisi de başarılı olarak karşı konulmaz bir biçimde kendi yollarını açarlar. Keza egemenlere karşı savaşım ve yenilik getirenlerin kendi aralarındaki eşzamanlı savaşım da sosyalistlerde ve Hıristiyanlarda ortak bir savaşım"dır. İki büyük savaşım da peygamberler ve liderler tarafından yapılmamıştır, bu savaşım"lar yığınların hareketleridir. Ve başlangıçta her yığın hareketi zorunlu olarak karmakarışıktır, çünkü önce her yığın düşüncesi açıklıktan ve bağlantıdan yoksun olduğu için çelişkiler içinde hareket eder. Bu karmakarışıklık kendini, kendi aralarında en az dışarıdaki ortak düşmana karşı verdikleri savaşım şiddetinde savaşım veren çok sayıda mezhebin oluşmasında gösterir. İkel Hıristiyanlıkta ve sosyalist hareketin başlarında da böyle olmuştur.¹⁶⁶

4.1.2. Marks ve Engels'in İslam'ı Ele Alışı

Marks ve Engels'in İslamiyet'e ele aldıkları metin sayısı oldukça sınırlı olmakla birlikte mektuplar, gazete ve dergi yazılarıyla sınırlıdır. Engels Marks'a yazdığı 26 Mayıs 1853 tarihli mektupta, Bedevilerin gerçekleştirdiği büyük Arap istilasını, Moğolların dönem dönem gerçekleştirdikleri istila hareketlerine benzetmektedir. Bu istilaların Babil ve Asur İmparatorluğu'nun, daha sonraları da Bağdat halifesinin ortaya çıktığı yerde gerçekleştiğini ifade eder. Babil ve Nineve gibi büyük kentlerin hızlıca kuruluşunu, yalnızca 300 yıl kadar önce doğu Hindistan'da Mgan ve Tatar istilalarıyla Mutan, Lahor, Delhive Agra gibi kentlerin kurulmasıyla benzetir. Bundan dolayı da Hz. Muhammed'in giriştiği istilaların kendine özgü bir karakterinin olmadığına değinmektedir. Arapların kurdukları yapılara bakıldığında da Mısırlılar ve Asurlular kadar uygar bir halktılar. Küçük bir parçasını İbrani geleneğinin oluşturduğu eski geleneksel Arap tektanrıcılığının egemen olduğu güneydeki eski yazıtlar da Arapların bu uygarlığını göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in dinsel devrimi, yani İslamiyet, her dinsel hareket gibi eski basit geleneklere dönmeye yönelik biçimsel bir tepkidir. Bu da Hz. Muhammed'in istilalarındaki birçok şeyi kanıtlamaktadır.¹⁶⁷

Marks ise Engels'e yazdığı 2 Haziran 1853 tarihli mektupta, doğu kabileleri tarihinin kabilenin bir kesiminin yerleşik hayat, öteki kesiminin de göçebe hayatı

¹⁶⁶Engels ve Marks, 2013b, 293, 294, 306; F. Engels, "Giriş", Marks, Karl. (2009b). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*. (Birinci Baskı). (Çev. Erkin Özalp). İstanbul: Yazılama Yayınevi, 148.

¹⁶⁷Engels ve Marks, 2013b, 112.

sürmesi arasında genel bir ilişki olarak tanıtlanabileceğini ifade eder. Hz. Muhammed zamanında Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yolu bir hayli değişmiş ve Hindistan vb. ile olan ticarete önemli bir yeri olan Arap kentleri, ticari bakımdan gerileme halindeydi. Bu da hareketin oluşmasını sağlamıştır. Marks son olarak doğudaki topraklarda özel mülkiyet olmadığını ve doğuyu açıklamanın anahtarının burada yattığını ifade eder.¹⁶⁸

Engels Marks'a yazdığı 6 Haziran 1853 tarihli mektupta, doğuda özel toprak mülkiyeti olmadığını belirtir. Bunun nedeni ise toprağın koşullarıyla birleşen iklimdir. Belediyeler, eyaletler ve merkezi hükümetin işi olan yapay sulama tarımın ilk koşuludur. Su yollarının hasara uğraması toprağın verimini düşürmüştür. Hz. Muhammed'den önce Arabistan'ın güneyindeki ticaretin çökmesinin nedeni de budur ve bu çöküş Hz. Muhammed devriminin başlıca unsurlarından biridir. Yemen 200 ile 600 yılları arasında sürekli işgal ve talana uğramış, Güney Arabistan kentleri ise 7. yüzyılda çöllerleşmiş viran olmuş yerlerdi. Bu yıllarda çevredeki Bedeviler, kökenlerinden esinlenerek Kur'an ve Novairi Tarihi gibi masalımsı ve salt mit niteliğinde gelenekler edinmişlerdir. Bu olaylar sadece genel ticari koşulların neden oldukları bir geri tepmeyle değil, ama ancak bir Habeş istilasının meydana getirebileceği doğrudan doğruya ve zorbaca bir yıkılışla açıklanabilir. Habeşlerin Hz. Muhammed'den 40 yıl kadar önce ülkeden kovulması Arap ulusal duygusunun uyanmasının ilk hareket olmuştur. Kuzeyden gelen ve neredeyse Mekke'ye kadar uzanan Acem saldırıları da bu duyguyu körüklemiştir. Engels'e göre Muhammed'in kendi tarihi, yerleşik olmakla birlikte çöküş halindeki yozlaştırılmış bir doğa putperestliğini, çöküş halinde olan Yahudi ve Hıristiyan diniyle birleştiren kent fellahlarına karşı bir Bedevi tepkisi karakterindeymiş gibi görünmektedir.¹⁶⁹

Engels Neue Zeit dergisine 1894-95 yıllarında yazdığı İlkel Hıristiyanlığı Tarihine Katkı yazısında ise İslamiyet'in doğuluların, özellikle de Arapların yani bir yandan ticaret ve sanayiyle uğraşan kentlilerin, öte yandan göçebe Bedevilerin ölçülerine göre oluşmuş bir din olduğunu belirtmektedir. Ama bu dinde periyodik bir çatışmanın tohumu da bulunmaktadır. Zenginliğe kavuşan kentliler dinsel yasalara uymada gevşeklik gösterirler. Yoksul olan ve yoksullukları nedeniyle de katı töreleri olan Bedeviler ise bu zenginliklere ve bu zevklere arzu ve açgözlülükle bakarlar.

¹⁶⁸Engels ve Marks, 2013b, 113-115.

¹⁶⁹Engels ve Marks, 2013b, 115-117.

İmansızları cezalandırmak, dinsel törenler yasası ile esas imanı yerleştirmek ve ödül olarak imansızların servetlerine el koymak için bir peygamberin, bir mehdinin yönetiminde birleşirler. Dolayısıyla İslam ülkelerindeki karışıklıklar dinsel bir kılıf taşımalarına karşın, ekonomik nedenlerden doğan hareketlerdi. Ama yoksullar başardıkları zaman bile ekonomik koşullara dokunmuyorlar. Dolayısıyla, hiçbir şey değişmiyor, çatışma periyodik duruma geliyordu.¹⁷⁰

Mektuplar ve yazılar Marks ve Engels'in İslamiyet'e yönelik tutarlı bir kuramdan çok saptamalara sahip olduğunu göstermektedir. Turner da Marks ve Engels'in Avrupa dışı toplumsal oluşumlara ilişkin tümüyle olgunlaşmış, tutarlı bir kurama sahip olmadıklarını belirtmektedir.¹⁷¹ Bununla birlikte Marks ve Engels'in İslamiyet'in oluşumunda Bedevilerin istilalarına ve göçebeliğine, Arabistan'ın güneyindeki ticaret yolunun çökmesine ve zenginleşen kentlilere yönelik sınıfsal bir tepkiyi de içerdiğine işaret ettiklerini görmekteyiz.

4.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın Dinleri ve İslam'ı Ele Alışı

4.2.1. Hikmet Kıvılcımlı'nın Dinleri Ele Alışı

Kıvılcımlı dinleri ele alırken yapmayı denediği ilk işin dinin altında yatan tarihin madde ve ruhunu gözler önüne sermek olduğunu ifade etmektedir. Çünkü din, içinde bulunduğu tarihte bilinç yerine geçen tarihin gidiş kanunlarını saklı tutmaktaydı. İkinci olarak ise bilinçaltına bastırığımız dinin madde ve ruhunun hangi kanunlarla işleyerek beyinlere etki ettiğini bilince çıkarmaya çalıştığını belirtmektedir.¹⁷²

Kıvılcımlı'ya göre din, en geniş anlamıyla toplumcul bir olaydır. Toplum dini etkilediği gibi, din de topluma etkiler. Özel anlamıyla din ise toplumda, insanların düşünce ve davranışlarına, kişiler üstü güçlerin etkilerini yorumlayarak uygulayan, teorik bir dünya görüşü ve pratik bir evren düzeninin adıdır.¹⁷³

Kıvılcımlı'ya göre toplum, kendisini üretirken, üretim ve üreyim ihtiyaçlarını giderebilmek için evrenin doğasıyla birlikte toplumu da anlamak zorundadır. Bunun için de sürekli öğrendiklerini bildikleri ile karşılaştırarak yeni yorumlar yaratır. Bu

¹⁷⁰Engels ve Marks, 2013b, 294-295.

¹⁷¹Turner, 2001, 44.

¹⁷²Kıvılcımlı, 2011a, 57-58.

¹⁷³Kıvılcımlı, 2008b, 19.

yorumlar maddi ve manevi tapınışları ortaya çıkarır. Böylece insan düşüncesinde biriken determinist yani belirlenimler bir hiyerarşi oluşturur. İnsan toplumunu determine eden yani belirleyen doğacı ve toplumsal gidiş kanunları yani doğa ve toplumsal olaylarının akışını ifade eden de tarihsel determinizmdir. Tarihsel determinizm hem bilinç hem de bilinçaltı akışımızı belirler. Bu yüzden gerçek anlamda bilince çıkaramadıklarımız, bilinçaltımıza bastırduğumuz bu determinizmlerimiz yani belirlenimlerimiz olur. Dini ifadeler de tarihsel determinizmin bilinçaltı etkilerinin ifadesidirler. Bu nedenle dini ifadeler ancak determinist kanunların bilince çıkarılmasıyla aydınlanabilirler.¹⁷⁴

İnsan toplumu ilk olarak komün biçiminde gelişirken içinden çıkıp geldiği doğasını kutsallaştırmıştır. İnsan doğayı parça parça totemleştirip kutsallaştırarak onu yorumlamıştır. Komün insanının pratik ihtiyaçların karşılanma zorunluluğundan dolayı içinde yaşadığı doğayı ve toplumu yorumlama ihtiyaçları duymuştur. Yorumlama ihtiyaçları alttan alta gelişir ve toplumun bazı üyelerinde zamanla gelişerek kültürleşir. On binlerce yıl süren bu yorumlayışla kutsallaştırma, insanın düşünce sistemi ve geleneği haline gelmiştir. Kutsallaştırma süreci aynı zamanda toplumsal evrimin bir süreci, toplumun yarattığı bir süreçtir. Kutsallaştırma, modern üretici güçler gelişiminde teknik üretici gücünün ağırlığını arttırmasıyla giderek zayıflar, fakat biçim değiştirerek devam eder.¹⁷⁵

Deneyimler birikip teknik geliştiğinde ve vahşet çağları aşılp barbarlığa geçildiğinde somut gündelik bellekli düşünceden soyut sentetik bellekli düşünceye geçilmiştir. Soyut sentetik bellekli düşünce biriktikçe de yeni teknik keşifler yapılmıştır. Teknik keşiflerle ilerledikçe de somut deneyimler birikerek soyut fikir sentezleri hızlandırmıştır. Böylece somut deneyimlerin ve yaşamların bir yansıması olarak ilk tanrılar ve dinler oluşmaya başlamıştır. İlk başlarda tanrı, cennet, cehennem gibi soyut fikir sentezleri insanların yanı başında hatta somut yaşamlarının içindeydi. Sınıflı toplum olan medeniyetle birlikte bu somut din sistemleri de soyutlaşmış ve “gökselleştirilerek” toplumdan uzaklaştırılmıştır. İlk doğadan yani bitki ve hayvanlardan oluşan atalar Aşağı Barbarlık'ta ana tanrı olmuş, Orta Barbarlık'ta erkek tanrılar da kadın tanrıların arasına girmiştir. Medeniyet yayılıp barbarlık azaldıkça erkek tanrılar kadın tanrıları ikinci plana atmış ve kutsallaştırma

¹⁷⁴Kıvılcımlı, 2011a, 11, 77-78.

¹⁷⁵Kıvılcımlı, 2011a, 9, 34, 187-188, 201-202, 218.

hızlanmıştır. Bu kutsallaşma giderek her şeyi yaratıcı bir tek ata tanrıya yani Allah'a dönüşmüştür. Dinler de dünyadan ayrı bir soyut inanç olmak bir yana bütün dünya işlerine ve insan ilişkilerine belirli bir düzen vermeyi hedeflemiş sosyal bir sistemdi. Fakat zamanla dinler, sınıflaşmayla ortaya çıkan çatışmaların altında yatan maddi kanunların yüzeyde görünen sembolik ifadelerine dönüşmüştür.¹⁷⁶

Her mitoloji de sosyal ve tarihsel olayların, tarih öncesi insanın beyin ve ruh yani kendi toplumu aynasında yansımasıdır. Tarih öncesi insan kendi topluluğu içinde olan değişiklikleri, kendi dünya görüşü ve kendi somut araçlarıyla tanımlamak istemiştir. Özellikle barbarlar mitolojilerini, destanlarını vb. sözlü ve şiirsel aktarıyorlardı. Mitolojideki tanrılar ise ana-kentin temsilcileri olmakla birlikte yarı-tanrılar ve kahramanlar ise yavru kentin kurucularıdır.¹⁷⁷

Kıvılcımlı, inançların insanların yaşamlarını üretme tarzlarından ve bu üretim tarzına göre gerçekleştirdikleri davranışlar sonucunda edindikleri bilgilerden oluştuğunu ileri sürerek Marks ve Engels ile benzer yaklaşıma sahip olduğunu görmekteyiz.

Tanrı fikri, vahşet aşamasından beri insan beyninin doğasını ve toplumunu anlamak ve yorumlamak için yarattığı bir şeydir. Çünkü insan yaşayabilmek için doğaya ve topluma uyum sağlamak zorundadır. Bu yüzden tanrısallık, determinizmin bir parçasıdır. Zamanla biçim değiştirir ve yenilenir. İnsan toplumu da giderek kendisinin ve doğasının bilince varıp kendisine yön veren doğanın ve tarihin kanunlarına uyum sağlar.¹⁷⁸

Medeniyet ticaret ve hammadde dolayısıyla çevredeki barbarlar arasında yayıldıkça ve barbarlar da medeniyetlerle savaşım tarihsel devrimleri gerçekleştirdikçe toplumlar, tanrılarını birbirlerine ekleyerek sayılarını çoğaltırlar. Medeniyetin ilk lokal aşaması kapanıp kıtalararası medeniyet kurma aşamasına ulaşınca imparatorluklar oluşur ve tanrı sayısı sadeleşerek azalır ve bu tanrının tekleşmesine yol açar. Bunun yanı sıra medeniyetle birlikte ticaretin kanunları olan arz, talep ve fiyat gelişir. Ticaretin gelişmesi de toplumun gelişmesinde önemli rol

---

¹⁷⁶Kıvılcımlı, 2007, 576; Kıvılcımlı, Hikmet. (2008c). **Metafizik Sosyolojiler**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 17-19; Kıvılcımlı, 2011a, 16-20, 92-96, 102, 194, 269; Kıvılcımlı, 2011d, 19.

¹⁷⁷Kıvılcımlı, 2009, 109; Kıvılcımlı, 2011a, 97; Kıvılcımlı, 2011g, 282.

¹⁷⁸Kıvılcımlı, 2011a, 44, 192, 197, 200-201.

oynamaktaydı. Böylece ekonomik determinizm ticaret dolayımıyla Arz-Talep-Fiyat üçüzü ya da Fiyat teklisinde simgeleşip kutsallaşıyordu. Nitekim evrenselleşme aşamasına doğru ilerleyiş de tektanrıcılık ihtiyacı doğurmaktadır.¹⁷⁹

Kıvılcımlı'ya göre tektanrıcılık, doğayı ve toplumu yorumlamakta tarihsel determinizme bir adım daha yaklaşmayı ve düşünceleri çoktanrıcılığın karmaşasından kurtararak özgürleştirmeyi sağlamıştır. Başta Hz. İbrahim olmak üzere peygamberler de tektanrı düşüncesiyle çoktanrıcılığın karmaşasından kurtularak yaşadığı olayları daha gerçekçi ve determinist yorumlayabilmiştir.¹⁸⁰

Sınıflı toplum geliştikçe sınıflı topluma karşıt olarak toplumcu gelişimi savunacak olan peygamberler de ortaya çıkmıştır. Bu peygamberler, insanları tarihsel determinizme uyum sağlamaya yönlendiren çağının elçileridirler. Peygamberler, barbar toplumları medeniyete geçirmeye çalışan önderlerdir. Özellikle kutsal kitap inmiş peygamberler kentten orijinal medeniyete geçecek barbar toplulukların lideridir. Barbar komünlerinin toplumcul ve özgür iradesinden destek alan peygamberler, eski kutsallaştırma biçimini eleştirerek ve yerine yenisini yerleştirip sağlamlaştırmaya çalışırlar. Dolayısıyla her peygamber kendi çağının ve toplumunun lideri olarak tarihsel determinizmin sözcüsü, yansıtıcısıdır. Peygamberler ve vahiyleri, içinde bulunulan veya içine girilen üretici güçler gelişiminin dayatmaları altında gelişen insanın düşünce gelişimine "uyum" geliştirme sorununu çözmeye çalışırlar. Peygamberler her ne kadar kendi çağlarındaki tarihsel determinizmin en yüksek ifadesi ve bilgisiyle birlikte binlerce yıllık kutsallık geleneklerine sahip olsalar da en sonunda "Allah" yorumculuğuna sığınmışlardır. Çünkü peygamberler doğacı ve insancıl gelişimi kavrayacak bilimsel bilince henüz yeterince sahip değillerdi, bu yüzden doğacı ve insancıl gelişimin bilimsel yorumlarını bilinçaltına bastırıyor ve Allah sistemine uyduruyorlardı. Böylece tarihsel determinizm bilinçaltından bilinçlenmeyi geliştirirken ifadesini dinde buluyordu.¹⁸¹

Peygamberlerin çoğu Semitlerden çıkmıştır, çünkü Semitler Sümer kentlerine karşı tarihsel devrimler yapmak istemiş, bunun hayalini kurup geliştirmişlerdir. Kıvılcımlı'ya göre Semit'lerin yeryüzüne atıldıkları "Cennet" yani "Tanrı Bahçesi", dört ırmağın kaynak aldığı sulak ve yeşilleri altında, Kevser Şarabı'ndan tatlı çaylar

¹⁷⁹Kıvılcımlı, 2011a, 84-86, 89, 106, 169, 172, 213-214.

¹⁸⁰Kıvılcımlı, 2011a, 150-151.

¹⁸¹Kıvılcımlı, 2011a, 9, 26, 190, 205, 217, 218, 229, 234, 251, 256.

akan bu bahçe Van gölü ile Ceyhan ve Seyhan nehri arasındaki "Kürdistan"dır. Cennetteki Şeytan-Yılan ise Tarım Tanrısı olup, "yasak ürün" yani barbara yabancı olan buğday ve benzeri medeniyet mallarını kervanlarla taşıyıp tanıtılmaktadır. Aşağı Barbarlık Yarı Tanrıçası Havva Ana ise Çobanlığa henüz giren avcı Barbar Adem'e Şeytan-Yılan yani Tarım tanrısının telkini ile uygarlık ürünlerini tattırmıştır. Böylece Semitler sulak cennet topraklarından tarımın yapıldığı sübtropikal ırmak yani Dicle, Fırat ve Nil boylarında olan medeniyetle ilişkilerini geliştiriyorlar. Semitlerin bir kesimi bu ırmak boylarına inerek medeniyetle iç içe geçmiş ve ilkin Gılgameş'in yaban arkadaşı Enkidu gibi medeniyete tutsak-asker olmuştur. Semitlerin bir kesimi de çöllerde göçebelik yaparak, iç sosyal sınıf savaşlarıyla çökmeye başlayan ilk Sümer kentlerine akın edip Sümer bentlerinin kazıklarını sökerek, ortalığı sulara boğan Tufan'a neden olmuşlardır. Göçebe Semitlerin bir diğer kısmı da Mısır medeniyetine akınlar gerçekleştirerek tarihsel devrimler yapmışlardır. Kıvılcımlı'ya göre Greklerin Kaos, İslam'ın Kıyamet dedikleri şey de Semitlerin yaptıkları bu "Tarihsel Devrim"dir. Yakup, Yusuf, Nuh, Yunus, İbrahim peygamberler de bu tarihsel devrimleri gerçekleştiren, ilkel komünist kişiliğe sahip Semit uluları, kahramanlarıdır.¹⁸²

Semitlerin bulunduğu Yakın Doğu, antika çağ medeniyetlerinin uluslararası en büyük ve en geleneksel ticaret bölgesiydi. Bu bölgedeki Orta Ticaret Yolu her tarihsel devrim kargaşalıkları sırasında yaşanan yıkıntılarla tıkanmaktaydı. Orta Ticaret Yolu her tarihsel devrimde tıkanıldığında bezirgânların ilk başvurduğu yol Güney Ticaret Yolu olmuştur. Bu yüzden Yakın Doğu dinlerinin ortak tarihi de bu ticaret yolları üzerindeki savaş başarılarının tarihi olmuştur.¹⁸³

Yakın Doğu dinlerinin ve tek-tanrıcılığın öncüsü olan Hz. İbrahim de bu ticaret yolları üzerinde gerçekleşen olaylardan ve yaşadığı deneyimlerden etkilenmiştir. Hz. İbrahim bezirgânlığın evrensel aşamasının öncesindedir. Bu dönemde antika medeniyetler lokal aşamadaydılar. Irak-Mısır-Hint ve Çin medeniyetleri ticaret yollarıyla birbirlerine bağlı olsalar da içlerine kapanıklardı ve bu ticaret yolları arasındaki barbar topluluklardan dolayı ticaret çok zor koşullarda yapılabiliyordu. Hz. İbrahim ile başlayan tektanrıcılık, tefeci-bezirgân medeniyetlerin evrensellik

¹⁸²Kıvılcımlı, 2009, 99-100; Kıvılcımlı, 2011a, 66, 311; Kıvılcımlı, 2011g, 242-244; Kıvılcımlı, 2014, 82-83, 160.

¹⁸³Kıvılcımlı, 2008b, 23; Kıvılcımlı, 2009, 110-111; Kıvılcımlı, 2011g, 183.

denemelerinin ilk bilinçaltı ifadesidir. Ticaret yollarının kavşağında bulunması, Semit atalarından miras kalan geleneksel kutsallaştırma sentezleri, üretici güçlerin barbar-medeni çekişmesinde gösterdiği gelişmelerin bilgisine sahip olması Hz. İbrahim'i Allah determinizmine ulaştırmıştır.¹⁸⁴

Hız. İbrahim de Orta Barbarlık konağındaki bir toplumda sürü sahibi olan, Irak-Mısır arasında ticaret yapan zengin biriydi. Hız. İbrahim Orta Barbarlık konağındaki bir toplumda yaşıyor olmasına rağmen bu toplumda aşağı barbar gelenekleri de devam etmekteydi. Ticaret yollarında medeniyeti gören Hız. İbrahim, halkını aşağı barbar geleneklerinden kurtararak medeniyete geçirmek istemiştir. Hız. İbrahim yeni orijinal bir medeniyet yaratacak yukarı Barbar kent aşamasını filizlendirmek ve kendisini kuşatan sınıflı toplumlardan korunmak için göçebelerin bir kısmını Güney Ticaret Yolu üzerindeki Hicaz ve Filistin'e yerleştirmiştir. Hız. İbrahim Filistin'e yerleşip tıkanan Orta Ticaret Yolu yerine Güney Ticaret Yolu üzerinde Kâbe'yi kurmuştur. Kıvılcımlı'ya göre Hız. İbrahim Mısır seferinde Firavun'dan armağan olarak aldığı dişi köle Hâcer'i, toplumda gücünü henüz yitirmemiş karısı Semit Anahan Sâre'den yılarak Mekke'ye bırakmış ve ondan olan oğlu İsmail'i de Kâbe'nin başına geçirmiştir. Bu olay Hız. İbrahim'i ortak ata olarak gören Sam oğullarının ikiye parçalanmasına neden olmuştur.¹⁸⁵

Hız. İbrahim'den sonra gelen İshak, Yakup ve oğulları da bu tarihsel görevi tekerrür ettirerek ilerletmişlerdir. Bu ilerleme kimi zaman tarihsel devrimlere gerçekleştirip iktidar olmakla, kimi zaman da yenilerek çoktanrıçılığa geri dönmekle zikzaklı bir çizgi izlemiştir. Sonuç olarak ise Hız. İbrahim'in tek-tanrı sentezi Museviliğe, Hıristiyanlığa ve İslamiyet'e varmıştır.¹⁸⁶

Semitlerden gelen İsrailoğulları, Irak ve Mısır antika medeniyetlerinin kavşak noktası olan Filistin'de barbar gelenekleriyle peygamberleri yetiştirmişlerdir. İsrailoğulları Orta Barbarlık Konağı'ndaki göçebeliğini yitirmeden iki antika medeniyeti arasında mekik dokuyan tefeci-bezirgân olmuşlardır. Filistin antika medeniyetlerin kesişme noktası olduğundan zamanının evrensel ideoloji taslaklarına, tek-tanrılı dinlere elverişli olmakla birlikte bütün ticaret yolları için stratejik bir konaktı. Bu yüzden Filistin yalnızca mallar değil, mallar ekonomisinin en büyük

¹⁸⁴Kıvılcımlı, 2011a, 26, 165, 169, 189.

¹⁸⁵Kıvılcımlı, 2011a, 30, 125-130.

¹⁸⁶Kıvılcımlı, 2011a, 157.

düzenleyicisi yani Arz, Talep ve Fiyat kanunlarının da odaklaştığı yerd. Peygamberler bu yoğun ilişkilerin derin kanunlarına indikçe, fiyat, arz ve talepten ayrı olarak İsrailoğullarını tek başına etkiledikçe evreni toptan yaratıp yürüten tek-tanrı formülü üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Diğer yandan medeniyetlerinin sınıflara bölünmüş insanları kadar çoktanrıları da İsrailoğullarında tiksinti, düşmanlık ve ilk fırsatta isyan yaratıyordu. Her tarihsel devrimin koşulları olgunlaştığında bir İsrail Peygamberi ortaya çıkıyordu. Peygamberler devrimin derecesine göre sentezleştirdikleri soyut Arz, Talep ve Fiyat kanunlarını sözle, kinayeye veya mezmurlarla İsrailoğullarına yayıyorlardı. Diğer yandan bu tarihsel devrimlere rağmen İsrailoğulları "Hinta" yani buğday isteyip ve alıştıkları altın buzağı gibi medeniyet damgalı çoktanrılığa yeniden dönebiliyorlardı. Fakat Hz. Musa onlara "Hitta" yani ülke ülküsü ile birlikte tek-tanrı inancını dayatmıştır. Girit Medeniyeti ile birlikte antika medeniyetler hayvancıl medeniyet karakterini kazanma aşamasındayken Mısır'daki Hiksoslar'ın egemenliği devrildiği sırada ayaklanan Semit kölelerini Filistin'e göç ettiren Hz. Musa peygamberin Museviliği böyle doğmuştur.¹⁸⁷

Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın inançları ve gelenekleri ile iyice yerleşip kökleşmeye başlayan İsrail tefeci-bezirgânlığı kendi içerisinde sıkışıp kalmamıştır. Orta Ticaret yolu tıkanıldığında bezirgânlar Hicaz ve Arabistan üzerinden Umman yollarına yöneldiğinden İsrailoğulları da bu yola yönelmiştir. İsrailoğulları, Hicaz Araplığını ve Arabistan içlerinde tefeci-bezirgân üsleri kurmaya başlamıştır. Bu üsler sunaklar aracılığıyla kurulmuştur. Filistin'den Mezopotamya ve Mısır'a kadar yayılan sunaklarla bölgede tek-tanrı düşüncesi de ilerlemiştir.¹⁸⁸

Musevilik dinine tefeci-bezirgân eğilimli din adamlarının egemen olmasıyla İsrailoğulları sınıflı topluma uyum sağlayarak "medenileşmişlerdir". Fakat Filistin antika bezirgân ilişkilerin ve Arz-Talep-Fiyat kanununun neden olduğu düşüncelerin soyutlaştığı kavşak noktası olmaktan çıkmamıştır. Böylece İsrailoğulları içinden, Akdeniz Grek kentleşmelerinin imparatorlaşma aşamasını temsil eden Antika Batı Roma Medeniyeti tarihsel devrimlerle çökerken, silahlı ayaklanmayla çıkar yol bulamayan kölelere acılarını dindirmek için İsa peygamber çıkmış ve Hıristiyanlık doğmuştur. Roma İmparatorluğu'nun tarihsel devrim yaşayışlarının ortasında

¹⁸⁷Kıvılcımlı, 2009, 101-104, 110; Kıvılcımlı, 2011a, 69-70, 157.

¹⁸⁸Kıvılcımlı, 2009, 110-111; Kıvılcımlı, 2011a, 149.

evrenselleşen bir eğilimin tarihsel ve sosyal ürünü olan Spartaküs ve Hz. İsa gibi kahramanlar yetiştirmesine rağmen bir sosyal sınıf olarak var olan düzeni yıkacak örgütlülüğe, güce ve bilince sahip olmayan kölelerin umutsuzluğunu teslim oluşa çevirerek öteki dünyada kurtuluşa dair umut sunmuştur.¹⁸⁹

Kıvılcımlı'nın peygamberlerin toplumun önderleri olmalarının yanı sıra toplumlarının tarihsel devrimini gerçekleştirmesi için çabalayan tarihsel devrimciler olarak tanımlaması, Marks ve Engels ile benzer yaklaşıma sahip olmakla birlikte farklılaştığı noktaları da göstermektedir. Özellikle Engels'in ilkel Hıristiyanlarla modern sosyalistler benzerlik kurması¹⁹⁰ gibi Kıvılcımlı da peygamberlerin yaşadıkları toplumların devrimcileri olduğunu belirtir. Fakat Engels'ten farklı olarak Kıvılcımlı, peygamberlerin görece sınıfsal eşitliği istemekle birlikte sınıflı toplum olan medeniyete geçişi de sağlamak gibi tarihsel bir görevleri olduğunu, bundan dolayı da devrimciliklerinin sınırlı ve tarihsel olduğunu belirtir.

4.2.2. Hikmet Kıvılcımlı'nın İslam'ı Ele Alışı

Kıvılcımlı İslam'ı ele alırken, Hz. İbrahim'in Allah inancının etkisi altında gelişen Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın bilinçaltında işleyen asıl tarihin madde ve ruhunu bilinçlere çıkarmaya çalıştığını ifade etmektedir. İslam'ın ilk filizlenme yıllarında tarihin gidiş kanunlarını sezerek akılla yorumlayan Hz. Muhammed, akıyla birlikte tarihin gidiş kanunlarını da bilinçaltına bastırılmış oluyordu. Bilinçaltında yatan şey böylece dinin asıl maddeleri ve ruhu oluyordu. Hz. Muhammed'in geleneksel tek-tanrı fikrini ve Kur'an'ı anlamak; söylenenlerin ve yazılanların gerçekler ile arasındaki bağı kurmakla yani tarihin gidiş kanunlarını yaşanan çağa uygulayarak sağlanabilir.¹⁹¹

İslamiyet, Yukarı Barbarlık konağına erişmiş olan Arap kentlerinin medeniyete geçişidir. Başka bir deyişle İslamiyet Arap toplumunun, tarihsel olarak kaçınılmazlığın sonucunda evren ticaretinin Hicaz'a yönelmesi üzerine gelişen ticaret mekanizmasına kapılarak, Yukarı Barbarlık konağından sınıflı toplum olan

¹⁸⁹Kıvılcımlı, 2009, 101, 104-105; Kıvılcımlı, 2011a, 157.

¹⁹⁰Löwy, M. (1996). *Marksizm ve Din*. (Birinci Baskı). (Çev. İrfan Cüre). İstanbul: Belge Yayınları, 29-32.

¹⁹¹Kıvılcımlı, 2011a, 21.

medeniyete geçişidir. Bu geçişe öncülüğü ise bütün kuralları ve kurumları ile Mekke ve Medine kentleri yapmış idi. ¹⁹²

Hız. İbrahim'in Kâbe'yi kurduğu Mekke kenti, antika tefeci-bezirgân medeniyetin ileri karakolu olarak doğmuştu. Kuzey ve Orta Ticaret Yollarının birbiriyle savaştan Fars ve Bizans imparatorlukları tarafından bölüşülmesi nedeniyle işlek olmaması, Güney Ticaret Yolu'nun işlekliliğini arttırarak bu yolda ticaret yapan Arap bezirgânlarının birikim yapmalarına neden olmuştur. Bu da Arap bezirgânlarının merkezi olan Kâbe'ye sahip Mekke ile birlikte Medine'nin gelişmesinin sağlayarak bu iki kenti Yukarı Barbarlık konağındaki kentler haline getirmiştir. ¹⁹³

Böylece tarihsel gidiş kanunları Arap toplumunu Güney Ticaret Yolu'nu kullanmakla görevlendirerek tarihsel devrime sürüklemiştir. Ayrıca Arap toplumunun Güney Ticaret Yolu'nu kullanarak birikim yapabilmesi, Orta ile Kuzey Ticaret Yollarına saldırarak genişlemelerine olanak sağlamaktaydı. Önlendeki tek engel ise Mekke'nin Kureyşli toprak sahipleri ve tefeci-bezirgânları idi. Diğer yandan Arap toplumunun içine yerleşen Yahudi tefeci-bezirgânlar da, Yahudi Evs ve Hazreç kabileleri aracılığıyla Medine'deki Arap köylülerinin tarlalarına tefeci-bezirgân ipoteği koydurtmuş ve ribâyı yani faizi getirerek bu köylüleri topraksız bırakmıştır. Bunun için komün geleneklerini Kureyşli toprak sahipleri ve tefeci-bezirgânları ile Yahudi tefeci-bezirgânlara karşı üstün kılmak gerekiyordu. Böylece Arap toplumu hem yeni bir medeniyet kurarak medeniyet aşamasına geçilebilecekti hem de yeni kurulacak orijinal medeniyet tefeci-bezirgânlığa nazaran sınıflaşmanın az olmasından kaynaklı toplumun bir arada olmasını sağlayabilen komün gelenekleri sayesinde daha uzun ömürlü ve üretken olabilecekti. Bu yüzden Hız. Muhammed Bedevileri, toprağı bulunmayan Mekke "pleblerini" ve küçük topraklarına tefeci-bezirgân Yahudilerin el koyduğu Medine kentlilerini örgütleyip Mekke "patricileri" olan toprak sahibi Kureyşlilere, tefeci-bezirgân Ebu Sufyan'a ve Medine'nin tefeci-bezirgânları olan Yahudilere karşı harekete geçirmiştir. Diğer yandan Hicaz Arapları Güney Ticaret Yolu üzerinden medeniyetleri izlemiş ve olanları bilinçaltlarına kaydetmiştir. Böylece Kuzey ve Orta Ticaret Yolu'nun tıkanmasından dolayı Güney Ticaret Yolu önem kazanınca evrenselleşebileceklerini sezmişlerdir. Kolektif

¹⁹²Kıvılcımlı, 2008b, 68; Kıvılcımlı, 2009, 122.

¹⁹³Kıvılcımlı, 2007, 367; Kıvılcımlı, 2011f, 62; Kıvılcımlı, 2011g, 145.

aksiyon gücüne ve komün özlere sahip Arap toplumu, zengin Kureyş Uluları yerine kendileri gibi daha komüncül kalan, yoksul köylüleri, fakir fukaraları ve göçebe Bedevileri örgütleyecek bir peygambere ihtiyaç duymaktaydılar ve Hz. Muhammed da buna en uygun kişiydi.¹⁹⁴

Kıvılcımlı İslam'ın doğduğu ve geliştiği koşulları ortaya koyarken daha önce belirttiğimiz gibi Wallerstein'in dış belirlenimciliğine yakın olduğunu görmekteyiz. Fakat özellikle Mekke ve Medine'deki sınıfsal konumlanışlara ve sınıflar arasındaki mücadeleye işaret etmesi onun tam olarak dış belirlenimci olarak nitelendirilemeyeceğini göstermektedir. Hatta Hz. Muhammed'in toplumun "içindeki" sınıfsal tepkileri örgütleme yöneldiğini işaret etmesi de Kıvılcımlı'nın dış belirlenimciliğe yakın olmakla birlikte iç belirlenimciliğe ağırlık verdiğine işaret etmektedir.

Hz. Muhammed bir deve çobanının barbar çocuğu olsa da medeniyetlerin ve ticaretin evrenselleşme eşiğinde olduğu çağda yaşamıştır. Ayrıca Hz. Muhammed tanrı kültürleri açısından çok zengin olan Orta Ticaret Yolu üzerinde çalıştığı için Hz. İbrahim'den Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya, Çinli Konfüçyüs'e, Buda'ya, İranlı Zerdüş'te, Mısırlı Hermes'e kadar çeşitli dinlerin bilgisine erişmiş ve dervişler, papazlar, hahamlarla da görüşmüştür. Hz. Muhammed, gelişen yeni Güney Ticaret Yolu üzerinde barbar geleneklere sahip Arap toplumunun kuracağı yeni orijinal medeniyetine ve bu orijinal medeniyetin temellerini atacağı bezirgânlığın evrensel aşamasına uygun bir yapıda bir din kurmak için kendisi gibi bir barbar olan ve barbarlığın komüncül gelenekleri temelinde oluşan Hz. İbrahim'in tek-tanrıcılığını alır.¹⁹⁵

Kıvılcımlı'ya göre Hz. Muhammed, Hz. İbrahim geleneğiyle büyümüş ve o geleneğin akıyla somut toplumsal gerçekliği yorumlayıp, Hz. İbrahim'den aldığı geleneksel nakli bilimin çerçevesinde akılcıl bir sentez varmıştır. Hz. Muhammed toplumsal gerçekliğin kanunlarını inceleyerek anlamlandırmaya çalışmış, bu anlamlandırma çalışmasını da tarihsel eylemliliğiyle bağlantılandırarak akılcıl senteze varmıştır. Diğer yandan Hz. Muhammed Hz. İbrahim tek-tanrıcılığı düşüncesini kendi Hicaz orijinallliği içinde kavrayıp uygulamıştır. Bu orijinallığın

¹⁹⁴Kıvılcımlı, 2007, 264-265, 283; Kıvılcımlı, 2008b, 57; Kıvılcımlı, 2009, 111; Kıvılcımlı, 2011a, 26-27, 71-74, 147, 177, 219-220, 259, 264, 274.

¹⁹⁵Kıvılcımlı, 2008b, 55; Kıvılcımlı, 2011a, 28, 48-49, 67, 223, 305; Kıvılcımlı, 2011g, 229.

altında yatan maddi temel ise açılmayı ve geliştirilmeyi bekleyen Güney Ticaret Yolu üzerinde gelişecek olan Hicaz Arap toplumunun sınıflı topluma geçişini sağlayacak tarihsel devrim göreviydi. Hz. Muhammed, tarihsel devrimin görevlerinde ve olaylarında yaptığı eylemlilikle birlikte yaşadığı çağın olaylarını yorumlayarak ulaştığı bu akılcıl sentezleri ayetleştirerek tek-tanrı geleneğini geliştirmiş ve İslam'ın oluşmasını sağlamıştır. Bilgi, akıl, bilim geliştikçe Allah yani tek-tanrı bilinçaltına bastırılarak geriler. Hz. Muhammed de kendi zamanında gelişen bu bilgi, akıl ve bilim sayesinde eski Hz. İbrahim geleneğini geliştirebilmiştir. Ama akıl ve bilim gelişmekle birlikte henüz bu dini geleneğin üzerine çıkabilecek aşamada olmadığından Hz. Muhammed akılcıl sentezlerini tekrardan dini geleneğe bağlamak zorunda kalmıştır. Böylece Hz. Muhammed tarihin gidiş kanunlarını gösteren tarihsel ve sosyal olayları görüp öğrenerek akılla yorumluyor ve akıyla birlikte tarihin kanunlarını da bilinçaltına bastırarak oluyordu. Dinin bilinçaltında yatan şey de böylece tarihin gidiş kanunları oluyordu ve bunlar da dinin asıl maddelerini ve ruhunu oluşturuyordu. Fakat diğer yandan din geleneği de, akılla yorumlandığından, tarihin gidiş kanunlarına yani tarihsel determinizme yaklaşıyordu. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in Allah olarak tanımladığı aslında tarihsel determinizm yani tarihin gidiş kanunları idi.¹⁹⁶

Hz. Muhammed gerçekleşen olayları bir taraftan “Allah'tan başka tapınılacak yoktur” ve "Her şeye kadir Allah'ım" diyerek Allah'a bağlarken diğer taraftan tarihsel determinizmi anlamaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda tarihi ve sosyal olayların sonuçlarını Allah'ın verdiği cömertlik, bolluk, yarar, zarar, ceza, ödül vb. gibi şeylerle tanımlamıştır. Bu da Hz. Muhammed'in tarihsel determinizmin her yerde ve her koşulda işleyerek belirli bir sonuçları olduğunu kavramasına ve "Allah her zaman, her yerde hazır ve nazırdır" biçiminde ifade etmesine neden olmuştur.¹⁹⁷

Hz. Muhammed'in çok farklı somut olaylardan ders çıkarıp soyutlama yapıp Allah tanımlaması, Allah'ın tanımlanmasını da çeşitlendirmiştir. Bu da Allah'ın 99 isminin oluşmasına neden olmuştur. Kıvılcımlı da Allah'ın 99 isminin tarihsel determinizme atıf olduğunu belirtir. El-Kuddüs yani O noksansızdır diyerek tarihsel determinizmin akışımın kusursuzluğu, El-Mümin yani güven verendir diyerek tarihsel determinizmin kanunları bilindiğinde güvende olunacağı, El-Aziz yani mutlak galip

¹⁹⁶Kıvılcımlı, 2011a, 20-21, 28, 34, 41, 42, 54-56, 58, 61, 64, 73, 86-87.

¹⁹⁷Kıvılcımlı, 2011a, 36, 44, 68, 69, 155.

diyerek tarihsel determinizmin her şeyi belirleyen olduğu, El-Müsavvir yani şekil veren diyerek tarihsel determinizmin yarattıklarına biçim verdiği, El-Kahhar yani kahreden diyerek tarihsel determinizmin kurallarına uymayanın yok edildiği, El-Hakem yani hükmeden diyerek tarihsel determinizmin dünyaya hükmettiği ifade edilmektedir.¹⁹⁸

Kıvılcımlı Allah'ı tarihsel determinizm ile açıklarken, melekleri de bu bağlamda tarihsel determinizmin gerçekleşmesini sağlayan birer parça olduğunu ileri sürmektedir. Kıvılcımlı'ya göre melekler, coğrafya, insan, tarih ve teknik üretici güçlerini temsil etmekteydiler. Bu üretici güçler komün içinde Allah'ın yani tarihsel determinizmin kontrolünde dengede idi. Fakat ateş ile birlikte teknik üretici gücü diğerlerine nazaran daha da öne çıktı. Tekniğin öne çıkması toplumu ve kendisini yok etmeye varabilirdi. Çünkü teknik doğa ve insana derin köklerle bağlıydı. Bu yüzden teknik üretici güç yani ateş dengelenmeye çalışılmıştır. Fakat ateş büyük bir teknik üretici gücü ve sınıflı toplumun yani medeniyetin açılmasında ve gelişmesinde temel bir rol oynamıştır. Böylece sınıfsız, ilkel komünal toplumlarda totem geleneğiyle kutsallaştırılan ateş şeytanlaştırılmıştır. Bunun bir diğer nedeni de medeniyetin demiri ateşte dövüp silah haline getirerek bu silahlarla barbarlara saldırmasıdır. Tarihsel devrimlerin ilk yıllarındaysa ateş tefeci-bezirganlıkla birlikte kişi mülkiyetini yayılmasında temel bir rol oynamış ve şeytan tefeci bezirgan sınıfla özdeşleştirilmiştir. Çünkü komünü parçalayan tefeci bezirgânların çıkarları olmuştur. Şeytan da tefeci-bezirgânlığı ve insanın doğayı ve toplumu sömürme öğretisini yerleştirendir. Bu yüzden ateş, şeytan simgesinin Kur'an'daki algılanışının somut maddi temeli olmuştur.¹⁹⁹

Kıvılcımlı, Hz. Muhammed'in Allah tanımlamasını tarihsel determinizmle ve melekleri de üretici güçler eşleştirerek İslam'ın ilahi güçlerini üretim dolayımı ve tarihsel gelişim üzerinden tanımlanması bir diğer farklılığını oluşturmaktadır. Kıvılcımlı, ilahi güçleri sadece tanımlanamayan maddi güçlerin bir yansıması olarak nitelemenin ötesine geçerek maddi üretim süreci ve onun dolayımıyla gelişen tarihsel süreçlerle açıklayarak maddeci bir yaklaşım ortaya koymuştur.

¹⁹⁸Kıvılcımlı, 2011a, 37-39, 48-49, 224.

¹⁹⁹Kıvılcımlı, 2011a, 227, 267-268.

Hz. Muhammed, Allah'ın resulü yani çağının tarihsel determinizminin gerçek bir yansıması olmuştur. Çünkü tarihin gidiş kanunlarını arayıp, bulmak ve tarihsel görevini yapabilmek için ekonomik ve politik bilgiyi edinme, asker, lider, hekim, psikolog, tarihçi, şair olma gibi bütün özellikleri bilgece kendisinde sentezleştirmiştir. Böylece Hz. Muhammed tarihsel devrimci olma gerekliliklerini yerine getirmiştir. Ve Hz. Muhammed Şu'arâ Suresi'nin 227. ayetinde tarihsel devrimi şöyle müjdelemiştir: "Zulmedenler, yakında nasıl bir devrime uğrayacaklarını ve devrileceklerini bileceklerdir." Dolayısıyla Hz. Muhammed bir İslam cephesi ortaya koymuştur ve bu tarihsel devrimci bir cepheci. Ve Hz. Muhammed bu tarihsel görevini yerine getirme sürecinde edindiği bilgileri, deneyimleri ve stratejilerini Kur'an'da yazılı hale getirmiştir.²⁰⁰

Kur'an, Tevrat, Zebur ve İncil'in bir devamıydı. Semitler Yakınoğ'u'nun iki büyük Irak-Mısır medeniyetleri arasında mekik dokuyup tektanrılı dinin taşıyıcılığını yaparken, Semit gelenek ve göreneklerini de Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'da sembolleştirmişlerdir. Bu sembollerden birisi de "Kurban Bayramı"dır. "Kurban Bayramı" bize, İbrahim zamanı Sam oğullarının önemli bir kısmının çocuk kurban edecek kadar Aşağı Barbarlık Konağı'nda olduğunu anlatmaktadır. Hz. İbrahim, köle karısı Hâcer'den olan oğlu İsmail'i kurban edeceği anda gökten bir koyun indirildiğini görerek bu inanışından vazgeçer. İsmail yerine koyunu keser ve İslâmiyet'in "Kurban Bayramı" böyle gerçekleşir. Kurban Bayramı, Hicaz-Mekke Araplarının Aşağı Barbarlık Konağı'ndan sürü üretimli Orta Barbarlık Konağı'na geçmeye başladığını anlatan hikâyedir.²⁰¹

Kur'an kendinden önceki sembolleri barındırmakla birlikte, kendi dönemindeki bilgi birikimlerinin çokluğu ve tarihsel görevinin farklılığından kaynaklı olarak Allah'ı yani tarihsel determinizmi yorumlayışı diğerlerinden farklıydı. Hz. Muhammed komüncül geleneklerden geldiğinden Kur'an'ın buyrukları da bu komüncül gelenekler ile medeniyete geçişin sentezlerinin dile getirilişidir. Çünkü tarihin gidişi komünün medeniyete doğru çözülüşü yönündeydi. Kur'an da Hicaz kentlerinin orijinal medeniyete geçmesini sağlayan tarihsel devriminin teorisi ve pratiğidir. Bu açıdan Kur'an Kureyşlilerle Müslümanlar arasındaki sınıf savaşının da bir ifadesidir. Sonuç olarak Kur'an, sınıf çatışmasının ürünü ve ilkel sosyalizmin

²⁰⁰Kıvılcımlı, 2011a, 60, 196, 210, 223, 226.

²⁰¹Kıvılcımlı, 2008b, 65; Kıvılcımlı, 2009, 108.

sonu ile medeniyetin başlamasının ifadesi olmuştur. Kıvılcımlı'ya göre de tarihsel determinizmin yasaları ile Kur'an'da olmuş ve olacaklara dair ayetler birbirleriyle paraleldirler. Ve bu yüzden Kur'an'ı yorumlamak, antika tarihin gidiş kanunlarını anlamak için oldukça önemlidir.²⁰²

Hz. Muhammed'in ilk Mekke devri, daha çok Allah'ı yani tarihsel determinizmi öğrenip sezdiği ve yorumunu önce yakın çevresine sonra diğer insanlara söylevler ve soyut idealler biçiminde anlatmasıyla geçmiştir. Medine devri ise sınıflar savaşı ve tarihsel devrim ile geçmiştir. Bu nedenle Mekke ayetleri daha teorik, felsefi ve soyut iken, Medine ayetleri daha somut ve pratik devrime yöneliktir.²⁰³

Bedir savaşına kadar olan ayetlerde Hz. Muhammed, Mekke'deki sınıfsal çelişkileri işler ve bunun dini sembollerini bulmaya çabalar. Fakat bu çabalama özellikle Medine döneminde halkın pratik ihtiyaçlarına kıyasla oldukça soyut ve felsefi kalır. Mekke ve Medine'nin yoksulları ile Bedeviler, pratik ihtiyaçları yani savaş ve ganimet doğrultusunda Hz. Muhammed'i uyararak savaş kararı vermeye zorlarlar. Hz. Muhammed'de bu zorlamayı Enfal Suresi'nin 41. ayeti "Mülk-ganimet Allah'ın ve Peygamberinindir, kavga etmeden aranızda anlaşınız" ile kabul ederek tarihsel devrim pratiğini başlatmıştır.²⁰⁴

Bedir savaşının kazanılmasıyla birlikte ganimet paylaşma kavgası çıkması üzerine Hz. Muhammed, Enfal Suresi'nin 41. ayetini hatırlatıp "Ganimet Allah'ın ve elçisininindir" diyerek ganimeti ilk olarak kendi mülkiyetine alır. Kıvılcımlı'ya göre bu İslamiyet'in ilk savaşçıl-devrim yıllarındaki komüncül geleneklerin baskınlığını göstermektedir. Çünkü peygamber toplum adına ganimete el koymuştu ve İslam ordusu içerisindeki mal-mülk çekişmesinin önüne bu şekilde geçmeyi amaçlamıştır.²⁰⁵

Bununla birlikte Hz. Muhammed Allah'ı yani tarihsel determinizmi öne sürerek komüncül gelenekleri, doğmakta bulunan yeni İslam medeniyetinin uzun ömürlü olması için bu medeniyetin içinde sentezlemeyi amaçlamıştır. Medeniyetlerin mal, mülk, sefahat ve fuhuştan dolayı çöktüklerini bildiğinden, hemen her ayetinde

²⁰²Kıvılcımlı, 2007, 299; Kıvılcımlı, 2011a, 25, 29, 48, 69, 120, 134, 147, 148, 222, 253, 265, 266, 269, 299, 303; Kıvılcımlı, 2014, 212.

²⁰³Kıvılcımlı, 2011a, 44, 211-217, 223, 269.

²⁰⁴Kıvılcımlı, 2011a, 35, 215, 281.

²⁰⁵Kıvılcımlı, 2011a, 286-287.

bunlara saldırarak topluma komüncül geleneklere sarılmalarını öğütlemiştir. Bu öğüdüne uyulmadığı takdirde ise medeniyetin çöküşüyle ve Allah'ın cehennem gazabıyla cezalandırılacaklarını bildirip toplumun medeniyete yani sınıflı topluma özenmemesini sağlamaya çalışmıştır. Bu yüzden Kur'an komüncül geleneklerin övgüsüyle doludur.²⁰⁶

Hiz. Muhammed'in İslam medeniyetinin uzun ömürlü olması için öğütlediği bir diğer şey nefis terbiyesidir. Hiz. Muhammed, sınıflı topluma geçişle birlikte artacak olan bireyselleşmenin önüne nefsi sürekli terbiye etme, denetim altında tutma öğüdüyle geçmek istemiştir. Bunun için de Hiz. Yusuf'u örnek gösterir. Hiz. Yusuf'un özellikle cinsel tahriklere karşı gösterdiği iradeye işaret eder ve Yusuf Suresi'nde bunu anlatır.²⁰⁷

Hiz. Muhammed'in İslam medeniyetinin uzun ömürlü olması için yaptığı bir diğer şey de ribâ yani faizin yasaklanmasıdır. Faiz üretimi sekteye uğratmakla birlikte sınıflaşmayı hızlandırır. Ayrıca Medineli köylüler ribâ'dan kaynaklı topraksız kaldıkları için de onun kaldırılmasını istemişlerdir. Nitekim Hiz. Muhammed veda hutbesinde de "Faiz ayaklarımın altındadır" diyerek bu yasağı özellikle vurgulamıştır.²⁰⁸

Hiz. Muhammed yeni medeniyetin eskileri gibi çökmemesi için faiz, fuhuş, zina vs. sadece yasaklayıp "haram" kılmakla kalmamış, özeleştirir yani "tövbe" ile de engellemeye çalışmıştır. Böylece toplumunu eğitmeye çalışmıştır.²⁰⁹

Fakat Hiz. Muhammed tarihsel gidişin medeniyete doğru geliştiğini gördüğünden, pratik yaşamın dayatmalarının etkisiyle, yaşanan barbar-medeniyet çelişkilerini sentezleştirmeye çalışmıştır. Bunun için de İslam tarihsel devrimi ilerledikçe, komüncül yapı ve geleneklerin medeniyete ve özel mülkiyete doğru çözülüşünü de geliştirmeye mecbur kalmıştır. Bu yüzden Kureyşli toprak sahipleri ve tefeci-bezirgânları ile Hudeybiyye Antlaşması ile yapmıştır.²¹⁰

Fakat Kureyşli toprak sahipleri ve tefeci-bezirgânlarının antlaşmaya uymaması üzerine tarihsel devrim için hazırlıklar başlatılmış, Fetih Suresi'nin ilk ayetinde "Biz

²⁰⁶Kıvılcımlı, 2011a, 27, 43, 47, 53, 62, 225, 231, 253-254, 306-309.

²⁰⁷Kıvılcımlı, 2011a, 216, 239-241.

²⁰⁸Kıvılcımlı, 2008c, 35; Kıvılcımlı, 2011a, 307-309.

²⁰⁹Kıvılcımlı, 2011a, 291-292.

²¹⁰Kıvılcımlı, 2011a, 286-288; Kıvılcımlı, 2011g, 153.

sana apaçık bir fetih verdik" ile Mekke fethedilmiş ve İslam Tarihsel Devrimi gerçekleştirilmiştir. ²¹¹

Bu tarihsel devrimle birlikte Arap toplumunun yapısı da değişmiş idi. İslamiyet'in ilk dönemlerinde kan bağına dayanan Arap toplumunda insanlar, kendi kabile ve kan örgütlerinin içinde olanlarla kardeşti. Hz. Muhammed'in Medine kentine göçmesiyle kan bağı gevşemeye başlamıştır. Medine'ye göçle birlikte de iki tip Müslüman ortaya çıkmıştır: "Muhacirin" adlı Mekke kentinden göçmüş Müslümanlar ve muhacirlere yardım eden "Ensar" adlı Medineliler. Hz. Muhammed ayrı kentlerden, ayrı kabileden, ayrı kandan gelme bu insanlarla birlikte Habeşistan, İran gibi farklı coğrafyalardan gelenleri ve Yahudi, "Müşrik" gibi yabancı inançlardan yeni çıkanları "Müslüman Kardeşliği" altında bir araya getirmiş ve Hucurât Suresi 10. ayetinde bunu şöyle bildirmiştir: "Hiç kuşku götürmez ki Müslümanlar kardeşirler". Böylece İslamiyet ile Arap toplumu kan bağlarını atarak medeniyetin tefeci-bezîrgân ilişkilerini uygun bir toplum yapısına geçmiştir. Fakat Hz. Muhammed yine de eski komüncül gelenekleri korumakla birlikte zekat, oruç, faizin haramlığı, hac ve namazın komüncül gelenekler çerçevesinde ve yoksulların yararlanacağı şekilde yapılmasına çalışmıştır. ²¹²

Hz. Muhammed, tarihsel devrimle birlikte kendi toplumunun da medeniyetlerdeki gibi sosyal sınıflara ayrışacağını da farkındaydı. Bu yüzden Hz. Muhammed medeniyetin sınıflı yapısına da uyum sağlamak amacıyla cenneti sosyal sınıflara ve inanç hiyerarşilerine göre mevkilendirmiştir. Cennet Hz. Musa ve Hz. İsa'da geçmiş kaybedilen yerken Kur'an'da gelecekte kazanılacak yerdir. Böylece Peygamber inancı ve inancı uygulama pratiği yüksek olan sahabeleri daha yüksek cennetler vaadi sunuyordu. ²¹³

Kıvılcımlı, Hz. Muhammed'in her ne kadar tarihsel devrimci olarak toplumunu ileriye götürmeye çalışsa da, medeniyetin ağır basarak Hz. Muhammed'in çabalarının sınırlı olacağını vurgulaması bir diğer farklılığını oluşturmaktadır. Kıvılcımlı Hz. Muhammed'in devrimci ve komüncül özlere sahip olmakla birlikte bir sınırlılık taşıdığını, özellikle medeniyete geçişle birlikte devrimcilikten reformculuğa geçtiğini işaret etmiştir.

---

²¹¹Kıvılcımlı, 2011a, 233.

²¹²Kıvılcımlı, 2008b, 71-72; Kıvılcımlı, 2011a, 120, 295, 306.

²¹³Kıvılcımlı, 2011a, 277-278; Kıvılcımlı, 2011g, 233, 236.

Tarihsel devrimle birlikte Arabistan'daki kentleri İslam medeniyetinde bütünleştirmeyi başaran Hz. Muhammed, Güney Ticaret Yolu'nu geliştirmeye yönelmiştir. Böylece Orta ve Kuzey Ticaret Yolu'na yönelip İslam medeniyetine güçlendirmeyi amaçlıyordu. Fakat Orta Ticaret Yolu Fars ve Bizans İmparatorluklarının çatışmalarından dolayı tıkanıdığından iki imparatorluk da Güney Ticaret Yoluna hakim olmaya çalışıyordu.. Bizans Habeşistan'daki Hıristiyanlar, Farslar ise Yemen üzerinden Güney Ticaret Yolu'na hakim olmaya çalışıyordu. Hz. Muhammed tektanrıcı Bizans'ı destekleyerek önce çoktanrılı Fars medeniyetini yıkmayı ardından da Bizans tasfiye etmeyi planlamıştır. Rum Suresi de bu stratejiye dair yorumları içermektedir.²¹⁴

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra da İslamiyet, Akdeniz ile Çin medeniyetlerini, Batı ile Doğu'yu bağlayan ilk köprüyü Güney Ticaret Yolu üzerinden açmış, sonrasında Orta Ticaret Yolu ile de bu köprüyü tamamen kurmuştur. Kurulan bu köprü dünya pazarını ve uzak dış ticareti yaratarak kapitalizmin doğuşunu hazırlamıştır. Bu yüzden İslam Medeniyeti Antik Çağın sonunu müjdelemiştir. Bu sonla birlikte tefeci-bezirgânlık evren ölçüsünde yaygınlaşır ve tarihsel devrimlerin sonuna gelinir. Çünkü orijinal medeniyet kuracak ne Yukarı Barbar kenti ve ne de tarih ve coğrafya koşulu kalmıştır. Ve bu gidiş kapitalizmle sonuçlanacaktır. Bundan dolayı Hz. Muhammed kendisini "Hâtem'ül Enbiya" yani Son Peygamber olarak nitelendirmiştir.²¹⁵

Kıvılcımlı'ya göre İslamiyet, komüncül nitelikler taşısa da, tefeci-bezirgânlığın evrensel aşamasını kurduğundan bezirgân ve ticaret dini olma niteliği baskındır. Bu niteliğin baskın olması kendisini toprak mülkiyetinde de göstermiştir. Her ne kadar İslamiyet toprakları ortak mülkiyet olarak görse de zamanla "ikta"(bağışlanmış düzenli gelir) ve "mesaag"(düzen, buyruk) ile toprak "özelleştirilebilmiştir". Dolayısıyla Hz. Muhammed tefeci-bezirgânlığa karşı sıkı önlemler almaya çalışsa da, tarihin gidiş kanunları tefeci-bezirgân medeniyetlerin gelişiminden yana olduğu için, İslam medeniyetinin 50 yıl sonra çökmesiyle tefeci-bezirgan üstün gelmiş ve İslam toplumunun tam olarak sınıflaşmış ilk devleti "Emeviyye Saltanatı"

---

²¹⁴Kıvılcımlı, 2011a, 221, 232.

²¹⁵Kıvılcımlı, 2007, 369-370; Kıvılcımlı, 2008b, 56-57; Kıvılcımlı, 2011a, 26, 258, 259, 283, 287-288, 302; Kıvılcımlı, 2011e, 17-18; Kıvılcımlı, 2011g, 308-309; Kıvılcımlı, 2013, 327, 404; Kıvılcımlı, 2014, 364.

kurulmuştur. Böylece İslamiyet zamanla zenginlerin fakirlere karşı uyguladığı şiddetin kılıfı olmuştur.²¹⁶

Bununla birlikte Hz. Muhammed'in komüncül özellikleri korumak için koyduğu ganimetin ve ganimet olan toprakların 5'te 1'i peygambere sonrasında Beytül-mâl'e bırakılması, insanların büyük toplantı yerleri camilerde toplanma günü Cuma'da seçimle gelen halifeye hesap sorduğu İslam demokrasisi gibi uygulamalar kendisinden sonra da devam etmiştir. Böylece İslam medeniyeti yozlaşsa da Hz. Muhammed'in koyduğu ilkel komünist prensipler, toplumcu özellikler taşıyan Orta Barbarlık Konağı'ndaki barbarların (Türk-Moğol-Kafkas-Berberi-Arap-Pers-Kürt çobanlarını, köylülerini veya askerlerini) Şiilik, Alevilik, Hacı Bektaş Veli, Şeyh Bedrettin gibi liderlerle çeşitli İslam medeniyetlerini rönesans-dirilişlere uğratmasını mümkün kılmıştır. Bu rönesans-dirilişlerle de İslamiyet, Kur'an ve son peygamber baki kalmıştır. Ve bugün de İslamiyet egemen sınıflar tarafından kullanılmakla birlikte, hümanist hatta devrimci hareketlerde de yaşamaya devam etmektedir.²¹⁷

---

²¹⁶Kıvılcımlı, 2007, 269-271; Kıvılcımlı, 2009, 125-126; Kıvılcımlı, 2011a, 71-72, 283.

²¹⁷Kıvılcımlı, 2007, 277, 284-288, 334, 384, 592; Kıvılcımlı, 2011a, 73, 260, 287-288, 302, 304; Kıvılcımlı, Hikmet. (2011c). **Eyüp Sultan Konuşması**. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 8.

5. SONUÇ

Türkiye toplumsal gerçekliğini belirleyen öğelerinden biri olan İslam'ın, toplumsal gerçekliğin oluşumunda büyük bir etkiye sahip olan üretimin gerçekleşmesi üzerinden ele alınması, sosyal bilimler ve kamu yönetimi açısından olduğu kadar Türkiyeli sosyalistler açısından da oldukça önemlidir.

İslam'ın bu açıdan ve sistematik olarak ele alan ilk ve tek Türkiyeli sosyalist olan Hikmet Kıvılcımlı'nın maddeci tarih yorumuna göre toplum ilişkileri ve toplum şeyleri; insanların üretim, dağıtım, bölüşüm, tüketim gibi madde ilişkilerinden olan madde temeli ile bu madde ilişkilerinin belirlediği hukuk, din, siyaset gibi manevi ilişkileri oluşturduğu üstyapıdan oluşan sosyal varlık tarafından belirlenir. Dolayısıyla bir toplumu, bir dini anlayabilmemiz için bu madde temeli ve üstyapının birbirleriyle ve kendi içlerinde oluşan karşılıklı ilişkilerin ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan Kıvılcımlı Marksizm'in diyalektik yönteminden kopmamıştır.

Kıvılcımlı toplumun madde temelini açıklamak için ilk olarak üretici güçleri tanımlamıştır. Üretici güçleri dörde ayırarak bunlardan insan ve tarih üretici gücünü "manevi" olarak tanımlayan Kıvılcımlı, bu güçlerin kolektif aksiyon ve gelenekler-görenekler gibi eyleme biçimleri üzerinden gerçekleştiğini ileri sürerek analizini derinleştirmiştir. Böylece teknik ve coğrafi belirleyiciliğin önüne geçmekle birlikte Marksizm'den kopmadan ama farklı bir yöntem izleme yoluna gitmiştir.

İnsanlığın geçirdiği aşamaları Engels ve Morgan'dan barbarlık ve medeniyet sınıflandırmasından aynen alan ve Formen'i okuduktan sonra tezine eklemeler yapan Kıvılcımlı, kapitalizm öncesindeki toplumları tanımlarken Marksizm'e bağlı kalmıştır. Bununla birlikte sınıflaşmadan kaynaklı krizde olan medeniyetlerin ilerlemesi için diğer medeniyetlerin müdahalesini dışlamamakla birlikte, "dışarıdan" müdahale eden barbarlara gereksinim duyduğunu ileri sürerek barbarların müdahalesini diğer medeniyetlerin müdahalesine öncelmesi, Kıvılcımlı'nın "dış belirlenim" varsayımı ve dünya-sistemi kuramıyla ayrıştığı noktayı oluşturuyor.

Keza Kıvılcımlı'nın barbarların dolaylı olarak medeniyetin "içinde" olduklarını ve barbarların tarihsel devrimi yapabilmeleri için medeniyetteki sınıf çatışmalarının keskinleşmesi gerektiğini vurgulaması; tarihin itici gücü olarak sermaye birikimini

kabul eden, sermaye birikiminin belirli ülkelerde yoğunlaşmasının çevre-merkez ayrılığını oluşturduğunu ve bu merkezin çevreye dışarıdan müdahale ederek onu değiştirip dönüştürdüğünü ileri süren dış belirlenim varsayımından ayrıldığını göstermektedir. Diğer yandan Kıvılcımlı'nın barbarların "devrimci" etkisini vurgulamasıyla klasik Marksist literatürden farklılaştığı ama ayrışmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Kıvılcımlı, medeniyetin genişlemesi ve evrensel boyut almasını ifade ederken dış belirlenim varsayımıyla, özellikle Wallerstein ile denk düştüğünü görmekteyiz. Bu noktada ise Kıvılcımlı kısmen de olsa Marksizm'den ayrışmaktadır.

İslam'ı ele alma konusunda ise Kıvılcımlı'nın Marks ve Engels'e göre tutarlı bir kuram ortaya çalıştığı görülmektedir. Hakeza Marks ve Engels'in mektupları ve yazıları İslamiyet'e yönelik tutarlı bir kuramdan çok saptamalara sahip olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte Marks ve Engels, İslamiyet'in oluşumunda Bedevilerin istilalarına ve göçebeliğine, Arabistan'ın güneyindeki ticaret yolunun çökmesine ve zenginleşen kentlilere yönelik sınıfsal bir tepkiyi de içerdiğine işaret etmişlerdir.

Kıvılcımlı ise Marks ve Engels'in işaret ettiği gibi güneydeki ticaret yolunun çökmüş olmasına rağmen Hz. Muhammed'den hemen önce tekrardan canlandığını ileri sürmektedir. Kıvılcımlı Güney Ticaret Yolu olarak tanımladığı bu yolun gelişerek İslam'ın sadece doğuşuna değil, dünya çapında bir din olmasını da sağlayacağını ifade etmektedir. Kıvılcımlı'nın Güney Ticaret Yolu'nun gelişiminin İslamiyet'in oluşmasında etkili olmasına dair vurgusu, daha önce belirttiğimiz gibi Wallerstein'in dış belirlenimciliğine yakın olduğuna işaret etmektedir. Fakat Kıvılcımlı'nın özellikle Mekke ve Medine'deki sınıfsal konumlanışlara ve sınıflar arasındaki mücadeleye işaret etmesi ve bu mücadele sonucunda gerçekleşen tarihsel devrim nedeniyle Güney Ticaret Yolu'nun gelişme imkanı bulduğunu belirtmesi, hatta Hz. Muhammed'in toplumun "içindeki" sınıfsal tepkiler örgütlemeye yöneldiğini işaret etmesi de onun iç belirlenimciliğe ağırlık verdiğine işaret etmektedir.

Diğer yandan Kıvılcımlı'nın Hz. Muhammed'in Allah tanımlamasını tarihsel determinizmle ve melekleri de üretici güçler eşleştirerek açıklaması, İslam'ın ilahi güçlerini sınıf savaşımının bir yansıması olmalarının yanı sıra üretim dolayımı ve

tarihsel gelişimin birer ifadesi olarak tanımlayarak yöntemsel farklılığını göstermektedir. Kıvılcımlı'nın Allah'ı tarihsel determinizm ile yani üretim biçimi ve sınıf mücadeleleri tarafından belirlenen tarihin gidiş kanunları ile eşleştirmesi, Allah'ı soyut bir inanış olarak alan Türkiyeli sosyalistlerin birçoğundan da farklı bir yöntem izlediğini göstermektedir.

Kıvılcımlı, Hz. Muhammed'in her ne kadar tarihsel devrimci olarak toplumunu ileriye götürmeye çalışsa da, medeniyetin ağır basarak Hz. Muhammed'in çabalarının sınırlı olacağını vurgulamış; böylece Hz. Muhammed'in devrimci ve komüncül özlere sahip olmakla birlikte bir sınırlılık taşıdığını, özellikle medeniyete geçişle birlikte devrimcilikten reformculuğa geçtiğini işaret etmiştir. Bununla birlikte İslam'ın günümüzde devrimci hareketlere olumlu etki eden yönleri olmakla birlikte, egemen sınıflar için de oldukça iyi şekilde kullanılabilceğini vurgulamıştır. Bu tanımlama da Kıvılcımlı'nın İslam'ı modern sosyalizme eşitlemediğini hatta modern sosyalizme engel olabileceğini ifade ettiğini göstermektedir. Fakat Kıvılcımlı İslam'ın komünal değerlerinin sosyalist hareketlere olumlu etkisinin bulunabileceğini vurgulamasıyla, Allah'ı bir soyut inanış, İslam'ı da sadece kitlelerin "afyonu" olarak gören ve dolayısıyla İslam'ın tamamen "gerici" bir nitelik taşıdığını ileri süren diğer sosyalistlerden ayrılmaktadır.

Sonuç olarak Kıvılcımlı İslam'ı, üretimin gerçekleşmesi ve dolayısıyla toplumsal gerçekliğin oluşması sırasında etken olan tarihsel ve maddi koşullarla birlikte, bu koşullar içerisindeki toplumsal yapının öğelerinin karşılıklı olarak mücadeleleriyle birlikte birbirleriyle kurdukları ilişkisellik üzerinden açıklayarak, Marksizm'den kopmadan Ortodoks Marksist gelenekte bulunmayan yöntemleri ortaya koyarak Marksizm'i geliştirmeyi hedeflemiştir.

KAYNAKLAR

- Ağcabay, Cenk. (2015). *Dr. Hikmet Savaşçı Bir Hayat 1902-1971*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Akbulut, Örsan Ö. (2007). *Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. (Birinci Baskı). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Engels, Friedrich. (1974). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. (Çev. Öner Ünalın). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, Friedrich. (1977). *Anti-Dühring*. (İkinci Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, Friedrich. (1978). *Köylüler Savaşı*. (İkinci Baskı). (Çev. Okay Gönensin). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Engels, Friedrich. (1979). *Doğanın Diyalektiği*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Arif Gelen). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, Friedrich. (1990). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Dokuzuncu Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, Friedrich. (1992). *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, Friedrich. (2000). *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*. (İkinci Baskı). (Çev. Öner Ünalın). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Engels, F., Marks, K. (2009). *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Mihri Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F., Marks, K. (2013a). *Alman İdeolojisi*. (İkinci Baskı). (Çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Engels, F., Marks, K. (2013b). *Din Üzerine*. (Beşinci Baskı). (Çev. Kaya Güvenç). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F., Marks, K. (2015). *Komünist Manifesto*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Erkal, Mehmet. (1992). "Beytül-mâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. VI, 90-94.
- Frank, Andre Gunder ve Gills, Barry K. (Derleyenler). (2003). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*. (Birinci Baskı). (Çev. Esin Soğancılar), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Frank, Andre Gunder. (2010). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi*. (Birinci Baskı). (Çev. Kamil Kurtul). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Hacak, Hasan. (2006). "Mülkiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXI, 543-548.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2007). *Osmanlı Tarihinin Maddesi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2008a). *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2008b). *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2008c). *Metafizik Sosyolojiler*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2009). *Günlük Anılar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011a). *Allah-Kitap-Peygamber*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011b). *Diyalektik Nedir? Ne Değildir?*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011c). *Eyüp Sultan Konuşması*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011d). *Fetih ve Medeniyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011e). *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011f). *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme Son Geçiş Japonya*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011g). *Tarih Yazıları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2011h). *Toplum Biçimlerinin Gelişimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2013). *Komün Gücü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2014). *Tarih Devrim Sosyalizm*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet. (2015). *Üretim Nedir?*. (İkinci Baskı). İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.

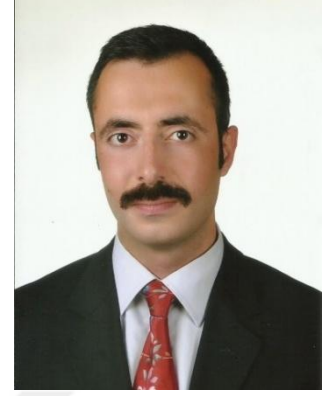
- Lenin, V. İ. (1993). *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Löwy, M. (1996). *Marksizm ve Din*. (Birinci Baskı). (Çev. İrfan Cüre). İstanbul: Belge Yayınları.
- Marks, Karl. (1997). *Yahudi Sorunu* (Birinci Baskı). (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu). Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, Karl. (2009a). *Formen*. (İkinci Baskı). (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu). Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, Karl. (2009b). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*. (Birinci Baskı). (Çev. Erkin Özalp). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Marks, Karl. (2009c). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. (İkinci Baskı). (Çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, Karl. (2011). *Kapital 1. Cilt*. (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marks, Karl. (2013). *Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı*. (Dördüncü Baskı). (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, Karl. (2015). *Kapital 3. Cilt*. (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp). İstanbul: Yordam Kitap.
- Turner, Bryan S. (2001). *Marks ve Oryantalizmin Sonu*. (Birinci Baskı). (Çev. Ç. Keskinok). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi - Bir Giriş*. (Birinci Baskı). (Çev. Ender Abadoğlu). İstanbul: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :Malatya, Göksal Caner
Uyruğu :Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri :28/06/1986 - İzmir
Medeni hali :Bekar
Telefon :-
Faks :-
e-mail :gcmalatya@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	AÜBV, LE Enstitüsü/Kamu Yönetimi	Devam Ediyor
Lisans	Anadolu Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi	2015
Lise	Yunus Emre Anadolu Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

Yabancı Dil

İngilizce (Orta Düzey), Almanca (Orta Düzey).

Yayınlar

.....

Hobiler

Basketbol oynamak, Satranç oynamak

le.ahbv.edu.tr